

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

**POLONA URH
PODOBE ISLAMA V ČASNIKU DELO
DIPLOMSKO DELO**

LJUBLJANA, 2003

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

POLONA URH

PODOBE ISLAMA V ČASNIKU DELO

DIPLOMSKO DELO

MENTORICA: DR. SANDRA BAŠIČ HRVATIN

SOMENTORICA: MAG. KRISTINA PLAVŠAK

LJUBLJANA, 2003

KAZALO

KAZALO	1
1. UVOD	2
2. ODNOS DO ISLAMA V ČASNIKU DELO	6
2.1. KRITIČNA ANALIZA NOVINARSKEGA DISKURZA	6
2.1.1. DIMENZIJE KRITIČNE ANALIZE NOVINARSKEGA DISKURZA	8
STRUKTURA IN FUNKCIJE NASLOVOV	9
TEME, VSEBINE, POMENI IN PODPOMENI NOVINARSKIH PRISPEVKOV	10
Vsebine prispevkov	10
Odkriti in zakriti pomen besedila	11
Stil in retorika	13
KOMENTARJI, KOLUMNNE IN UVODNIKI	14
GRAFIČNA PODOBA PRISPEVKOV	15
2.2. ANALIZA PRISPEVKOV V ČASNIKU DELO	15
2.2.1. NASLOVI	15
2.2.2. TEME, VSEBINE IN POMENI	20
Terorizem, islamski skrajneži, islamski fundamentalizem	21
Gradnja džamije v Ljubljani	26
Vojna v Iraku	30
Položaj žensk v islamu	33
Strah pred porastom islama v Evropi	36
Drugo	39
2.2.3. KOMENTARJI, KOLUMNNE IN UVODNIKI	40
2.2.4. GRAFIČNA PODOBA PRISPEVKOV	45
2.2.5. POVZETEK	46
3. VZROKI ZA MEDIJSKO NEODOBRAVANJE ISLAMA	50
3.1. SOVRAŽNOST DO ISLAMA ZARADI ZGODOVINE IN POLITIKE	52
3.1.1. Islamski terorizem nadomesti hladno vojno	54
3.1.2. Islamski fundamentalizem	55
3.1.3. Islamski džihad	56
3.2. PSIHOLOŠKO POGOJENA SOVRAŽNOST DO ISLAMA	57
3.2.1. Socialna kategorizacija	57
3.2.2. Stereotipi in predsodki	59
3.2.3. Sodobni predsodki in novi rasizem	60
3.2.4. Stereotipi in predsodki v medijih	61
3.3. SOVRAŽNOST DO ISLAMA ZARADI DOBIČKA	63
3.3.1. Mediji in njihova vloga v družbi	63
3.3.2. Mediji in novi rasizem	66
3.4. POVZETEK	67
4. PRIPOROČILA ZA POROČANJE O TEMAH, POVEZANIH Z ISLAMOM	69
5. SKLEP	72
6. LITERATURA	76
Seznam analiziranih člankov	78

1. UVOD

Že od srednjega veka in renesanse naprej na Zahodu o islamu krožijo predstave kot o demonski religiji. Za kristjane je bil Mohamed lažni prerok, hipokrit in hudičev agent. »Mohamedanski nemir« je zahodnemu krščanskemu svetu vedno predstavljal določeno nevarnost, ki je stalno na obzorju. Vse do današnjih dni se nekakšen prastrah pred džihadom in percepcija nevarnih muslimanov nista izgubila. V sedemdesetih in osemdesetih letih, ko so se zgodile dramatične podražitve nafte in iranska islamska revolucija, je islamski svet za Zahod postal pomemben in predvsem težaven. V množičnih medijih so se pričeli pojavljati prispevki o islamu kot religiji nasilja in fanatizma (Said, 1981:30-33).

Nasilje v Indoneziji in Alžiriji, palestinski bombni samomorilci ter teroristični napadi širom po svetu podobo fanatičnih, militantnih muslimanov že desetletje pomagajo utrjevati. S terorističnimi napadi na Združene države Amerike 11. septembra 2001 pa se je ta podoba še močnejše okrepila. Po napadih na New York in Washington je protiislamska terminologija v množičnih medijih postala stalnica, vsak dan smo lahko brali in poslušali o islamskih skrajnejših, islamskih teroristih, islamskih fanatikih, islamskem fundamentalizmu. Časopisne stolpce so polnili prispevki o novi grožnji z vzhoda, o sveti vojni, o maščevanju muslimanov nad modernih svetom... Počasi, a vztrajno je mednarodni terorizem v množičnih medijih postajal sinonim za islam kot religijo.

Kot ugotavlja Edward Said (1981: 4-53), je islam v zahodnih množičnih medijih predstavljen netočno, neobjektivno in klišejsko. Mediji pri poročanju o islamu odražajo etnocentrizem, pristranskost, včasih celo rasizem, skoraj vedno pa različne predsodke in stereotipe. Kar pa ne preseneča, saj je islam praviloma novica le takrat, ko se v zvezi z njim dogaja nekaj negativnega. Po Saidu so radikalno poenostavljanje, posploševanje, manipulacija, redukcija relevantnih informacij, dihotomija (mi-vi) in pogosto tudi senzacionalizem tipične lastnosti novinarskega diskurza o islamu.

In kako o islamu pišejo slovenski množični mediji? Obširne raziskave o odnosu do islama v slovenskih množičnih medijih do zdaj še nimamo. Obstaja sicer nekaj raziskav o diskriminatornem diskurzu v slovenskih medijih, a večinoma temeljijo na analizi prispevkov o beguncih, ilegalnih priseljencih ali Romih. Zaključki teh raziskav so večinoma enotni v

spoznanju, da imajo slovenski »mediji z izbiro teme, virov, žanrske predstavitve, jezika in stila ključno vlogo pri uveljavljanju in legitimiranju etnične neenakopravnosti. To jim omogočajo prikrite tehnike favoriziranja ene strani, kakršna so: podrobnejša in prijaznejša predstavitev določenega stališča, prikrivanje informacij, poudarjanje favoriziranih informacij, zanemarjanje predstavnikov manjšin, ki nimajo institucionalne podpore, ipd.« (Erjavec, Hrvatin, Kelbl, 2000:10).

Avtorji Poročila skupine za spremljanje nestrpnosti (2002) ugotavljajo, da so slovenski mediji pri poročanju o beguncih, ilegalnih priseljencih, Romih in tudi muslimanih večinoma diskriminatorni. Kot v poročilu piše Gorazd Kovačič, je predvsem pri Slovenskih novicah in Magu očitna uredniška politika z *»utečeno logiko produkcije stereotipov in nenehnega vzpostavljanja reza med dobrim/pravšnjim/našim in slabim/nepravšnjim/tujim«*. Nestrpnemu diskurzu se ne znajo izogniti niti v drugih tiskanih medijih. Analiza omenjenega poročila je pokazala, da *»medijem ni uspelo spremeniti prevladujoče percepcije islama kot fundamentalizma«*. Elemente verske nestrpnosti najdemo tako v Delu, kot v Dnevniku, Večeru in Mladini.

Ali se torej slovenski mediji pri poročanju o temah, povezanih z islamom, odrežejo enako slabo, kot to ugotavlja Edward Said (1981) za zahodno-evropske in ameriške medije? Ali se enako slabo odreže tudi Delo, ki velja za osrednji slovenski časnik? Ker naj bi bil to kvaliteten časnik, naj bi bili novinarski prispevki v njem profesionalni, nesenzacionalni in naj predvsem ne bi spodbujali k etnični ali verski nestrpnosti. Če je verska nestrpnost »dovoljena« v osrednjem, kvalitetnem časniku, potem lahko domnevamo, da je »dovoljena« v vseh tiskanih medijih.

Prav zaradi tega sem se odločila način poročanja o temah, povezanih z islamom, raziskati prav v Delu. Na primeru poročanja osrednjega slovenskega časnika bom pokazala, kako se v slovenskem tiskanem medijskem prostoru (re)producira negativna mentalna podoba islama kot religije. Hipotetično namreč domnevam, da bo analiza v Delu objavljenih prispevkov pokazala, da podobno kot za zahodno-evropske in ameriške medije ugotavlja Said (1981) tudi osrednji slovenski časnik v člankih, povezanih z islamom, odraža etnocentrizem, predsodke, stereotipe, celo rasizem; da Delovi novinarji v teh prispevkih neredko zanemarijo merila profesionalnosti, da jih pogosto zavede posploševanje, pretirano poenostavljanje, redukcija relevantnih informacij in MI-diskurz. A namen diplomske naloge ni zgolj prikaz odnosa do

islama v časniku Delo, temveč predvsem odkrivanje vzrokov za takšen odnos in oblikovanje priporočil, s katerimi si bodo novinarji pri pisanju o islamu in z njim povezanih temah v prihodnje lahko pomagali ter se z njimi lažje držali zahtev profesionalnega, kakovostnega novinarstva – predvsem zahtev po objektivnosti in resnicoljubnosti.

Tema je pomembna tako za širšo družbo kot za novinarje. O islamu namreč Slovenci največ izvedo prav iz množičnih medijev, saj slovenske literature o islamu ni veliko. Prav množični mediji pa so tisti, »ki največ prispevajo k (re)produkciji rasizma in nestrpnosti do različnih etničnih skupin, tudi muslimanov« (Van Dijk, 1991: 68). Novinarji se zato morajo zavedati odgovornosti in se pri pisanju o islamu držati profesionalnih novinarskih standardov, da ne postanejo instrument za spodbujanje konfliktov. Z izbiro teme, virov, žanrske predstavitve, jezika in stila novinarji lahko konstruirajo pozitivno ali negativno podobo islama. Občinstvu lahko ponujajo le negativne kulturne vzorce, jim dodajajo stereotipe in predsodke in jih delajo zdravorazumske, obče veljavne in edine pravilne. Pisanje v takem slogu ustvarja negativne mentalne predstave bralcev do vsega, kar je v zvezi z islamom, s tem pa tudi manjša toleranco ljudi do muslimanskih etničnih manjšin. S svojo nalogo želim novinarje opozoriti na njihovo vlogo pri (re)produkciji nestrpnosti do islama in prispevati k njenemu zmanjšanju.

Hipoteza diplomske naloge je:

Časnik Delo v prispevkih, povezanih z islamom, odraža prikrito nestrpnost do islama. Nagiba se k prikrito negativnemu, stereotipnemu predstavljanju islama kot religije.

V nalogi bom skušala dokazati tudi dve podhipotezi:

1. V časniku Delo v prispevkih, povezanih z islamom, prevladujejo teme, ki islam povezujejo z mednarodnim terorizmom.
2. Prispevki, povezani z islamom, vsebujejo elemente subtilnega, prikritega, tako imenovanega novega rasizma.

Diplomska naloga je vsebinsko razdeljena na tri dele. V prvem, empiričnem delu, analiziram konkretne, z islamom povezane prispevke v Delu. Najprej predstavim kritično analizo novinarskega diskurza – metodologijo, s katero sem analizirala odnos do islama v časniku Delo, sledi analiza člankov in na koncu povzetek analize. V drugem, teoretičnem delu naloge, skušam najti vzroke za opisani način poročanja in za odnos, ki ga do islama vzpostavljajo Delovi novinarji. V tretjem delu naloge pa na podlagi prvih dveh oblikujem priporočila, ki bi

novinarjem v prihodnje pomagala odmakniti se od ustaljenega vzorca predstavljanja islama kot religije nasilja.

V prvem, empiričnem delu naloge uporabljam mikro-sociološki pristop in kvalitativno analizo sekundarnih virov – prispevkov z islamsko tematiko, ki so bili v obdobju treh mesecev objavljeni v Delu. Pri tem uporabljam metodo kritične analize novinarskega diskurza, povzete po treh avtorjih: Teunu A. Van Dijku (1998, 1991), Rogerju Fowlerju (1991) in Normanu Faircloughu (1995). Omenjena metoda omogoča nazoren prikaz odnosa, ki ga do islama vzpostavlja časnik Delo. V drugem, teoretskem delu naloge, z interdisciplinarno analizo dostopne literature iz področja sociologije, psihologije in teologije skušam najti vzroke za negativen odnos do islama v medijih. V tretjem delu pa na podlagi ugotovitev iz prvih dveh delov predlagam priporočila, ki bi novinarjem v prihodnje pomagala o temah, povezanih z islamom, pisati bolj objektivno in manj klišejsko. Bistvo priporočil je predvsem spodbuditi novinarje k razmišljanju o lastnih predsodkih in stereotipih – ne le pri pisanju o islamu, temveč na splošno pri pisanju o »drugačnih« od nas, naj bodo to begunci, Romi, ilegalni priseljenci ali muslimani.

2. ODNOS DO ISLAMA V ČASNIKU DELO

Diplomsko nalogo začenjam z analizo diskurza o islamu v časniku Delu v naključno izbranem obdobju treh mesecev. Tako že na samem začetku naloge želim ugotoviti, kakšno vlogo in pomen ima islam v osrednjem slovenskem časniku. Ali Delo dejansko, kot ugotavljajo avtorji Poročila skupine za spremljanje nestrpnosti (2002), ohranja prevladujočo percepcijo islama kot fundamentalizma in s tem (re)producira negativno mentalno podobo islama kot religije ter na kakšen način to počne? In ali podobno, kot je pred skoraj četrt stoletja ugotavljal Edward Said (1981) za zahodne medije, tudi v Delu najdemo vzorec poročanja o islamu, od katerega novinarji le redko odstopajo. To je vzorec poročanja, ki islam predstavlja skozi prizmo negativnih zahodno-krščanskih stereotipov, etnocentrizma, zavračanja in nepoznavanja islama.

Rezultate analize bom kasneje skušala s pomočjo teoretičnih izhodišč pojasniti in jih osmisliti, pred samo analizo pa naj najprej pojasnim metodologijo, s katero sem raziskovala odnos do islama – kritično analizo novinarskega diskurza. Gre za kritično analiziranje besedil z namenom realnega prikazovanja dejanskosti ter prikazovanjem teksta kot dela širšega konteksta. Po tej metodologiji se najpogosteje analizirajo besedila o rasizmu, etnicizmu, spolni neenakopravnosti in nasploh vsa besedila, ki na kakršenkoli način diskriminirajo nekoga ali nekaj. V to kategorijo spadajo tudi besedila o islamu.

2.1. KRITIČNA ANALIZA NOVINARSKEGA DISKURZA

Metodološko podlago za empirično analizo novinarskega diskurza o islamu sem našla v delih Teuna A. Van Dijka (1998, 1991), Rogerja Fowlerja (1991) in Normana Fairclougha (1995). Vsi naštetih avtorji medijske vsebine analizirajo kot določen tip javnega diskurza. Analizo diskurza razumejo kot analizo delovanja tekstov znotraj družbeno-kulturne prakse. Vsi izhajajo iz tega, da so novice produkt družbenega in političnega sveta, o katerem poročajo. Vsi opozarjajo na proces selekcije in transformacije novic, na težnjo k posploševanju, stereotipizaciji, izkrivljanju resnice, ustvarjanju konsenza med bralci in potrjevanju prevladujoče ideologije. Da bi te težnje dokazali, vsi uporabljajo vsebinsko analizo teksta, s katero skušajo pokazati, s kakšnimi tekstualnimi značilnostmi se te težnje udeležujejo. Van Dijk pri tem uporablja makro analizo vsebine in z njo odkriva različne semantične strategije

(zanikanje rasizma, pozitivna samoprezentacija, besedna negativizacija, zvrčanje krivde na žrtev...), s katerimi tisk (re)producira rasizem. Fowler in Fairclough pa sta se analize lotila na mikro nivoju, v perspektivi kritične lingvistike. Zanima ju vloga uporabe jezika pri konstrukciji realnosti v množičnih medijih.

Kot poudarja Van Dijk (1998: 2), se pri analizi diskurza (ne le medijskega, pač pa tudi političnega, znanstvenega, izobraževalnega...) ne smemo nikoli omejiti le na analizo samih tekstov, ampak moramo biti pozorni tudi na njihov kontekst – na družbeno, politično, kulturno, ideološko okolje, ki vpliva na produkcijo tekstov in obratno; na to, kako je diskurz sam del celote tega konteksta in kako sooblikuje njegovo strukturo. Med tekstom in kontekstom je torej kompleksen odnos, saj drug na drugega soovplivata in sta drug od drugega odvisna.

Po zgledu Van Dijka (1991, 1998) sem z makro analizo vsebin pokazala splošne značilnosti poročanja o temah, povezanih z islamom. Tako kot on sem vsebinsko analizirala naslednje dimenzije teksta:

- Struktura naslovov in vodil (leadov)
- Tematska organizacija teksta
- Prisotnost »background« informacij
- Selekcija dogodkov, o katerih se poroča in o katerih se ne
- Analiza uvodnikov, komentarjev
- Analiza citiranja; kdo je citiran in na kakšen način
- Stil in retorika
- Grafična prezentacija
- Odkriti in zakriti pomeni

Po Van Dijkju sem povzela tudi odkrivanje semantičnih strategij, kot so na primer pozitivna samoprezentacija in negativna prezentacija drugega, zanikanje rasizma, blažitev, opravičevanje, MI-VI diskurz, besedna negativizacija, depersonalizacija...

Po Fowlerju (1991) in Faircloughu (1995) pa sem povzela mikro nivo analize – raziskavo lingvističnih značilnosti, ki sooblikujejo medijsko »resnico«. Kot pravi Fowler (1991:25), ima vsaka oblika lingvističnega izrazja (izbira besed, oblika stavkov) v medijskem diskurzu svoj

razlog. Vedno so namreč na voljo različni načini, s katerimi lahko povemo isto stvar. Razlike v izrazju, je prepričan, nosijo s seboj ideološko razliko in s tem razliko v interpretaciji.

Podobno razmišlja Fairclough (1995: 4-6). Jezik v tekstu, pravi, je družbeni prostor, v katerem simultano potekata prepoznavanje in reprezentacija sveta. Novice so reprezentacija sveta v jeziku. Analiza diskurza zato mora obsegati tudi analizo lingvističnih značilnosti: prvin glasoslovja, besediloslovja, sintakse, preobratov v tekstu, stilističnih in retoričnih značilnosti.

Po Fowlerju (1991) in Faircloughu (1995) povzemam naslednje dimenzije analize diskurza:

- Besediloslovje – izbira besed, katere besede so izbrane in zakaj (Fowler).
- Sintaksa – oblika stavkov (nepopolni stavki, retorična vprašanja, na katerih mestih so poudarki...) (Fowler).
- Preobrati v tekstu – pojavljanje vsebinskih preobratov, na kakšen način so izvedeni, njihova relevantnost (Fairclough).
- Stilistične in retorične prvine (metafore, ponavljanja, aliteracije, pretiravanje, nerelevantne podrobnosti, senzacionalizem) (Fairclough).

2.1.1. DIMENZIJE KRITIČNE ANALIZE NOVINARSKEGA DISKURZA

Metodologija analize v tej nalogi je torej oblikovana z združitvijo zgoraj naštetih elementov kritične analize diskurza treh avtorjev – Van Dijka (1991, 1998), Fowlerja (1991) in Fairclougha (1995). Elemente analize sem združila v štiri dimenzije (zaradi boljše preglednosti). Vsaka dimenzija je obravnavana posebej, skupaj pa tvorijo celoto.

1. Struktura in funkcije naslovov
2. Teme, vsebine in pomeni novinarskih prispevkov (odkriti in zakriti pomen besedila, stil in retorika)
3. Komentarji, kolumne, uvodniki
4. Grafična podoba prispevkov

Odnos do islama v časniku Delo sem torej analizirala po štirih dimenzijah (ki so podrobneje opisane spodaj). V analizo bom vključila vse prispevke, v katerih sta se pojavili besedi islam

in muslimani. Pod drobnogled sem vzela poročanje Dela v obdobju dobrih treh mesecev – od 25. januarja 2003 do 30. aprila 2003. Obdobje je izbrano naključno.

Pričakujem, da bo analiza pokazala, ali časnik Delo pri poročanju o temah, povezanih z islamom, odraža strpnost ali nestrpnost, ali je morebitna strpnost zgolj navidezna, ali se prispevki nagibajo k negativnemu in stereotipnemu predstavljanju islama kot religije. Pri tem poudarjam, da bi bila za temeljitejšo raziskavo in potrditev hipotez z večjo verjetnostjo potrebna sistematična analiza daljšega časovnega obdobja, ki pa bi bila za okvir diplomske naloge preobsežna.

STRUKTURA IN FUNKCIJE NASLOVOV

Vsak novinarski prispevek se začne z naslovjem (naslov, nadnaslov, podnaslov), zato tudi tu analizo začnjam prav z naslovi.¹ Ti imajo v tisku pomembno tekstualno in kognitivno funkcijo. So najbolj vidni del članka, natisnjen na vrhu, z velikimi in poudarjenimi črkami, lahko tudi čez več vrstic. Njihova funkcija je povzeti najpomembnejšo informacijo članka in pokazati, o čem bo tekla beseda. Naslovi so ponavadi prvi (in včasih tudi edini) del članka, ki ga preberemo. Prav zato mora biti naslov strateško izbran, da bralec iz njega lahko razbere temo, pomen članka in da mu vzbudi zanimanje za branje. Pogosto naslov ostane bralcu tudi najbolj v spominu (Korošec, 1998:43-49).

Naslovi imajo pogosto subjektivni predznak. V svoji funkciji izražanja najpomembnejše informacije določenega medijskega dogodka, so namreč lahko pristranski in neobjektivni, saj izražajo tisto, kar se novinarjevi osebni presoji zdi najbolj pomembno in zato nehoti implicirajo novinarjevo mnenje in specifičen pogled na dogodek. Naslov članka bistveno vpliva na to, kako si bo bralec interpretiral članek. Le redko si ga uspe definirati drugače, kot od njega »zahteva« naslov. Četudi objektivna in korektna vsebina članka zato škodo, ki jo je napravil pristranski, nekorekten naslov, težko popravi.

Pri analizi naslovov sem raziskovala uporabo besed in njihov stil. Zanimalo me je, ali prevladujejo članki s pozitivno, negativno ali nevtralno obarvanim naslovom. Ali naslov daje

---

¹ V slovenskih tiskanih medijih se sicer vse bolj pojavlja težnja, da naslovov ne pišejo novinarji, pač pa uredniki. A to dejstvo ne zmanjša pomembnosti analize naslovov. Ti imajo namreč pomembno funkcijo, saj naj bi podajali najpomembnejšo informacijo in pritegnili ljudi k branju članka.

vtis, da se bo o islamu oziroma muslimanih pisalo v pozitivni smeri, to je z odobravanjem, ali daje vtis, da bo islam v prispevku predstavljen negativno, kot akter nekih negativnih dejanj oziroma nečesa slabega. Ali morda v naslovu ni opaziti niti pozitivne niti negativne konotacije, ali gre torej za nevtralen naslov. Pri analizi sem bila pozorna tudi na kvalitativne lastnosti naslovov – glavni poudarki naslovov, frekventnost nekaterih besed, relevantnost in korektnost naslovov.

TEME, VSEBINE, POMENI IN PODPOMENI NOVINARSKIH PRISPEVKOV

Vsebine prispevkov

Izbira tem je pomemben diskurzivni element, saj izraža psihološke in sociološke dimenzije novic. Iz tem v množičnih medijih lahko razberemo, kaj so pomembni dogodki oziroma, kaj so novinarji določili za »*newsworthy*«. Izbira tem v množičnih medijih ali »*agenda setting*« dejansko določa, kaj je pomembno in kaj ne ter posredno o čem bodo ljudje razmišljali in o čem ne. Izpuščanje določenih tem oziroma poudarjanje enih tem in zanemarjanje drugih ali poudarjanje enih vidikov in zanemarjanje drugih je pri analizi diskurza zelo pomemben faktor. Tisto, kar v člankih ni napisano, je enako pomembno ali morda še bolj, kot tisto, kar je.

Nobeno poročilo ni nepristransko, če izpušča pomembnejša ali tehtnejša dejstva, nepristranskost zato vključuje celovitost. Poleg tega, kot zatrjuje Lambeth (1997: 41), »*nobeno poročilo ni nepristransko, če vključuje bistveno nepomembne informacije na škodo pomembnih dejstev, nepristranskost zato vključuje tehtnost in nobeno poročilo ni nepristransko, če zavedno ali nezavedno zavaja bralca ali pa ga celo vara, nepristranskost zato vključuje odkrito poštenost do bralca*«.

Novinar subjektivno, na podlagi lastne presoje, lastnega znanja in stereotipov presodi, katere informacije so najpomembnejše in jih bo vključil v tekst (in na kakšen način bo to naredil) in katere ne. Informacije, ki so lahko za nekega novinarja ali bralca najbolj relevantne, za drugega morda niso. Tako kot za naslov tudi za vodilo članka velja, da ni objektivni povzetek poročila, pač pa subjektivni prispevek, saj odraža novinarjevo interpretacijo dogodka. Z drugačno hierarhijo informacij lahko članek dobi drugačen pomen, prav zato je pozicija pomembnih informacij lahko predmet manipulacije. S poudarjanjem nekorektnih informacij

novinarji pomembno prispevajo k napačnim predstavam občinstva o stvarnosti. Določen način predstavitve tem in hierarhije informacij o tej temi vpliva na mentalne predstave bralcev o tej temi.

Pri analizi tem in vsebini člankov bom torej opazovala, katere teme so obravnavane (in katere ne), na kakšen način in v kakšnem vrstnem redu. Skušala bom ugotoviti, ali članek vsebuje pomembne informacije ali morda daje poudarek nerelevantnim informacijam. Ocenila bom prisotnost stereotipov in predsodkov v članku ter prisotnost morebitnih nepotrebnih podrobnosti. Opazovala bom pozitivno, nevtralnno oziroma negativno naravnost vsebine kot celote. V splošnem me torej zanima, kdaj islam postane tema in na kakšen način je ta tema predstavljena.

Odkriti in zakriti pomen besedila

V tem delu analize se bom osredotočila na mikro nivo novinarskega diskurza – skušala bom odkriti pomene, ki v besedilih niso neposredni, ampak posredni, skriti, implicitni.

Pri analizi pomena besedila moramo biti pozorni na vidik, ki ga novinar pri opisovanju uporablja. Zanima nas, s kakšne perspektive, v kakšni luči oziroma na podlagi kakšnega pogleda na dogodek novinar napiše besedilo. To lahko ugotovimo z opazovanjem različnih tekstualnih znakov (uporaba določenih besed, primerjav, metafor), z opazovanjem načina citiranja in izbire virov informacij.

Pozorni moramo biti tudi na implicitne pomene – prav ti so najbolj močan instrument reprodukcije dominantne ideologije. Zaradi znanja, prepričanj in mentalnih modelov, ki jih imajo o družbi in svetu uporabniki množičnih medijev, veliko informacij v množični komunikaciji ostane implicitnih. Gre za stvari, ki »jih vsi vemo«, za katere potrebujemo le namig in že lahko predvidevamo, o čem teče beseda. Veliko informacij zato v medijih ni izrečenih, a jih ljudje kljub temu dojamejo.

Implicitni pomen se izraža na naslednje načine:

1. **S posrednimi pomeni besed, stavkov in trditev.** Gre za pomene, ki jih moramo brati med vrsticami. Strateška raba besed in besednih zvez lahko utrjuje stereotipna prepričanja, ne da bi se tega sploh zavedali.
2. **Z implicitnim podajanjem informacij, za katere se predvideva, da so splošno znane in si jih delijo tako pisec kot bralci.** Gre za proizvodnjo zdravorazumskih, obče veljavnih in edino pravilnih kulturnih vzorcev. Po Van Dijku (1993: 183) je tipičen primer takšnega poročanja pisanje britanskih medijev o ilegalnih pribežnikih. Bralci naj bi si delili splošno mnenje, da »*smo mi Britanci spodoben, toleranten, kultiviran narod, da nismo rasisti*«, ilegalni pribežniki pa so »*breme našemu gospodarstvu, saj jih je preveč, so pogosto nasilni, ne podredijo se naši kulturi...*«.
3. **Z uporabo nejasnosti.** Ta semantična lastnost omogoča delno zakriti odgovornost za negativna dejanja. Ko pisec ne želi jasno pokazati, čigava je dejanska krivda nekega negativnega dejanja, v tekstu jedro pozornosti usmeri drugam, uporabi samo določene informacije (določene informacije pa zanemari).
4. **Z navajanjem nerelevantnih podrobnosti.** Novinar se pri pisanju zgodbe lahko osredotoči na nekatere podrobnosti (recimo na negativne lastnosti islama), jih pretirano opisuje in s tem ustvarja vtis o pomembnosti teh podrobnosti, medtem ko druge, morda celo pomembnejše podrobnosti, zanemarija.
5. **Z uporabo semantičnih strategij:**
  - Najbolj prepoznavna semantična strategija je **pozitivna samoprezentacija** (težnja, da o skupini, ki ji pripadamo, pišemo pozitivno) in **negativna prezentacija drugih** (težnja, da o drugi skupini – o ljudeh druge narodnosti, vere, kulture – pišemo negativno).
  - **Zanikanje** rasizma. Ker živimo v kulturi, kjer rasizem ni pozitivna lastnost, ima pri pozitivni samoprezentaciji njegovo zanikanje pomembno funkcijo. Predvsem v pismih bralcev zato pogosto zasledimo stavke kot so: »*Nič nimam proti muslimanom, vendar...*«.
  - **Blažitev in upravičevanje.** Kadar zanikanje rasizma ali krivde ni mogoča, je najboljša strategija blažitev negativnega dejanja in uporaba izgovora oziroma opravičila. Velja

tudi obraten proces: medtem ko naša negativna dejanja skušamo ublažiti, negativna dejanja drugih skupin poudarjamo in z njimi tudi pretiravamo.

- **Posploševanje.** Tudi to spada med strategije upravičevanja. Tu gre za razpršitev krivde.
- **Zvračanje krivde na žrtev.** Poleg zanikanja, blažitve in iskanja opravičil je zvračanje krivde na žrtev del strategije, s katero legitimiziramo predsodke in neenako obravnavanje sebi drugačnih skupin.

Stil in retorika

Stil pomeni ciljno usmerjeno izbiro in variacijo besed ter stavčnih vzorcev v besedilu. Iz stilistične izbire jezikovnih sredstev, iz stilne vrednosti uporabljenih besed lahko prepoznamo avtorjeva osebna mnenja. Avtor namreč prek namerne uporabe tropov, figur, zvrstno, čustveno in časovno zaznamovanih besed ter besed, ki neizrecno vrednotijo povedano, izraža svoje stališče (Korošec et al., 2002:32).

Retorika, kot jo razumemo tu, pa pomeni izbiro posebnih verbalnih prijemov, kot sta recimo aliteracija in metafora, ki pomagajo pritegniti bralčevo pozornost in imajo prepričevalni namen. Kot piše Fairclough (1995: 89), nam analiza stila pove, kakšna je značilna uporaba besed, s katerimi avtor besedila izraža pomen specifične situacije. Analiza retorike pa nam prikaže najbolj učinkovite načine podajanja mnenj in prepričanj.

Ni torej pomembno le to, »*kaj novinarji pišejo, ampak tudi, kako to napišejo*« (Growley, 1994:1,2). V nadaljevanju si bomo pogledali nekaj stilističnih in retoričnih prijemov, najpogosteje uporabljenih v novinarskih besedilih.

1. Besedni stil oziroma izbira besed. Kako bodo bralci razumeli besedilo, je odvisno od izbire besed – te so najbolj elementarno in tudi najbolj učinkovito novinarjevo orodje. Kot pravi Botts (1994:148-156), so pozorno izbrane besede in pazljivo izoblikovani stavki priročen način, s katerim novinar lahko bralcem »vsili« določen pogled na dogodek. Ni recimo vseeno, ali je nekdo označen kot »*islamski terorist*« ali le kot »*terorist*«.

2. **Oblika stavkov.** V tem delu me zanima, kako so oblikovani stavki. Ali so prisotna retorična vprašanja (in kakšne odgovore ta vprašanja implicirajo v bralcih), nepopolni stavki, stavčni preobrati, kje so poudarki, ipd.
3. **Negativizacija.** V tem delu skušam ugotoviti, s kakšnimi besedami (pozitivnimi, nevtralnimi ali negativnimi) so najpogosteje označeni muslimani.
4. **Retorika.** Retoriko mnogi označujejo kot umetnost dobrega pisanja ali govora. Vključuje prvine slovnice, stilistike, strukture diskurza in strategije uporabe jezika. Tu se bom omejila le na analizo specifičnih retoričnih operacij, imenovanih retorične figure. To so neobvezne, dodatne strukture v besedilu, ki pritegnejo pozornost in neposredno poudarjajo specifičen pomen (ponavljanje, pretirane trditve, dramatizacija dogodkov, nezadostne navedbe, primerjave, metafore).

KOMENTARJI, KOLUMNE IN UVODNIKI

Medtem ko naj bi bile novice objektivne in naj bi podajale nevtralen pogled na svet, komentarji, kolumne in uvodniki tipično podajajo mnenja in imajo prepričevalno funkcijo. Pogosto si bralci ravno na podlagi teh novinarskih žanrov pomagajo ustvariti osebno mnenje o dogodkih. Poleg tega so ciljno občinstvo uvodnikov in komentarjev tudi družbene in politične elite. Uredniki in komentatorji zato ne le producirajo mnenja, ki ji prevzemajo bralci, pač pa tudi napadajo ali branijo določena stališča in oblastem dajejo nasvete. V tem kontekstu imajo pomembno vlogo pri reprodukciji družbenega konsenza o različnih problemih (tudi pri reprodukciji družbenega konsenza o islamu). Iz uvodnikov bralci lahko razberejo širši odnos časopisa do pomembnih dogodkov oziroma manifestacijo družbeno-politične ideologije, ki jo časopis zastopa. Zato je tako zelo pomembno, kakšen pogled na svet podajajo novinarji v teh žanrih. Kakšno argumentacijo uporabljajo, katere besede izbirajo, kakšna mnenja predstavljajo, ali je njihovo stališče stereotipno obarvano, ali imajo do dogodkov negativen, pozitiven ali nevtralen odnos, kakšen pomen in kakšne podpomene nosijo.

GRAFIČNA PODOBA PRISPEVKOV

Grafična podoba prispevkov je zelo pomembna, saj si bralci pogosto preberejo le naslov in pogledajo sliko ob prispevku. S strateško izbiro slik in teksta pod njo lahko vplivamo na bralca, da si bo dogodek interpretiral na določen način. Poleg tega je pomembno, v katerem delu časopisa se prispevek pojavi – na prvi strani zgoraj z mastnimi, velikimi črkami in veliko sliko ali nekje na sredi z manjšim naslovom, brez slike, med ostalimi, manj pomembnimi novicami. Pomembna je dolžina prispevka, velikost črk, strateški položaj v časopisu (najbolj brani so prispevki na prvi in zadnji strani časopisa) in na sami strani (na spodnji ali zgornji strani lista, nekje ob strani ali na sredi).

2.2. ANALIZA PRISPEVKOV V ČASNIKU DELO

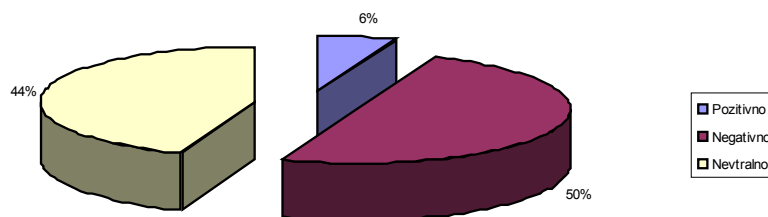
V analiziranem obdobju je v Delu in njegovih prilogah (Sobotna priloga, Ona, Polet) bilo objavljenih 115 prispevkov z islamsko vsebino. Ti prispevki vključujejo različne novinarske žanre - novice, članke, intervjuje, kolumne, uvodnike, komentarje in pisma bralcev. Poglejmo najprej naslove analiziranih prispevkov:

2.2.1. NASLOVI

Že pri pregledu naslovov zlahka opazimo, da ima islam v Delu negativno podobo, saj večina prispevkov z islamsko vsebino nosi negativno zaznamovan naslov. Pozitivno zaznamovanih naslovov skorajda ni in še takrat, ko so, jih večinoma besedilo prispevka ali njihovi nad- in podnaslovi izničijo. Podobno je s prispevki z nevtralnimi naslovi – četudi je naslov nevtralen, se besedilo, ki mu sledi, pogosto obrne v negativno smer.

Število pozitivno, negativno in nevtralnno zaznamovanih naslovov:

Pozitivno	Negativno	Nevtralnno
7	57	51
N = 115		

Polovica prispevkov z islamsko vsebino nosi negativno zaznamovan naslov. Negativno obarvanih naslovov je osemkrat več kot pozitivno obarvanih. Za ponazoritev jih naštevam le nekaj:

- *Kri do kolen?* (Sobotna priloga, 25.01.2003)
- *Proti skrajnežem, a tudi proti vojni* (Delo, 11.02.2003)
- *Med tradicionalnim romanjem v Mini umrlo 14 ljudi* (Delo, 12.02.2003)
- *Dve temni senci nad muslimani* (Delo, 12.02.2003)
- *Tel Aviv, na meji med plažo in bombami* (Ona, 11.02.2003)
- *Ženska, tovarna sinov* (Delo, 27.02.2003)
- *Ubijanje v imenu Alaha?* (Ona, 25.03.2003)
- *Pokol v Kašmirju* (Delo, 25.03.2003)
- *Vojna sproža terorizem, opozarja Vatikan* (Delo 27.03.2003)
- *Z granatami odgovorili na bombo* (Delo, 04.04.2003)
- *Obredno klanje* (Ona, 08.04.2003)
- *Ugrabitelj avtobusa islamski samomorilec?* (Delo, 26.04.2003)

Negativno zaznamovani naslovi so pogosto opremljeni s prav tako negativnim nad- in podnaslovjem:

1. Kaj reči Mavretancu s puško v roki in grdim pogledom? (Delo, 19.02.2003)

Nadnaslov: *Bin Laden v puščavskih meglicah*

Podnaslovi: *Vožnja z najdaljšim vlakom na svetu je posebno doživetje, še posebno za tiste, ki uživajo v trpljenju – V Mavretaniji se skrajni islamski fundamentalizem vzpenja*

2. Po vojni sto Bin Ladnov (Delo, 01.04.2003)

Nadnaslov: *Vojna v Iraku*

Podnaslovi: *Nadaljevanje ameriško-britanskega bombardiranja Iraka – Ulični spopadi v Šatri – Islamski džihad je v Irak poslal samomorilske bombaše*

3. Islamistom do 12 let zapora (Delo, 11.03.2003)

Nadnaslov: *Proces proti načrtovalcem predbožičnega napada na Strasbourg*

Podnaslov: *Pri četverici obtožencev so našli razstrelivo in video posnetke božičnega sejma v francoskem mestu, na katerem se je decembra trlo obiskovalcev*

Redkeje negativno zaznamovan naslov podnaslovi obrnejo v lepšo luč. V naslednjem primeru podnaslov in kasneje tudi besedilo o muslimanih govori pozitivno:

Zakaj se ubijajo Črnogorci? (Delo, 14.02.2003)

Podnaslovi: *Samo v občini Nikšić si je od leta 1992 vzelo življenje več kot 300 ljudi, od tega prek 180 moških – Med Albanci in muslimani je samomorov manj*

Obenem pa podnaslovi že tako redkih pozitivno zaznamovanih naslovov na islam pogosto spet vržejo negativno luč:

Višje cene nafte prinesle razcvet (Delo, 12.02.2003)

Nadnaslov: *Srednja Azija živi od surovin*

Podnaslovi: *Najbolje gre Turkmenistanu, Kazahstanu in Tadžikistanu – Uzbekistan in Kirgizistan nimata strateških surovin – Avtoritarnost, nepotizem in islamski fundamentalizem*

Negativno luč na sicer pozitiven naslov meče tudi prisotnost predsodkov v besedilu prispevka. Primer je naslednji članek:

Ženska je luč, biser islama (Delo, 03.02.2003)

Novinarka pozitiven naslov razvrednoti takoj v vodilu članka in v isti sapi tudi priznava, da islama ne pozna dovolj. Naslov v tem primeru izzveni celo ironično, saj novinarka z njim pravzaprav poudari svoj predsodek do, po njenem manjvrednega, položaja žensk v islamu:

»Ob vstopu v učilnico Islamske skupnosti na Jesenicah sem skoraj vznemirjena, ženska pač, ko zagledam z velikimi črkami napisano, da je žena biser islama. S Fuadom Omerdićem, 46-letnim predsednikom skupnosti, kasneje govoriva tudi o tem. /.../ Zame ni samoumevno, da si njegova žena in snaha, ko zapustita stanovanje, nadeneta zapovedano ruto. O tem, kdaj se ženska počuti kot biser, imamo različna merila, ob vsem povedanem in nepovedanem, pa mi lahko samo pritrdim, ko reče, da premalo poznamo islam.«

Pomembno je poudariti tudi to, da so prispevki s pozitivno zaznamovanim naslovom običajno zelo kratki – gre za kratke novice nekje ob strani lista. Zato ti prispevki običajno nimajo pod- in nadnaslovov. Od sedmih prispevkov s pozitivno zaznamovanimi naslovi, sta le dva prispevka opremljena s pod- in nadnaslovi (*Višje cene nafte prinesle razcvet* in *Ženska je luč, biser islama*). Ostali so krajši prispevki, dva od njih sta pismi bralcev:

- *Več Ljubljančanov za džamijo kot proti* (Anketa Dela, Delo, 01.02.2003)
- *Valentinovo za muslimane* (Delo, 25.02.2003)
- *Benetton za življenje* (Delo, 03.03.2003)
- *Posluh za drugačne* (Pismo bralcev, Ona, 11.03.2003)
- *Muslimanka ima dostojanstvo* (Pismo bralcev, Ona, 01.04.2003)

In kako je z nevtralnimi naslovi? Ti so se v obravnavanem obdobju večinoma pojavljali v prispevkih o gradnji džamije v Ljubljani in o iraški vojni, kjer so bili muslimani omenjeni le posredno. Za ponazoritev jih naštevam le nekaj:

- *Kdaj je molilnica politični center?* (Sobotna priloga, 01.02.2003)
- *Kaj je džamija ter kje in kakšna bo v Ljubljani* (Pismo bralcev, Delo, 05.02.2003)
- *Dva milijona romarjev preplavilo Meko* (Delo, 10.02.2003)
- *Džamija*. (Ona, 04.02.2003)
- *Džamija v Ljubljani – želja, stara več kot 30 let* (Delo, 03.02.2003)
- *Jože in Joco v arabski civilizaciji* (Delo, 09.02.2003)
- *O islamu, Koranu in Evangeliju* (Delo, 06.03.2003)
- *O postavitvi džamije bi morala odločati država* (Delo, 01.02.2003)
- *Američani pri Bagdadu* (Delo, 04.04.2003)
- *Washington stavi na šiitsko večino* (Delo, 12.04.2003)

Nevtravno zaznamovani naslovi večinoma s seboj niso prinašali tudi nevtralne vsebine. Pogosto (a ne vedno) je nevtralen ostal le naslov, vsebina pa se je nagnila v negativno smer in o muslimanih pisala na tipično stereotipni način. Kot primer navajam tri članke:

1. Pišite svojemu poslancu (Delo, 08.04.2003)

Prispevek govori o deskanju po internetu. V njem pa se bralci lahko poučijo tudi o tem, da so vsi najbolj iskani zločinci na svetu muslimani:

»Sezname agencij FBI najbolj iskanih zločincev si že dolgo lahko ogledate na internetu. Če zaidete v teroristični oddelek, boste videli, da je postal versko čist; vsi do zadnjega so muslimani – Most wanted terrorists...«

2. Prerok ni v časti v svoji deželi (Sobotna priloga, 05.04.2003)

Prispevek naj bi govoril o teoloških postavkah in celoviti globalizaciji, avtorju Jožetu Krašovcu pa so se v besedilu zapisali tudi naslednji, dokaj ksenofobno obarvani stavki:

»V zadnjem času smo v Sloveniji priča dokazovanja, da imajo po ustavi Republike Slovenije člani islamske verske skupnosti pravico do verskih objektov najvišje kategorije. /.../ Vendar ne moremo mimo dejstva, da za njimi stoji kapital avtoritarnih islamskih šejkov, ki kristjanom in drugim vernikom, ki niso muslimani, v svojih državah niso pripravljene zagotoviti nikakršnih pravic.«

»V razpravah o islamu se večkrat pojavi tudi ugibanje, zakaj se islam občutno širi. Vemo, da se to dogaja predvsem zaradi demografske eksplozije, ki je značilna prav za islamske države, in zaradi agresivnosti islamskih držav in misijonarjev. /.../ V tako imenovanem razvitem krščanskem svetu pa je ravno obratno...«

»In ko bodo arabski šejki v Sloveniji gradili mošeje, bo vulgarna ljudska oblast vsa srečna, ker bo tudi na ta način triumfirala nad podobo krščanstva v naši deželi. Pri nas je protikrščanski sentiment v medijih tako močan, da so druge, tudi najbolj fundamentalistične religije pri uradnih ideologih naših javnih medijev bolje obravnavane kakor krščanstvo.«

»Povsod, kjer je islam v večini, z uvedbo svojega religioznega prava ukine civilno pravo in tako po definiciji postane grožnja vseh, ki islama ne sprejemajo, v svojih strnjenih vrstah pa konverzijo pogosto kaznuje s smrtjo.«

»V islamu pa Koran razlagajo kot besedilo neposrednega Božjega diktata, ki ga torej ni dovoljeno interpretirati z analogijo z razumskimi razlogi in z analogijo stvarnosti sveta. /.../ Ta fundamentalistična dogma ima daljnosežne posledice. Neizbežno vodi v konflikt s svetno civilno družbo in s kritično znanostjo. Rezultati so znani: v izrazito islamskih državah ni niti sledu o kritičnem veroslovju v svetovnem preseku.«

3. Evropska muslimanska ulica (Delo, 19.04.2003)

Prispevek govori o vse večjem številu muslimanov v Evropi in izraža strah, da bi ti muslimani v evropskem prostoru dobili prevelik vpliv. Navajam citat, ki dobro povzema celoten članek:

»Oborožena z glasovalno pravico in poučena z mehanizmi lobiranja pa muslimanska ulica v Evropi stopa na pot, da dobi več politične teže, kakor jo ima arabska ulica v Egiptu ali Savdski Arabiji. Toda po 11. septembru se rastoči vpliv evropskih muslimanov kaže v bolj zlovešči luči. Čeprav velika večina muslimanov v Evropi (ali, kar se tega tiče, v Združenih državah) živi mirno in spoštuje zakone, številne evropske vlade skrbi vloga nekaterih evropskih muslimanov v preteklih in prihodnjih terorističnih napadih: te dvome je spodbudilo odkritje celic Al Kaide v Nemčiji, Franciji, Italiji in Britaniji.«

2.2.2. TEME, VSEBINE IN POMENI

Večina člankov (v katerih so nastopali muslimani) v obravnavanem obdobju se je nanašala na mednarodni terorizem, sporno gradnjo džamije v Ljubljani in vojno v Iraku. Pri vojni v Iraku muslimani niso nastopali kot glavni akterji temveč so se, glede na to, da sestavljajo večino prebivalstva v Iraku, pojavljali le posredno, kot nekakšni stranski igralci. Daleč največji poudarek v prispevkih je bil na mednarodnem terorizmu islamskih skrajnežev in islamskem fundamentalizmu.

Število prispevkov o določenih temah:

Terorizem, islamski skrajneži, islamski fundamentalizem	40
Gradnja džamije	29
Vojna v Iraku, šiitski muslimani v Iraku, demonstracije šiitov proti Američanom	19
Slab položaj žensk v islamu	7
Strah pred porastom islama v Evropi	3
Ostalo (reportaže iz arabskega sveta, palestinsko-izraelski spor, volitve v Nigeriji)	17

Terorizem, islamski skrajneži, islamski fundamentalizem:

Pojmi islamski terorizem, islamski skrajneži in islamski fundamentalizem so se v obravnavanem obdobju stalno pojavljali, a ne kot glavna tema, temveč kot manjše podteme ob večini prispevkov, v katerih so nastopali islam in muslimani. Terorizmu in fundamentalizmu so novinarji pogosto dodajali pridevnik »islamski«, pri tem pa se nikoli niso potrudili bralcem pojasniti, kakšna je dejanska vloga islama kot religije v družbenih problemih, o katerih so pisali in jih označili za »islamske«. Niti se niso vprašali, ali je dodajanje pridevnika »islamski« relevantno in opravičljivo.

Prispevkov, v katerih se pojavlja fraza »islamski fundamentalizem« ali »islamski terorizem«, se je v obravnavanem obdobju pojavilo več kot 40, vendar pa sem v to kategorijo zajela le tiste, ki so tej temi posvetili več vrstic oziroma cele odstavke. Čeprav se niti eden od obravnavanih prispevkov ni v celoti posvetil fenomenu islamskega fundamentalizma in terorizma, čeprav so ti prispevki poročali o nečem povsem drugem (npr. o deskanju po internetu, o cenah nafte, o Mavretaniji, o spopadih v Izraelu, o vojni v Iraku...), so podtema oziroma dodatno sporočilo vseh teh prispevkov bili prav nasilni muslimani, islamski skrajneži, teroristi. To dodatno sporočilo sicer ni opazno na prvi pogled, gre za nekakšno subtilno proizvajanje konsenza o fundamentalistični, teroristični naravi muslimanov. Vsak teden lahko v Delu najdemo vsaj en prispevek, ki bo islam označil za terorističen ali fundamentalističen, čeprav to ne bo glavni namen tega prispevka in čeprav bo vsebina

prispevka dejansko želela povedati nekaj drugega. Teden za tednom se tako ustvarja podoba islama kot nasilne religije. Časnik Delo in njegove priloge na tak način z instrumenti novega, prikrita rasizma producira in reproducira neodobravanje ter strah pred islamom (čeprav mogoče ne namenoma). To potrjujejo tudi številna, že kar odkrito rasistična, protiislamska pisma bralcev (o njih več besed kasneje).

Poglejmo si pet primerov, ki ponazarjajo splošen tip prispevkov, v katerih se muslimanom pripisuje terorizem in skrajni fundamentalizem:

1. Kaj reči Mavretancu s puško v roki in grdim pogledom (Delo, 19.02.2003)

Prispevek naj bi bil reportaža o potovanju po Mavretaniji, a je prej kot to poročilo o islamskem fundamentalizmu v Mavretaniji. Novinar ugotavlja, da se skrajni islamski fundamentalizem tu vzpenja (kako je prišel do te ugotovitve, ne pove) in z malce posmehovanja opisuje islamske običaje:

Mlajši Mavretanec novinarja vpraša, ali je Osama bin Laden dober ali slab. Novinarja je vprašanje spravilo v neugoden položaj, zato piše:

»Neugoden položaj, še posebno zato, ker je znano, da se v Mavretaniji skrajni islamski fundamentalizem vzpenja in da ima bin Laden tu zaveznike. Zlažem se, da o politiki nimam pojma, da me ne zanima. Naj mi oni povedo, kdo je Osama bin Laden.«

In odgovor:

»In z zanimanjem prisluhnem njegovemu mnenju. Medtem ko so ljudje še v sosednjem Maroku množično obsojali teroristične napade na ZDA, mi ta mladenič povsem jasno obrazloži: Dober, seveda! Ker se bori proti ZDA, ki podpirajo Izrael. Čudni občutki. Medtem mi neki mladenič skoraj ukaže, naj mu dam kaj jesti...«

In kako novinar vidi mavretansko kulturo:

»Vse, kar tu odzvanja, so Alahove molitve iz megafonov na mošejah. Ko odbije prava ura, se vsi složno obrnejo proti Meki, pokleknejo in začnejo enega od obveznih vsakodnevnih klanjanj Alahu. /.../ Vzorci mavretanskega grba (polmesec z zvezdo), všiti v bubuje, opozarjajo na to, da so islamu zelo predani. Večinoma so zadržani in nekomunikativni. Z glasnim rjojenjem me našenejo, brž ko pokažem fotoaparati. /.../ Le nekajkrat mi je uspelo z njimi spregovoriti nekaj

besed. Od tega so me dvakrat sumničavo zasliševali o tem, kaj si mislim o Osami bin Ladnu...«

»Zagledam mladeniča v skajasti jakni, s sončnimi očali, ki meri z zračno puško naravnost vame. To je konec, si rečem – še posebno po čudnih izkušnjah z ne preveč gostoljubnimi in nepredvidljivimi Mavretanci...« (Kasneje se izkaže, da mu je mladenič le ponudil puško, naj še on za zabavo poskusi streljati v tarčo.)

Ko sem prebrala članek, sem dobila vtis, da so vsi Mavretanci skrajni verniki, skrajni islamisti, da podpirajo terorizem Osame bin Ladna, da je ob pogovoru s temi ljudmi treba biti zelo previden, kaj rečeš, da te kdo ne ustrelj, saj se tu skrajni islamski fundamentalizem vzpenja. Kot v večini člankov o muslimanih, v tej, sicer zanimivo napisani reportaži iz Mavretanije, žal mrgoli **preveč predsodkov, ki nehote izkrivljajo resnico.**

2. Islamistom do 12 let zapora (Delo, 11.03.2003)

Članek govori o štirih Alžircih, ki so obtoženi načrtovanja terorističnega napada na Strasbourg. V tem primeru je **označevanje teroristov z »islamisti« oziroma enačenje njihovega terorizma z »islamskim fundamentalizmom« neupravičeno.** Nikjer ni dokaza, da bi dejanje bilo povezano z islamom kot religijo. Poglejmo nekaj citatov:

»Islamisti alžirskega rodu, vsi v poznih dvajsetih ali zgodnjih tridesetih letih, trdijo, da so hoteli razstreliti »samo« prazno sinagogo.«

V tem stavku je beseda »islamisti« odveč. Dovolj bi bilo reči Alžirci, saj po večini novinarskih kodeksov mora novinar versko pripadnost omeniti le, če je to potrebno za razumevanje zgodbe.

»Nemške in ameriške obveščevalne službe pa niso predložile dokazov o povezavi obtoženih z Al Kaido razvpitega islamskega fundamentalista Osama bin Ladna.«

Zakaj torej enačenje tega dogodka z islamskim fundamentalizmom? Ali morda zato, ker naj bi se eden od obtoženih uril v Afganistanu (gre za **ugibanja**), drugega pa »so v Franciji enkrat že zaprli zaradi **domnevnega** sodelovanja v skrajni islamski organizaciji Gia«?

Novinar še ugotavlja, da so tudi številni drugi priseljenci iz islamskih držav šele v Nemčiji tako zasovražili zahodno civilizacijo, da so jo hoteli uničiti. In čeprav je nekaj vrstic višje zapisano, da dokazov o povezavi omenjenih Alžircev z Al Kaido ni, novinar nadaljuje, da »iz hamburškega krožka Al Kaide izvira večina napadalcev na New York in Washington« ter da bi »vojaški obračun z Irakom mogel sprožiti tudi teroristične maščevalne akcije islamistov v Nemčiji. Strokovnjaki so prepričani, da je v državi še več prikritih teroristov, ki samo čakajo na primeren povod za akcijo...«

Novinar z enostavnim enačenjem načrtovanja terorističnega dejanja Alžircev z islamskim fundamentalizmom in povezovanjem z Al Kaido (čeprav ta ni dokazana) **proizvaja strah pred islamom**. Tudi v Evropi nas mora biti strah terorističnih islamistov, zlasti po napadu na Irak, saj bi se ti utegnili maščevati sovražnemu zahodnemu svetu s povračilnimi bombnimi napadi. Glavna pomanjkljivost članka je, da se novinar niti v enem stavku ni potrudil pojasniti družbeno-političnega stanja v Alžiriji, ki je bil morda prej kot nekakšen islamizem povod za načrtovanje napada.

3. Petnajst let za prijatelja Mohameda Ate (Delo, 20.02.2003)

Tako kot prejšnji članek tudi ta **nekritično mednarodnemu terorizmu dodaja pridevnik »islamski«**. Že nadnaslov nam pove, da bo prispevek govoril o »obsodbi islamskega terorista«. Tako kot bi bilo v prejšnjem primeru bolj primerno pisati o teroristih iz Alžirije in ne o terorističnih islamistih, bi bilo tu treba pisati o teroristu iz Maroka in ne o islamskem teroristu. Neumestni so tudi stavki tipa:

»Na fotografiji so osvetljeni hodnik hamburške mošeje, v ospredju pa je skupina moških arabskega rodu. Opis fotografiranih se bere kakor »kdo je kdo« iz učbenika najbolj nevarnih islamskih teroristov...«

4. Papež Wojtyła ne molči (Delo, 07.03.2003)

Članek, ki govori o tem, da bi vojna v Iraku lahko sprožila nov val islamskega terorizma, je primer **dihotomije MI (kristjani, zahod, razviti svet) nasproti VAM (muslimani, tretji svet, nerazviti)**. MI opozarjamo, da bi vojna (ki jo pravzaprav sprožamo mi, čeprav tega v članku ne piše) lahko vzpodbudila NJIH, da bi s terorističnimi napadi ogrožali tako ZDA kot

Evropo. Papež »svari pred grozotami vojne in goreče moli za žrtve«, opominja pa tudi, da lahko spet pride do:

»pokola med brati iz Jeruzalema, do svete vojne za muslimane, za kristjane morda res ne več križarske vojne, ker se je krščanstvo vmes spremenilo. /.../ In sovraštvo ne bo imaginirano, ne bo se dogajalo samo na Jutrovem, tudi ne samo na Manhattnu, kakor predlanskim. Italijanski teroristi, rdeči brigadisti, so že poklicali na pomoč muslimanske brate...«

Krščanstvo je torej tisto, ki je bolj razvito, saj se je vmes spremenilo in ne izvaja več križarske vojne, muslimani pa so nerazviti, njim gre za sveto vojno. Slednjo uresničujejo muslimanski teroristi. Gre torej za **pozitivno samoprezentacijo** (razvito krščanstvo) in **negativno prezentacijo drugega** (nerazviti, teroristični islam, pred katerim svari krščanski svet).

Prispevek se konča z naslednjo trditvijo:

»V islamskem svetu se spet širi prepričanje, da sta zahod in krščanstvo eno in isto, širijo se tudi propagandne napovedi o novi križarski vojni, pravi monsinjor Tauran in opozarja, da se bližajo novi izbruhi terorizma.«

Ob tem citatu se kar vsiljuje vprašanje, ali morda ni tudi obratno? Ali se v krščanskem svetu ne širi prepričanje, da so Arabci, islam in terorizem eno in isto, ali se ne širijo propagandne napovedi o novi sveti vojni (džihadu), ali izbruhe nasilja ne povzročata tudi nasilni zahodni svet? Gre torej za **zanikanje lastne krivde in zvrčanje krivde na drugega**. Tudi ta **prispevek spodbuja strah pred islamom, islam predstavlja kot grožnjo in je zato prikrito rasističen**.

5. Danes zadnji dan hadža (Delo, 09.02.2003)

Kot zadnji primer navajam krajšo novico o tradicionalnem romanju v Meko. S tem primerom želim pokazati, da se novinarji **stereotipnemu pisanju** ne morejo izogniti niti pri zelo kratkih prispevkih. Romanje v Meko je v tem prispevku prikazano kot čas povečane nevarnosti za teroristične napade islamskih skrajnežev. Vsebina novice temelji na **ugibanjih**. Citiram celotno novico:

»Meka – Danes poteka zadnji, peti dan hadža, vsakoletnega romanja, ob katerem se je letos v Meki zgrnilo skoraj dva milijona muslimanov. Zaradi praznika pa niso v pripravljenosti le v Saudski Arabiji, kjer so odločeni preprečiti, da bi se verski shod sprevrgel v proteste proti verjetnemu napadu na Irak. Pazljivejši so tudi na drugi strani Atlantika, v ZDA, ker **naj bi se** obveščevalne službe dokopale do podatkov, da **naj bi** islamski skrajneži v času romanja pripravljali teroristične napade.«

Gradnja džamije v Ljubljani

Problematiki gradnje džamije v Ljubljani je Delo posvetilo kar nekaj prostora. Pozitivno je, da je časnik bralcem želel islam približati in jih poučiti, kaj je islam, kakšne običaje imajo muslimani in kaj bi pomenila džamija v Ljubljani. Na tak način so deloma rušili negativne stereotipe o islamu, nehote pa so jih deloma tudi krepili – predvsem to velja za stereotip o neenakopravnem položaju žensk v islamu. Pri tem je pomembno opozoriti, da je uredništvo Dela izobraževalne članke o islamu objavilo šele, ko je diskurz o problematiki gradnje džamije v javnosti prišel do vrelišča. Šele potem, ko so se o džamiji razpisali že vsi tiskani mediji in šele potem, ko so v oddaji Trenja na POP TV pripravili spektakularno soočenje Džamija da ali ne, v kateri je dve tretjini gledalcev glasovalo proti gradnji.

Pozitivno ocenjujem naslednje tri prispevke, saj so spodbujali h gradnji džamije in pojasnjevali muslimanske običaje. Izjema je edino zadnji primer, v katerem se novinarka ni znala izogniti predsodku o manjvrednem položaju muslimank. Prav stereotip o zapostavljenosti in slabem ravnanju z ženskami je poleg stereotipa o nasilni, teroristični naravi muslimanov eden najpogostejših v zahodnih percepcijah islama:

1. Džamija v Ljubljani, želja, stara več kot 30 let (Delo, 03.02.2003)

Članek opisuje več kot 30-letno prizadevanje slovenskih muslimanov za gradnjo džamije. V njem ni predsodkov, ni stereotipov. Vsebina je nevtralna.

2. Džamija nima nič s številom muslimanov (Delo, 03.02.2003)

Članek ugotavlja, da so muslimani po številu vernikov že drugi pri nas in da v svetu njihovo število narašča. Novinar piše, da gradnja džamije sicer ni odvisna od števila muslimanov, saj gre za temeljno in ustavno zajamčeno človekovo pravico. Besedilo skuša »najti odgovore na nekatera vprašanja, kot denimo, kaj uči islam, kako je z nošenjem rute, kako je, če se poročita

dva, od katerih je samo eden musliman...«. V obravnavanem obdobju je ta prispevek od vseh najbolj pozitiven, saj odkrito ruši predsodke o islamu in spodbuja h gradnji džamije.

3. *Ženska je luč, biser islama* (Delo, 03.02.2003)

Kot sem o tem članku že zapisala, je novinarka Vlasta Felc v njem zapisala nekaj predsodkov, vendar vsebina kljub temu skuša biti poučna. Novinarka dvomi, da je ženska lahko v islamu biser, kar utemeljuje z zapovedanim nošenjem rute. Z nekoliko distance piše še o prepovedi uživanja svinjskega mesa, o klanju živali na islamski način, molitvi petkrat na dan, nasiljem nad ženami in poročanju muslimanov s katoličankami. Članek na prvi pogled sicer objektivno opisuje muslimanski način življenja, a če ga preberemo bolj pozorno, v njem opazimo prikrito neodobravanje islama.

»Glede rut na ženskih glavah ne prideva skupaj. Zame ni samoumevno, da si njegova žena in snaha, ko zapustita stanovanje, nadeneta zapovedano ruto. O tem, kdaj se ženska lahko počuti kot biser, imamo različna merila...«

»Kaj pa nasilje nad biserom družine?!.../ Če sem in tja kakšen možakar zjaga ženo ven in jo prebuta, na vratih pa mu piše Huso, takoj rečejo, da je musliman. Omerdić je sicer prepričan, da je med muslimani tako kot alkohola in droge tudi nasilja nad ženskami manj kot med Slovenci.«

Pozitivno ocenjujem tudi naslednje prispevke, saj so brez vmešavanja nepotrebnih stereotipov bralcem skušali zapolniti luknje v znanju o islamu:

- *Šeriat ni sekanje rok* (Delo, 08.03.2003): Novinar ugotavlja, da je islamsko pravo pogosto žrtev nepravičnih redukcij in predsodkov, po drugi strani pa je večina muslimanov prišla v stik le z marginalnimi značilnostmi zahoda.
- *Otroci se učijo Arabščino, da lahko berejo Koran* (Delo, 03.02.2003): Prispevek govori o muslimanih v Sloveniji in argumentira željo po gradnji džamije.
- *Kdaj je molilnica politični center?* (Sobotna priloga, 01.02.2003): Christian Moe v prispevku iz drugega zornega kota (ker sam ni Slovenec, temveč Norvežan) pojasni potrebo po džamiji v Ljubljani in odnos džamije do cerkve in države.
- *O postavitvi džamije bi morala odločati država* (Delo, 01.02.2003): Na podlagi ankete Dela Jana Taškar ugotavlja, da Slovenci premalo poznamo islam, da slabih 30 odstotkov Slovencev gradnji džamije nasprotuje, da jih polovica meni, da je dovolj

ena džamija v državi in da bi o tem morala odločati država. Kljub sicer pozitivni oceni tega članka, je v njem mogoče najti tudi potrditev stereotipa o islamu kot religiji ekstremizma. Večina vprašanih v anketi je namreč menila, da islam bolj kot druge religije spodbuja k ekstremizmu. Novinarka tega odgovora ni komentirala, zapisala je le, da ta odgovor »*dodatnih pojasnil ne potrebuje*«.

- *Več Ljubljancev za džamijo kot proti* (Delo, 01.02.2003): Krajši prispevek na prvi strani časnika ugotavlja, da je edino v Ljubljani več ljudi za kot proti džamiji.

V obravnavanem obdobju je torej osem prispevkov na bolj ali manj objektivni način bralcem predstavilo dejstva o islamu in skušalo o tej tematiki pisati korektno. To je razlog, da omenjene prispevke posebej izpostavljam. O džamiji so bili objavljeni tudi štiri komentarji, ki pa do džamije niso bili več tako pozitivni. Za gradnjo džamije sta se v uvodniku (Sabina Obolnar) in komentarju (Christian Moe) zavzela dva avtorja, druga dva komentatorja (Jože Krašovec in Dejan Pušenjak) pa sta do gradnje islamskega centra in islama na splošno zavzela dokaj nestrpno stališče (o tem več kasneje).

Pomembno je poudariti tudi to, da kljub sicer dokaj objektivnemu poročanju o problematiki džamije in poskusu osveščanja bralcev o islamu, v obravnavanem obdobju (oziroma v obdobju ponovne oživitve problematike džamije v medijih) ni bil objavljen niti en komentar predstavnika islamske skupnosti v Sloveniji in niti en intervju s takšnim predstavnikom ali s slovenskim muftijem. Za popolno predstavitev problematike in za objektivno poročanje bi Delo moralo omogočiti tudi DRUGIM (torej predstavnikom muslimanov), da povedo svoje mnenje.

Oživitev problematike gradnje džamije v Ljubljani je kar nekaj bralcev spodbudilo, da so uredništvu poslali pisma. Na temo džamija je bilo v obravnavanem obdobju objavljenih 18 pisem bralcev (predvsem protestov na uvodnik Sabine Obolnar v Oni, v katerem podpira gradnjo džamije). Večina je pisala na način »**Nič nimam proti muslimanom, toda...**« ali »**Islama sicer ne poznam dobro, vendar...**«. Med pismi bralcev je približno tretjina gradnjo džamije zagovarjala in grajala nestrpne Slovence, ostali dve tretjini piscev pa je džamiji nasprotovalo in kot argument uporabljalo precej stereotipne trditve. Navajam nekaj odlomkov, za katere komentar ni potreben:

Pismo bralcev, Ona, 25.02.2003:

»Nasilje pa je sedaj v svetu res močno, saj muslimani izvajajo teror povsod. Noben drug narod ne izvaja samomorilskih napadov, razen muslimanov. Vemo pa, da samomorilce pripravljajo v imenu vere (Alaha) in so zavedni. /.../ Ne gre za strah pred džamijo pač pa pred terorjem, ki ga izvajajo muslimani po svetu. Gospa Obolnar morda ne pozna reka muslimanov, da je potrebno uničiti Amerikance, nato ves svet in povsod uvesti muslimanski red. /.../ Ali ni tako početje muslimanov ekstremna ksenofobija? Slovenci nismo nestrpni. Bolj strpnega naroda ne poznam. Najmanj pa so strpni muslimani. Prav sedaj, ko se dogajajo teroristični napadi povsod po svetu, v Sloveniji pritiskajo za gradnjo džamije...«

Pismo bralcev, Ona, 11.02.2003

»Zaradi tolikšne gorečnosti gospe Obolnar za muslimansko stvar pričakujem v naslednji številki v glavi uvodnika sliko gospe v feredži ali vsaj ovito v ruto v znak podpore gradnje džamije. /.../ Zelo lepo bi bilo, če bi Slovencem malo več povedala o kulturi oblačenja muslimank; o izolaciji med štirimi stenami, ko se razdajajo samo možu in otroku; o čaščenju svojega vernega moža; o prepovedi opravljanja javnega dela in študija na vseh univerzah; o prelepi kulturni tradiciji muslimanov, ko starši hčeri izberejo moža...«

Pismo bralcev, Ona, 01.04.2003

»Ko se odloča o gradnji džamije, ni dovolj, če se vprašamo, kaj to pomeni tukajšnjim muslimanom, ampak kaj to pomeni po islamskem nauku in drugim muslimanom po svetu. Če drugod v islamskih državah razlagajo, da je dežela, v kateri stoji džamija, islamska in naj bi v njej veljala šarija, potem je to dokaj skrb vzbujajoč pogled. Na svetu je vrsta držav, začevši s Saudsko Arabijo, ki imajo za edini zakon šarijo in jo poskušajo uveljaviti povsod tam, kjer stoji kakšna džamija. /.../ Slovence džamija lahko še drago stane.«

Pismo bralcev, Delo, 01.02.2003

»Jaz sem jasno zapisal, da smo se Slovenci v svoji zgodovini uspeli upreti islamizaciji, sicer bi bila podoba te naše domovine zelo drugačna. Končno pa, govorim o Sloveniji in Evropi, o krščanski tradiciji, na kateri temelji vsa naša kultura. Ohranjati kulturno dediščino pomeni, da vse tisto, kar smo se odločili zapisati v svoje kulturno-razvojne plane, tudi realiziramo. Zato nasprotujem gradnji džamije, saj ne sodi v tukajšnjo arhitekturo in tradicijo.«

Vojna v Iraku

Ker je v obravnavanem obdobju potekala iraška kriza in z njo vojna v Iraku za odstranitev režima Sadama Huseina, je bilo o tej temi objavljenih veliko člankov. Analizirala sem le tiste, v katerih je vidnejšo vlogo imela tematika muslimanov. Gre predvsem za članke o šiitih v Iraku in protestnem odzivu muslimanov po svetu na ameriški napad Iraka. Ti pošiljajo v Irak samomorilske bombaše, ki naj bi se v imenu džihada borili proti Američanom. Večinoma prispevki prikazujejo dolgo zatirane šiite, končno osvobojene izpod Sadamove diktature. Sedaj smejo šiiti spet praznovati svoje verske praznike, obenem pa med njimi vlada kaos in boj za oblast v Iraku. Nekaj prispevkov celo postavlja tezo, da lahko pride do boja islama z islamom, saj bi se za oblast lahko spopadli večinski šiiti in manjšinski suniti, lahko bi prišlo celo do islamske revolucije, kot pred mnogo leti v Iranu.

V prispevkih iz Iraka muslimani niso glavni akterji, ampak v člankih nastopajo le posredno, saj predstavljajo večino iraškega prebivalstva. Kljub temu se novinarji niti v teh člankih pogosto niso mogli izogniti **stereotipnemu predstavljanju muslimanov** in njihovi **negativizaciji**.

Poglejmo si nekaj primerov:

1. Američani pri Bagdadu (Delo, 04.04.2003)

Podnaslovi: *Iračani sestrelili ameriško letalo in helikopter – Al Džezira ne bo več poročala iz Iraka – Ruski muslimani napovedali džihad*

Za obravnavo je zanimiva druga polovica prispevka, v kateri Boris Čibej poroča o napovedanem džihadu ruskih muslimanov:

»Zaradi napada na Irak je Osrednja duhovna uprava muslimanov Svete Rusije napovedala sveto vojno ZDA, je izjavil glavni ruski mufti Talgat Tadžudin. /.../ Zadnji džihad so ruski muslimani napovedali Nemčiji leta 1941; po besedah Tadžudina so odločitev o napovedi nove svete vojne podprli v vseh 29 ruskih muftijatih.«

Šele v zadnjem odstavku prispevka postane jasno, da je novinar **pretiraval**. Čeprav je napoved o džihadu postavljena celo v podnaslov, se v zadnjem odstavku izkaže, da napoved pravzaprav sploh ni resnična in je večina ruskih muslimanov ne podpira. Izkaže se, da je bila

izjava ruskega muftija **vzeta iz konteksta** in da po trditvi predsednika sveta ruskih muftijev Ravila Gajnutdina ruski muslimani ne napovedujejo džihada. S **prevelikim poudarkom** na grozeči izjavi, vzeti iz konteksta, je novinar na, lahko rečemo kar klasičen način, islam predstavil v negativni luči, kot pretečo grožnjo.

2. Sadam je mrtev, Husein živi (Delo, 24.04.2003)

Podnaslovi: *Iraški šiiti so prvič po 25 letih smeli žalovati za drugo najpomembnejšo osebnostjo v islamu – Po osvoboditvi zahtevajo politično zastopstvo, ki pritiče verski večini*

Prispevek govori o šiitskem žalovanju za vnukom preroka Mohameda imamom Huseinom, ki je pred 1400 leti v Karbali umrl mučeniške smrti. Z odstranitvijo režima Sadama Huseina (ta je verska praznovanja prepovedal) šiiti spet lahko častijo svojega imama. A čeprav so jim to omogočili Američani, šiiti hočejo te »nove kolonizatorje« čim prej izgnati iz države. Za boljšo ponazoritev novinarka citira dva Iračana iz Basre:

»Sadama se sami nismo mogli rešiti, Američanov se bomo lahko. Irak je islamska država. Božja beseda je njena ustava. Vodi nas Koran.«

»Ne Ameriki, ne Izraelu, da islamu!«

Citat **šiite prikazuje kot pretirano verske**, saj države nočejo ločiti od Korana, božjo besedo hočejo imeti za svojo ustavo. Kot pretirano verne jih prikazuje tudi opisovanje njihovega praznovanja:

»Romarji so v sveto mesto Karbalo prišli peš, tudi iz tako oddaljenih krajev, kot je Bagdad. S tradicionalnimi udarci po prsih so se spominjali Huseinovega trpljenja in bolečine, z vbodi in rezi z nožem v telo pa so simbolično prelivali kri najpomembnejše osebnosti v islamu po preroku Mohamedu.«

3. Washington stavi na šiitsko večino (Delo, 12.04.2003)

Podnaslovi: *Se bo vojna v Iraku sprevrgla v nekakšen notranji spopad islama z islamom? – Tekma s Teheranom za vpliv med šiiti*

Tudi ta prispevek **prikazuje šiite kot pretirano verske**. Novinar se sprašuje, ali je Irak islamska država in si odgovori, da ne, saj državno pravo ne temelji na zakonih šeriata. A, kot ugotavlja, bi se to lahko kmalu zgodilo. Muslimani v tej državi namreč sestavljajo 97 odstotkov prebivalcev, večinoma šiitov. Ti naj bi poskušali uveljaviti voditelje, ki so preveč naslonjeni na Iran (Iran je dolga leta dajal zatočišče iraški šiitski opoziciji). To pa bi lahko pripeljalo do islamske revolucije po iranskem modelu in do uvedbe zakonov šeriata. Kot še razloži novinar, se šiiti iz Iraka in Irana razlikujejo samo po tem, da so prvi Arabci, drugi pa Perzijci. Po filozofiji skrajnih šiitov mora duhovni voditelj imeti tudi vso politično oblast v državi.

Slabost članka je v prevelikem **posploševanju in poenostavljanju**. Novinar je opisal samo en vidik, pozabil pa omeniti še drugega – da je med iraškimi šiiti prisotno tudi zavračanje homeinijevske koncepcije, ki vrhovnemu imamu daje tudi posvetno oblast, da se pomemben del šiitov zavzema za to, da se morajo imami ukvarjati izključno z duhovnimi in verskimi zadevami.

4. Po vojni sto Bin Ladnov (Delo, 01.04.2003)

Podnaslovi: *Nadaljevanje ameriško-britanskega bombardiranja Bagdada – Ulični spopadi v Šatri – Islamski džihad je v Irak poslal samomorilske bombaše*

V prispevku je zanimiv zadnji del, v katerem naj bi bralci izvedeli kaj več o napovedi v podnaslovu, da je Islamski džihad v Irak poslal samomorilske bombaše. Izkaže se, da gre za **ugibanja in nepreverjene informacije**, po drugi strani pa tudi za rahlo **pretiravanje**. Informacijo v podnaslovu namreč kasneje pojasni samo en stavek čisto na koncu prispevka:

*»Palestinska teroristična skupina Islamski džihad **naj bi** v Bagdad poslala skupino svojih članov, **ki da so se pripravljene razstreliti v samomorilskih bombnih akcijah na Anglo-Američane.**«*

Prav tako je **pretiran naslov Po vojni sto bin Ladnov**. Naslov napoveduje, da bo članek govoril o tem, kako naj bi se po vojni razmahnil mednarodni terorizem islamskih skrajnežev. A o tem ni napisanega nič. Prispevek govori o napredovanju zavezniških sil na poti proti Bagdadu in o bombardiranju Iraka. Na kaj se nanaša naslov, pravzaprav ni jasno, predvidevam pa, da na naslednji stavek:

»Predvsem iz strahu pred porastom islamskega fundamentalizma, s katerim imajo v deželi faraonov že tako ali tako dovolj težav, Egipt nasprotuje enostranskemu napadu na Irak.«

5. Prvi obrisi fronte na severu Iraka (Delo, 01.04.2003)

Kot zadnji primer navajam krajšo novico, ki poroča o spopadih v Iraku. Z njo želim prikazati, da so tudi v kratkih novicah iz Iraka, muslimani pogosto prikazani negativno.

»Ameriška in britanska letala so več noči zapored bombardirala iraške položaje blizu razmejitvene črte s Kurdistanom. Padalcem, ki so prileteli v Kurdistan iz severne Italije, so se v zadnjih dneh pridružili tudi pripadniki posebnih enot, katerih cilj je uničenje fundamentalistične muslimanske organizacije Ansar Al Islam, **bojda** povezane tako z Al Kaido kot s Sadamom Huseinom. Pripadnik Ansar Al Islama je pred desetimi dnevi na severu Iraka v samomorilskem napadu ubil avstralskega novinarja.«

Položaj žensk v islamu

Videz podrejene, manjvredne, zatirane ženske s feredžo na glavi je eden najpogostejših stereotipov o ženskah v islamu. Kar pravzaprav ni presenetljivo, saj nam množični mediji pogosto kažejo slike zakritih žensk, ki naj ne bi imele enakih možnosti izobraževanja, zaposlovanja, izbire partnerja in podobno. Nad njimi naj bi se pogosto izvajalo fizično nasilje, še posebej takrat, ko niso zveste svojemu možu. Tak stereotip reproducira tudi časnik Delo, saj o ženskah v islamu piše na točno tak način. Tema muslimank v Delu sicer ni pogosta, a kadar se pojavi, je vedno, brez izjeme, ženska prikazana kot zatirana in manjvredna. Stereotipnega pisanja se novinarji ne znajo ogniti niti v primeru, ko s svojim člankom skušajo odpravljati predsodke in stereotipe o islamu – primer je že opisani članek Vlaste Felc z naslovom *Ženska je luč, biser islama*.

Tema muslimank se je v obravnavanem obdobju pojavila sedemkrat:

- *Ženska je luč, biser islama* (Delo, 03.02.2003)
- *Karieristke iz Saudske Arabije* (Delo, 22.04.2003)
- *Ugrabljena otroka – »Ponju bi šla tudi na Luno, le v Irak ne«*, (Delo, 11.02.2003)
- *Ženska, tovarna sinov* (Delo, 27.02.2003)

- *Odločilni dan pred poroko* (Delo 22.04.2003)
- *Opazujmo iraške ženske* (Ona, 22.04.2003)
- *Muslimanka ima dostojanstvo?* (Delo, 03.03.2003)

Kako Delo reproducira stereotip o slabem položaju žensk v islamu, ponazarjam z opisom treh primerov:

1. Karieristke iz Saudske Arabije

Gre za kratek prispevek na zadnji strani časnika, ki opisuje, kako si ženske v islamski Saudski Arabiji s težavo utirajo poklicno pot, saj jim to onemogoča tamkajšnje šeriatsko pravo. Poglejmo nekaj citatov:

»V islamski Saudski Arabiji je ovira, za katero so sociologi skovali izraz »stekleni strop« in pomeni oviro na poti do poklicne uveljavitve žensk, namesto iz stekla kar iz opek. /.../ Da si ženske v islamskih državah mnogo težje kot moški utirajo poklicno pot, ni sporno.«

»Zahod še naprej grmi proti zakonom, ki ženskam v tej islamski državi prepoveduje sesti za avtomobilsko krmilo in proti predpisom, ki ženskam ne dovoljujejo druženja v javnosti s pripadniki moškega spola.«

Članek temelji na **pozitivni samoprezentaciji** (razviti zahodni svet se bori proti zakonom, ki zatirajo ženske v islamu) in **negativni prezentaciji drugega – islama**. Ne skušam dokazati, da v Saudski Arabiji ženske nimajo manjših pravic kot moški, vendar želim poudariti, da avtor prispevka nekritično **posplošuje** in razmere v Saudski Arabiji enači z islamom na splošno in kot glavnega krivca za nastalo stanje določi islam kot religijo. Obenem v članku izraža še **čudenje**, saj na koncu prispevka skoraj ne more verjeti, da so v Saudski Arabiji lahko ženske celo uspešne:

»Zanimivo je, da jih je nemalo kljub temu doseglo zavidljive uspehe. Danes delajo kot bančne uslužbenke, arhitektke, TV-napovedovalke in informatičarke. Tudi v medicini jih je veliko, zdravnice so celo vodje oddelkov in so med njihovimi podrejenimi celo moški. Presenetljivo je tudi, da saudske poslovne ženske zatrjujejo, da se moški do njih vedejo izjemno vljudno in spoštljivo.«

2. Ugrabljena otroka – »Ponju bi šla tudi na Luno, le v Irak ne«

Prispevek govori o Zagrebčanki, ki se je poročila z »*muslimanom iz Iraka*«, z njim imela dva otroka, leta 1999 pa je mož ugrabil otroka in z njima odšel živeti k svoji drugi ženi v Bagdad. Musliman (**prispevek govori o muslimanu, ne o Iračanu**), je imel v istem času dve ženi, a Zagrebčanka je upala, da se bo z drugo ženo zaradi nje ločil. Ženi iz Bagdada, »*prav tako muslimanki*«, je z njunim skupnim denarjem kupil hišo in ji dajal žepnino. A ker bagdadska žena »*očitno ni mogla imeti otrok*«, je ugrabil njuna otroka in ju zdaj vzgaja skupaj s to »*muslimansko ženo*«, z njo pa je pretrgal stike. Zagrebčanka si je med tem našla drugega partnerja. To je prek socialne delavke zvedel Iračan in ji pričel pošiljati grozilna pisma, v katerih je zagotavljal, da »*mu je žal, da se po žilah njegovih otrok pretaka tudi kapljica neislamske, hrvaške krvi in da se bo potrudil to odstraniti*«. Zagrebčanki je po vsem tem žal, da se je poročila z »*muslimanskim moškim*«. Sedaj šele razume Američanko Betty Mahmoody, poročeno z iranskim zdravnikom, ki je sredi 80. let izdala knjigo *Ne dam svojega otroka, v kateri je »ves svet izvedel, kako se godi ženskam v Homeinijevem Iranu, kjer vsi predpisi temeljijo na šiitski islamski veri*«.

Zgodba Zagrebčanke je vsekakor tragična, vendar avtorica prispevka **nekritično glavnega krivca išče v islamu kot religiji**. Ponovno imamo opraviti s **posploševanjem**, saj novinarka skozi celoten prispevek **zastruje zgodbo in po nepotrebnem dodaja pridevnike »islamski«, »muslimanski**«. S tem ustvarja vtis, da so vsi muslimanski moški potencialno slabi in na nek način celo svari, da se je z njimi nevarno poročiti – musliman ima namreč lahko več žen in lahko ti ugrabi otroka.

3. Ženska, tovarna sinov

Prispevek govori o begunki iz Somalije in bolj kot vsi ostali prispevki **krepi negativne predsodke** do ravnanja z ženskami v islamu. Navedla bom nekaj citatov, za katere komentar ni potreben:

»Begunka iz Somalije in funkcionarka liberalne stranke Ayaan Hirsi Ali je islam javno ožigosala kot nazadnjaško vero. Sama je bila nekdaj muslimanka, sedaj pa poskuša Nizozemce odvrniti od nezdravih skrajnosti tolerance. Milijoni žensk po vsem svetu trpijo v imenu islama, pravi, kadar pogovor nanese na vero. Sama je zdaj svobodna, varna pa ne.

Odkar so ji islamski skrajneži lani grozili, da jo bodo ubili, ker je na lokalni televiziji javno kritizirala njihovo vero, jo povsod spremljata varnostnika.«

»Starši so jo vzgajali v tradicionalno muslimansko dekle, vendar je imel oče toliko pameti, da je hotel, da se izobrazi. Pri 22. so ji predstavili ženina: dogovorjeno je bilo, da se bo poročila z daljnim sorodnikom iz Kanade. Ko ji je fant omenil, da mu bo morala roditi šest sinov, jo je skoraj kap. Odločila se je, da zbeži na Nizozemsko.«

»Hotela sem biti sprejeta v družbi, finančno samostojna, hotela sem hoditi okrog brez rute na glavi in želela sem poskusiti alkohol. Šele, ko sem prišla na Nizozemsko, sem spoznala, da smo ženske in moški enakovredni. Muslimanke, ki tudi tu tako vneto branijo tradicionalno razporeditev moči, tega sploh ne vedo! Šele v Evropi sem spoznala, da lahko svojo visoko izobrazbo uporabim in sama odločam o sebi.«

Strah pred porastom islama v Evropi

Proizvajanje strahu pred povečano močjo islama, pred povečanim vplivom islama v svetu, pred naraščanjem števila muslimanov in predvsem pred islamskim terorizmom ali fanatizmom je v množičnih medijih postalo skoraj stalnica. V časniku Delo se je v obravnavanem obdobju znašlo kar nekaj člankov, ki so svarili pred povečano islamsko nevarnostjo v Evropi. V to kategorijo sem sicer štela le tri članke (ker je porast islama v Evropi pri teh člankih glavna tema), a bi sem lahko prištela še vsaj štiri druge članke, ki sicer pišejo o nečem drugem, a obenem proizvajajo tudi strah pred muslimani v Evropi.

Poglejmo si primere – tri prispevke s temo porasta islama v Evropi in štiri prispevke, ki sicer pišejo o drugi temi, a obenem proizvajajo tudi strah pred nevarnostjo islama v Evropi:

1. Evropska muslimanska ulica (Delo, 19.04.2003)

Novinar v prispevku ugotavlja, da imajo muslimani v Evropi vse večjo politično moč, kar bi lahko pripeljalo do trenj. Število muslimanov v Evropi hitro narašča, število pravih Evropejcev pa zaradi demografskih značilnosti upada. Z večjim številom muslimanov, je večja tudi možnost terorističnih napadov. Muslimani so vir uličnih izgrediv, njihova

značilnost so ekonomske težave – brezposelnost in nezmožnost družbene mobilnosti navzgor. Prispevek **ne le proizvaja strah, temveč tudi širi nestrpnost do priseljevanja tujcev, predvsem muslimanov, v Evropo.** Poglejmo nekaj citatov :

»Petnajst milijonov muslimanov, ki živijo v Evropski uniji – in to je trikrat toliko kot v Združenih državah – je postalo močnejša politična sila od legendarne arabske ulice. /.../ In drugače kakor številni arabski bratje imajo evropski muslimani volilno pravico. Vse večja politična moč muslimanov v Evropi bi lahko v prihodnosti povzročila številna trenja.«

»Dva trenda dajeta evropski muslimanski ulici moč: demografija in možnost za polno državljanstvo. /.../ Danes je muslimanska rodnost v Evropi trikrat večja kot nemuslimanska. Če se bo ta trend nadaljeval, se bo muslimansko prebivalstvo v Evropi do leta 2015 skoraj podvojilo, medtem ko se bo nemuslimansko skrčilo za 3,5 odstotka. Skoraj polovica med petimi in sedmimi milijoni muslimanov v Franciji že ima francosko državljanstvo. Podobno velja za dva milijona muslimanov v Veliki Britaniji.«

»V Nemčiji in drugod po Evropi imajo muslimanski glasovi že kritičen vpliv. Pomislite na volilni sunek, ki ga utegne povzročiti 160.000 novih muslimanov z državljanstvom na leto v Nemčiji.«

»Oborožena z glasovalno pravico in poučena z mehanizmi lobiranja pa muslimanska ulica v Evropi stopa na pot, da dobi več politične teže, kakor jo ima arabska ulica v Egiptu ali Saudski Arabiji. Toda po 11. septembru se rastoči vpliv evropskih muslimanov kaže v bolj zlovešči luči. Čeprav velika večina muslimanov v Evropi (ali kar se tega tiče, v Združenih državah Amerike) živi mirno in spoštuje zakone, številne evropske vlade skrbi vloga nekaterih evropskih muslimanov v preteklih in prihodnjih terorističnih napadih; te dvome je spodbudilo odkritje celic Al Kaide v Nemčiji, Franciji, Italiji in Britaniji.«

»Med približno 400 večjimi uličnimi izgredi, ki so jih dokumentirali v Franciji leta 2001, je večino pripisati muslimanski mladini severnoafriškega izvora. Ekonomske težave, na primer brezposelnost in nezmožnost družbene mobilnosti navzgor, so tudi značilnosti muslimanov v Evropi.«

2. Muslimani naravni zavezniki Rdečih brigad (Delo, 06.03.2003)

Prispevek **utrjuje stereotip o muslimanih kot naravnih teroristih** ali vsaj zaveznikih teroristov, **svari pa tudi pred terorističnimi napadi z islamsko pomočjo v Evropi**. Gre za kratko novico, ki povzema pričanje italijanske teroristke Nadie Desdemona Lioce. Ta je »razložila strategijo Rdečih brigad in italijanske oblasti presenetila s trditvijo, da so muslimani naravni zavezniki mestnega proletariata, torej tudi Rdečih brigad«. V nadaljevanju izvemo, da »notranji minister Giuseppe Pisanu že nekaj časa opozarja, da bi utegnili muslimanski skrajneži v Italiji delovati skupaj z domačimi teroristi in mafijskim podzemljem«. Poleg tega mora biti Italija in tudi Evropa pozorna, saj lahko po aretaciji Nadie Lioce »domači teroristi z islamsko pomočjo udarijo še večkrat«.

3. Dalil Boubakeur (Sobotna priloga, 26.04.2003)

Podobno kot prvi prispevek, tudi ta govori o vse večji številčni in politični moči muslimanov v Evropi, predvsem v Franciji, kjer je »več kakor pet milijonov muslimanov pretekli teden dobilo svojo politično personifikacijo - obraz in glas islama v Franciji je postal Dalil Boubakeur«. Novinarka v članku povzema informacije iz članka *Evropska muslimanska ulica*, opisanega zgoraj. Nekateri stavki o vse večji moči evropske muslimanske ulice so celo enaki. Obenem se novinarka sprašuje, kako bo Boubakeur, ki sicer »slovi kot zmeren musliman in ki vneto zagovarja sekularizem, sedaj zastopal militantne muslimanske skupine«.

---

1. Vojna sproža terorizem, opozarja Vatikan (Delo, 27.03.2003): Kratka novica, ki opozarja, da se zaradi vojne v Iraku bližajo novi izbruhi islamskega terorizma tudi v Evropi.

2. Papež Wojtyła ne molči (Delo, 07.03.2003): Prispevek o enaki temi kot zgornja novica, le da o problematiki piše bolj razširjeno.

3. Islamistom do 12 let zapora (Delo, 11.03.2003): Prispevek govori o procesu proti islamskim načrtovalcem predbožičnega napada na Strasbourg, obenem pa svari pred porastom islamskega terorizma v Nemčiji in Evropi na splošno. V Evropi naj bi bilo veliko »prikritih islamskih teroristov, ki samo čakajo na primeren povod za akcijo«.

5. Je kancler omilil svoja načela? (Delo, 19.02.2003): Prispevek govori o obisku egiptovskega predsednika v Nemčiji, novinar pa v članku med drugim navaja poročilo ministrstva za zdravstvo, da bi lahko »islamski teroristi z virusom črnih koz v Nemčiji pomorili 25 milijonov ljudi, napad z biološkim orožjem bi lahko imel hude posledice v celotni Evropi«. Nemški mediji zveznemu kanclerju očitajo, ker je avgusta zaradi predvolilne kampanje ignoriral omenjeno poročilo.

Drugo

Vseh člankov, v katerih se pojavlja islam, ne moremo uvrstiti v eno izmed pet kategorij, opisanih zgoraj. Precej člankov se ukvarja tudi z drugimi temami, v njih pa imajo muslimani bolj ali manj pomembno vlogo. V zadnjo kategorijo sem zajela različne prispevke. Njihove teme so povezane z aktualnim dnevnim dogajanjem: volitve v Nigeriji, palestinsko vprašanje, romanje v Meko, dogodki v Čečeniji, obletnica islamske revolucije v Iranu, muslimani v BIH in podobno. Tudi v teh prispevkih se pogosto reproducira stereotipna predstava islama kot konfliktne religije. Poglejmo si tri primere:

1. Volitve in spopadi (Delo, 09.04.2003)

Prispevek govori o parlamentarnih in predsedniških volitvah v Nigeriji ter o etnično-religioznih konfliktih, ki jih spremljajo. Nigerijsko prebivalstvo sestavlja 50 odstotkov muslimanov, 40 odstotkov kristjanov in desetina ostalih. Muslimani imajo v rokah vso oblast in kot je razvidno iz prispevka, naj bi bili prav muslimani glavni krivci za vse tamkajšnje spopade. Uvesti namreč hočejo šeriatsko islamsko pravo na sicer pretežno islamskem severu. Prejšnji mesec naj bi poleg tega »muslimanski skrajneži v delti reke Niger zanetli spopad z varnostnimi silami z zahtevo po udeležbi pri delitvi dobička od črpanja nafte v regiji«.

Pomanjkljivost prispevka je v tem, da manjka informacija o tem, kakšno vlogo v Nigeriji nosijo kristjani. Ali je krivda za spopade res samo na muslimanski strani? Ali spopade res netijo edino muslimanski skrajneži?

2. Na današnji dan – 14. februar (Delo, 14.02.2003)

Prispevek govori o pisatelju Salmanu Rushdieju, avtorju Satanskih stihov. 14. februarja 1989 je Ajatola Homeini v Teheranu oznanil, da je dolžnost vsakega muslimana ubiti Salmana Rushdieja, saj je ta v knjigi onečastil preroka Mohameda in svete spise. Satanski stihovi so razburili muslimane po vsem svetu, izbruhnile so burne demonstracije proti knjigi in avtorju. »Goreči verniki so namesto avtorja napadli marsikaterega založnika ali prevajalca njegove knjige.« Prispevek **prikazuje muslimane kot goreče verne in željne maščevanja**. Stereotip fanatičnih vernikov se tako spet potrjuje.

3. Valentinovo za muslimane (Delo, 25.02.2003)

Kot zadnjega predstavljam edini pozitivni prispevek o muslimanih v tej kategoriji. Gre sicer za kratko novico, objavljeno na zadnji strani časnika. Vsebina govori o tem, da je iranski duhovnik Mohamed Ali Zam predlagal, naj obletnico poroke med prvim šiitskim imamom Alijem in njegovo ženo razglasijo za praznik ljubezni in nežnosti, nekakšno muslimansko valentinovo. Tako bi omogočili iranski mladini, da praznuje ljubezen in obhaja tradicionalne družinske vrednote na islamski praznik. Ali Zam je odprl tudi spletni naslov, kjer si samski Iranci in Iranke lahko najdejo primerne partnerje.

2.2.3. KOMENTARJI, KOLUMNE IN UVODNIKI

V obravnavanem obdobju je bilo v Delu v obliki komentarja, kolumne ali uvodnika objavljenih 11 prispevkov, v katerih je nastopal islam. Tema večine od njih sta bili gradnja džamije v Ljubljani (štirje prispevki) in vojna v Iraku (štirje prispevki), sledita strah do porasta islama v Evropi (dva prispevka) in odnos do žensk (en prispevek).

Podobno kot ostali prispevki, tudi komentarji, kolumne in uvodniki na islam mečejo slabo luč. Razen dveh komentarjev, ki spodbujata h gradnji džamije in o islamu pišeta pozitivno, vsi ostali prispevki o islamu ne najdejo dobre besede. Poglejmo si primere:

1. GRADNJA DŽAMIJE

1. Džamija. (Ona, 04.02.2003)

Urednica One Sabina Obolnar v uvodniku ugotavlja, da v Sloveniji vlada »verofobija« in graja Slovence in Slovenke, ker jih je »en sam predsodkovni strah«, ker so tako »sovražni in nestrpni do gradnje džamije«. Kot ugotavlja Obolnerjeva, je problematika gradnje džamije v Ljubljani »več kot tridesetletno slovensko sprenevedanje, zavlačevanje in odklanjanje gradnje. Generalno me dejstva ne presenečajo, saj vemo, da Slovenci najbolj goreče ter z največjo inteziteto banalnosti in gnusobe debatirajo o drugih; vemo tudi, da ne bi imeli za soseda invalidnih otrok, narkomanov, bolnikov z aidsom in – muslimanov.«

2. Kdaj je molilnica politični center (Sobotna priloga, 01.02.2003)

Podobno kot zgoraj opisani uvodnik, tudi ta prispevek bralce želi prepričati, da džamija in islam nista »bav bav«. Avtor kritizira tudi izjavo nadškofa Rodeta na POP TV, da džamija za muslimane ni isto kot cerkev za kristjane, saj predstavlja politični, kulturni, socialni in verski center ter s tem neko drugo kulturo in neko drugo svetovno silo. Kot piše avtor Christian Moe, »se mi ne zdi, da pomeni odpor dela slovenske javnosti do mošeje posebej izrazito ksenofobijo ali nestrpnost do drugače verujočih in mislečih. Žal gre le za primer čisto navadne nestrpnosti. Veliko evropskih družb le težko sprejema dejstvo, da so že desetletja večverske in da ima vsaka evropska država zdaj tudi državljane islamske vere.«

3. Prerok ni v časti v svoji deželi (Sobotna priloga, 05.04.2003)

Medtem ko sta se prva dva prispevka zavzemala za gradnjo džamije, druga dva do gradnje izražata **navidezno strpnost in prikriti rasizem**. O prispevku Jožeta Krašovca z gornjim naslovom sem že pisala, zato v tem delu prispevek le na kratko povzemam. Kot že rečeno, avtor navidezno sicer soglaša, da bi muslimani morali imeti svoj verski center, ker jim to zagotavlja ustava, vendar najde polno že kar malo smešnih razlogov, zakaj je do gradnje treba biti skeptičen – ker jo bodo gradili bogati arabski šejki, ker to prinaša protikrščanski sentiment, ker je islam fundamentalistična in že po sami naravi nasilna religija, ker so muslimani po definiciji grožnja vsem, ki islama ne sprejemajo, ker islam neizbežno vodi v konflikt s svetovno civilno družbo, ker muslimani svetovne težave skušajo reševati z bombnimi samomori. Po Krašovcu se muslimani tudi ne bi smeli preveč pritoževati, saj se krivica ne dogaja samo njim, ki so v Sloveniji priseljenci, ampak tudi avtohtonim kristjanom,

ki v Sloveniji s simpatijo gledajo na pravice muslimanov pri nas, medtem ko sami v islamskih družbah nimajo nobenih pravic.

4. Dialog se je začel z grožnjami (Sobotna priloga, 25.01.2003)

Dejan Pušenjak v prispevku razpravlja o reakciji slovenskega muftija Đogića na Rodetovo izjavo na POP TV (glej prispevek *Kdaj je molilnica politični prostor*). Po njegovem je mufti neupravičeno od Rodeta zahteval, naj spoštuje človekove pravice muslimanov – to lahko zahteva le od države. Njegova reakcija, kot pravi novinar, utrjuje stereotip o agresivnem islamu. Pušenjak krivdo za neposrečen dialog med muftijem in nadškofom zvrča na muftija, saj naj bi ta pretirano reagiral na Rodetovo izjavo, ki pa naj ne bi bila pretirana. Iz tega sledi, da mufti ni strpen, medtem ko naj bi nadškof ustrezal podobi strpnega vernika. Pušenjak tudi ugotavlja, da islam v Sloveniji ni posebno važen faktor in da nanj zato pri nas ni treba računati.

»Đogićeva reakcija je pretirana in prav nič ustrezna strpnosti vernika. Tudi docela polomljena slovenščina pisne izjave za medije ne more biti znamenje spoštovanja kulture. /.../ A v zadnjem času niti Rodetova izjava ni bolj utrdila stereotipov o agresivnosti v islamu in pretiranem kaznovanju majhnih in malo pomembnih napak kot Đogićeva reakcija. /.../ Dokler je Đogić naslavljal zahteve za spoštovanje človekovih pravic na pravi naslov, na državo, je lahko računal na podporo v javnosti. Ko se brez potrebe ostro zažene v najvišjega predstavnika drugega verstva, to ne obeta nič dobrega.«

»Ne nazadnje o islamu v Sloveniji vemo malo, saj je – načrtno ali ne – živel v dokaj zaprtih in od širšega družbenega dogajanja dokaj izoliranih okoljih. Da torej ni tako važen faktor, da bi morala izrazito večinska krščanska skupnost v Sloveniji računati nanj oziroma z njim.«

2. VOJNA V IRAKU

V obravnavanem obdobju je bilo o vojni v Iraku objavljenih veliko komentarjev. Izbrala sem le tiste, ki v svoji vsebini omenjajo islam in muslimane. Ti, kot sem že omenila pri analizi prispevkov o Iraku, v tej temi ne nastopajo kot glavni akterji, ampak le kot nekakšni stranski igralci. Tudi v obravnavanih štirih komentarjih so omenjeni le posredno, njim je namenjen le manjši del vsebine, a so kljub temu v teh nekaj vrsticah brez izjeme prikazani na že poznani stereotipni, negativni način. Poglejmo si primere:

1. Nič dialoga, samo teroristično – vojaška opcija (Delo, 18.03.2003)

Avgust Pudgar v prispevku piše o iraški krizi in izraelsko-palestinskem konfliktu. Vojna v Iraku je, kot pravi Pudgar, odvrnila mednarodno pozornost od izraelsko-palestinskega konflikta. Pri komentiranju slednjega avtor kritično piše tako o Izraelcih kot tudi o Palestincih, vendar pa dejanja slednjih stalno in nekritično povezuje z islamom. Medtem ko gre pri Palestincih za islamski terorizem, pri Izraelcih ne gre za recimo židovsko nasilje.

»Izraelci verjamejo v moč svoje armade in v to, da je probleme s Palestinci mogoče rešiti s tanki, medtem ko se islamski Palestinci zanašajo na Alaha in so čedalje bolj prepričani, da so s človeškimi bombami dosegli več, kakor s pogajanji, po katerih so se čutili opeharjene in izdane.«

»Na eni strani terorizem vedno bolj radikaliziranih in obupanih palestinskih islamističnih skupin in na drugi strani povračilni ukrepi daleč najbolj opremljene in izurjene vojske na Bližnjem vzhodu.«

»Palestinski skrajneži v Islamskem džihadu, Hamasu in v Brigadi mučenikov el Akse so s tihim dovoljenjem Arafatovega Fataha ali brez njega razglasili za legitimne tarče človeških bomb vse izraelske vojaške in civilne cilje.«

»Udarci terorističnih dejanj islamskih skrajnežev so neprimerno bolj boleči za Izrael in njegovo prebivalstvo, kakor je bila opuščena gverilska taktika po zgledu libanonskega šiitskega Hezbolaha.«

2. Povsem v ozadju, a z velikimi načrti (Delo, 29.03.2003)

Stojan Žitko piše o tem, kako naj bi se razmere v Iraku uredile po vojni. Ugiba, ali bo na oblast prišla šiitska večina, ki ima veliko podporo v Iranu. Sprašuje se tudi, ali bo Irak po vojni postal »pretirano islamski«, po vzoru islamske revolucije iz Irana. To, kot pravi, »ne bi bilo dobro za iraško demokracijo«.

3. Naj jim hudič sede na brke (Delo, 10.03.2003)

Komentar, objavljen na prvi strani časnika, v rubriki Tema dneva, govori o sprenevedanju muslimanskih voditeljev pred napadom na Irak. Barbara Šurk piše, da je čas za arabsko vstajo

proti podkupljivim in avtoritativnim vladarjem. Komentira tudi kričanje iraškega zunanjega ministra Nadžija Sabrija na islamski konferenci kuvajtskemu predsedniku, da naj mu hudič sede na brke. *»Brki naj bi muslimanom pomenili možatost, moč in odločnost, na islamski konferenci pa ti muslimani ne premorejo nobene odločnosti.«*

4. Papež Wojtyła ne molči (Delo, 07.03.2003)

O tem prispevku sem že pisala. Tu ga omenjam le zato, ker sodi med komentarje. V njem avtor Tone Hočevár o muslimanih piše vzvišeno, kot o manj razvitih ljudeh, ki jim gre za sveto vojno.

3. STRAH PRED PORASTOM ISLAMA V EVROPI

Na to temo sta bila objavljena dva komentarja, o obeh dveh sem že pisala, zato ju tu le omenjam. Oba komentarja producirata in reproducirata strah pred povečanim vplivom, politično močjo in potencialnim terorizmom islama v Evropi.

- *Evropska muslimanska ulica* (Delo, 19.04.2003)
- *Dalil Boubakeur* (Sobotna priloga, 26.04.2003)

4. ODNOS DO ŽENSK V ISLAMU

O odnosu do žensk v islamskih državah je bila v obravnavanem obdobju objavljena ena kolumna, in sicer v prilogi Ona, avtorice Svetlane Slapšak z naslovom *Opazujmo iraške ženske* (Ona, 22.04.2003).

Slapšakova bralke poziva, naj med iraško krizo opazujejo iraške ženske, *»sekularne islamske ženske nam namreč ostajajo neznane«*. Čeprav avtorica ugotavlja, da novinarji pri poročanju o krizah v islamskih državah prikazujejo *»pričakovano, splošnemu stereotipu prilagojeno podobo islamskih žensk«*, se niti sama ni mogla ogniti točno takšnemu prikazu islamske ženske. Poglejmo nekaj citatov:

»Vojna v Afganistanu, spomnimo se, je bila tudi vojna za osvobajanje islamskih žensk. /.../ Dve leti pozneje je stanje afganistanskih žensk nekoliko boljše, ker jih ne ubijajo javno na štadionih zaradi gledanja televizije ali pozdravljanja drugih žensk.«

»O iraških ženskah smo vedeli vsaj toliko, da jih je veliko v izgnanstvu po vsem svetu in da je na začetku »revolucionarni« režim Sadama Huseina obetal emancipacijo islamskih žensk: dostop do šolskega sistema, odprava feredže in tako naprej /.../ a na sceno so spet prišli čador, feredža in podobno. Kaj pa delajo svetovni mediji, ki naj bi nas obvestili o vsem v Iraku, vključno z ženskami?«

»Nič radi ne slišimo o kurdski pisateljici Leyli Zana, ki je že od leta 1994 v turškem zaporu. Obsojena na 15 let, ker zastopa sodobno stališče do ženskih pravic in zavrača islamsko religijo. /.../ Kaj sploh vemo o mladih Turkinjah, ki že nekaj let, druga za drugo, umirajo zavestno v gladovnih stavkah kot znak upora režimu?«

»Spomnim se sudanske odvetnice, ki sem jo spoznala v ZDA: branila je ženske, obtožene po šiitski zakonodaji, ki se naslanja na Koran. /.../ Njenim strankam bi lahko odsekali roke, jezik ali bi jih udarjali s kamni, dokler ne umrejo, če ji ne bi uspelo prepričati neukih sodnikov. In seveda ji ni vsakič uspelo...«

2.2.4. GRAFIČNA PODOBA PRISPEVKOV

Pomembno je poudariti, da so **prispevki, ki kažejo islam v pozitivni luči**, večinoma **objavljeni v kratki obliki, kot krajše novice, nekje ob strani** lista, nikoli na prvi, drugi ali tretji strani časopisa. Ti prispevki tudi **niso opremljeni s sliko. Črke so manjše, naslov nima nad- ali podnaslova**. Izjema so edino trije članki o džamiji, ki so skušali rušiti stereotipe in predsodke do islama (glej zgoraj). Ti trije prispevki so bili objavljeni na tretji strani časopisa z velikim naslovjem, a brez slike.

Slike, ki spremljajo članke z islamsko tematiko, islam prikazujejo na pravzaprav pričakovan, stereotipen način – kot nasilno religijo, kot religijo fanatizma in kot religijo, ki ženske sili v manjvreden položaj. Tudi s pomočjo slik Delo tako negativizira islam, saj v obravnavanem obdobju nisem zasledila **niti ene slike, ki bi islam prikazovala v pozitivni luči**.

V analiziranih treh mesecih med objavljenimi slikami daleč **prevladujejo slike z vojaškimi motivi** - slike mladih moških z brki, ki stojijo v množici in vzklikajo protiameriška gesla, slike moških s puškami, na dveh slikah puško nosijo celo otroci. Pogost motiv na slikah so

tudi ženske – te imajo obvezno zakrit obraz, pokrite so od glave do tal z dolgo črno ali temno modro obleko, na nekaj slikah imajo v rokah tudi puško. Pri poročanju iz Iraka, se je nekajkrat pojavila slika, ki prikazuje Irčana, prihajajočega k ameriškim vojakom, ti so do njega sumničavi, saj sumijo, da gre za človeka bombo (poslala naj bi ga organizacija Islamski džihad), kar je pojasnjeno z napisom pod sliko. Pri poročanju iz Izraela prevladujejo slike porušениh hiš, pod katerimi piše, da je to nastala škoda človeške bombe, ena od slik prikazuje celo razstreljenega, v trupu na pol preklanega moškega, ležečega v krvi, njegova noga leži pol metra stran od trupa (Delo, 31.03.2003 – naslovna stran). Gre za »islamskega skrajneža, ki se je razstrelil«. Na nekaj slikah lahko spet vidimo moške s puškami in otroke, ki mečejo kamenje v tanke. Pri poročanju o romanju v Meko, prevladujejo slike, ki prikazujejo množico, okoli pa nje pa polno straže in vojske. Pod sliko najdemo pojasnilo, da ravno med romanjem lahko pride do spopadov in da so na povečano možnost terorizma v tem času pripravljeni tudi v Evropi in ZDA. V obravnavanem obdobju je Delo na svoji prvi strani objavilo tudi karikaturu z naslovom *Iraški bumerang* (Delo, 01.04.2003). Ta prikazuje ameriškega predsednika Busha, kako bo s kladivom udaril Sadama Huseina po glavi, potem pa bo kot bumerang islamski fundamentalizem udaril ves svet.

2.2.5. POVZETEK

Analiza člankov v časniku Delo je pokazala, da je podoba islama v časniku negativna. Časnik izraža prikrito nestrpnost do islama in se nagiba k prikrito negativnemu, stereotipnemu predstavljanju islama kot religije. Prevladujejo teme, ki islam povezujejo z mednarodnim terorizmom. Slednjemu novinarji tudi pogosto nekritično dodajo pridevnik »islamski«. Prispevki vsebujejo tudi številne elemente subtilnega, prikritega, tako imenovanega novega rasizma.

Že analiza naslovov, ki so najbolj vidni del prispevka in ki naj bi povzemali najpomembnejšo informacijo članka, je pokazala, da je kar 50 odstotkov naslovov negativno in le šest odstotkov pozitivno naravnanih, ostalih 44 odstotkov je nevtralnih. V večini primerov so pozitivno ali nevtralno naravnane naslove podnaslovi in vsebina prispevka obrnili spet v negativno smer. Člankov s pozitivno islamsko tematiko skorajda ni. Izjema je osem člankov o problematiki gradnje džamije v Ljubljani, a še tu so novinarji pogosto (morda tudi nevede) izhajali iz predsodkov. Čeprav je vsebina teh osmih prispevkov skušala islam približati Slovencem, rušiti stereotipe in izobraževati, v njih »med vrsticami« najdemo kar nekaj

predsodkov, predvsem o muslimanskem načinu življenja – slabo ravnanje z ženskami, strogo šeriatsko pravo, sporno obredno klanje živali in podobno. Prav tako izhajajo iz predsodkov vsi pozitivno naravnani prispevki. V prispevku o valentinovem za muslimane je recimo izraženo čudenje, ker si tudi mladi muslimani lahko javno izkazujejo ljubezen in celo po internetu iščejo sebi primerne partnerja. Podobno čudenje izraža novinar v prispevku o karieristkah v Saudski Arabiji, saj skorajda ne more verjeti, da je v tej državi s strogim šeriatskim pravom, kjer ženske ne smejo sestiti niti za volan, toliko poslovno uspešnih žensk na visokih položajih, kjer so jim podrejeni celo moški.

Muslimani v analiziranih prispevkih nikoli ne nastopijo kot konkretni posamezniki, pač pa novinarska presoja njihovih dejanj temelji na lastnostih, ki jih muslimanom na splošno pripisuje večina. Od 115 prispevkov je samo v enem novinar poiskal mnenje islamskega predstavnika (*Ženska je luč, biser islama*). A tudi v tem prispevku je novinarka njegove izjave prikazala kot dvomljive – očiten dvom je prikazala ob izjavi, da je ženska v islamu lahko biser in ob izjavi, da je v muslimanskih družinah celo manj nasilja kot v slovenskih. Niti v enem prispevku o problematiki gradnje džamije ni dobil besede slovenski mufti. Gre morda za posebno obliko medijske izključitve islamskega glasu ali morda mufti v tem obdobju kljub medijski oživitvi problematike gradnje džamije pač ni hotel dati nobene izjave? V obravnavanem obdobju je od 115 analiziranih prispevkov kar 40 prispevkov (34 odstotkov) govorilo o islamskem terorizmu. Pojmi, kot so islamski terorizem, islamski fundamentalizem in islamski skrajneži, so se stalno pojavljali tudi v prispevkih, ki so sicer govorili o nečem povsem drugem – npr. o cenah nafte, o potovanju po Mavretaniji, o spopadih v Izraelu, o vojni v Iraku ali o novi Benettonovi reklami. Prispevkov, v katerih se pojavlja fraza islamski terorist ali islamski terorizem, se je dejansko pojavilo več kot 40, a sem v to kategorijo štela le tiste, pri katerih je terorizem glavna tema.

S 34 odstotki (če sem ne štejem vseh tistih člankov, ki sicer govorijo o nečem drugem, a omenjajo tudi islamski terorizem) je islamski terorizem v Delu glavna tema, povezana z islamom. S 25 odstotki sledijo prispevki o gradnji džamije, 17 odstotkov vojna v Iraku (tu sem analizirala le prispevke, v katerih ima islam oziroma muslimani pomembnejšo vlogo), šest odstotkov ravnanje z ženskami v islamu, trije odstotki strah pred nevarnostjo islama v Evropi, ostalih 15 odstotkov prispevkov pa je govorilo o različnih temah – volitve v Nigeriji, palestinsko-izraelski spor, ugrabitev otroka, romanje v Meko... Prevladujejo torej dokaj stereotipne teme – terorizem, džamija, vojna, ženske, strah. Prav slednje, torej vcepljanje

strahu, ima v prispevkih z islamsko tematiko pomembno funkcijo, saj so prestrašeni bralci lažje dojemljivi za predsodke in stereotipe, ki so se v analiziranem obdobju tako očitno pokazali v številnih pismih bralcev.

Zanimivo (in obenem žalostno) je, da se je v analiziranem obdobju vedno, kadar se je pojavil prispevek s temo o mednarodnem terorizmu, v njem vsaj enkrat znašla tudi beseda – islamski. Terorizmu so novinarji nekritično dodajali pridevnik islamski, pri tem pa se niso potrudili bralcem pojasniti, kakšna je dejanska vloga islama kot religije v mednarodnem terorizmu, ki so ga označili, da je islamski. Niti se niso vprašali, ali je dodajanje pridevnika islamski relevantno in opravičljivo. Islam kot religija tako postaja sinonim za mednarodni terorizem, saj prav vsak teden lahko najdemo v Delu vsaj en članek, ki bo islam označil za terorističen ali fundamentalističen. Poleg tega se ustvarja občutek, da so islam in Arabci eno in isto, da torej islam predstavlja arabski narod in ne religijo. Čeprav Arabci predstavljajo le 20 odstotkov vseh muslimanov, Delo o muslimanih pogosto piše kot o Arabcih – arabsko neodobranje, arabski konflikti, arabska nevarnost... Morda se s tem želijo izogniti besedi islamski, a z besedo Arabci pač ne moremo označiti vseh držav z večinskim muslimanskim prebivalstvom.

Kot sem pričakovala, v analiziranem obdobju v Delu nisem našla odkritega, tako imenovanega tradicionalnega rasizma. Čeprav so v prispevkih pogosto prisotni negativni stereotipi in predsodki, so ti z različnimi tehnikami zakriti in ublaženi. Najbolj odkrit rasizem se je izražal v pismih bralcev, nestrpne misli in stavke je bilo opaziti tudi v komentarjih, najmanj odkritega rasizma pa je bilo v člankih.

Čeprav Delo ni odkrito rasistično, čeprav so nekateri članki (predvsem o džamiji) korektni in skušajo biti objektivni, pa to ne pomeni, da v Delu rasizma do muslimanov ni. Ta se s prikritimi tehnikami novega rasizma kaže na bolj specifičen, kompleksen in tih način. Poglejmo torej tehnike prikritega rasizma, ki so se pojavljale v Delu:

- Pozitivna samoprezentacija in negativna prezentacija islama. Pojavlja se v večini prispevkov o islamskem fundamentalizmu, islamskem terorizmu, ravnanju z ženskami, strahom v Evropi.
- Navajanje stereotipov in predsodkov, ki izkrivljajo resnico. Gre za (re)produkcijo zdravorazumskih, obče veljavnih, edino resničnih stališč o muslimanih.

- Konstantna besedna negativizacija muslimanov. Stalno pojavljanje fraz islamski fundamentalizem, islamski terorizem, islamski skrajneži...
- Dramatizacija, pretiravanje in ugibanja – islamu se stalno pripisuje fanatizem, skrajnost, fundamentalizem, teroristična dejanja (tudi kadar ni dokazana nobena povezava terorističnega dejanja z islamskimi organizacijami).
- Trganje citatov iz konteksta, neresnične izjave, nepreverjene informacije (primer je prispevek o napovedi džihada ruskih muslimanov).
- Zanikanje lastne krivde in zvrčanje krivde na drugega (primer je komentar Jožeta Krašovca *Prerok ni v časti v svoji deželi*).
- Dihotomija »MI-VI«, ki deli prebivalstvo na »nas« in »njih«.
- Zanikanje rasizma (nič nimam proti muslimanom, toda...). Prisotno v pismih bralcev, pa tudi v nekaterih komentarjih (primer je komentar Jožeta Krašovca: *Prerok ni v časti v svoji deželi*).
- Posploševanje in poenostavljanje
- Pretirani naslovi (primer: *Po vojni sto Bin Ladnov*). Naslov ni relevanten, saj vsebina le v enem stavku deloma pojasni, kaj je mišljeno v naslovu.
- Pozitivni članki o islamu so vedno objavljeni na manj strateškem prostoru, v manjši obliki, z manjšim naslovom, brez slike, brez podnaslovov.
- Dehumanizacija. V analiziranem obdobju se muslimani nikoli niso pojavili kot konkretni posamezniki, ampak le kot pripadniki etnične skupnosti. Tudi če se musliman pojavi kot akter, temelji novinarska presoja na lastnostih, ki jih muslimanom na splošno pripisuje večina. Vsi muslimani so torej enaki.
- Spektakularnost, melodramatičnost. V Delu se je sicer pojavil le en prispevek s to dimenzijo (*Benetton za življenje*). Prispevek prikazuje novo Benettonovo reklamo in povzema zgodbo dveh mladih muslimanskih žensk – eni so v Sierra Leoneju pri komaj 16 letih odrezali obe roki. Dekleti sta na sliki popolnoma zakriti, ne vidi se niti oči.
- Izpuščanje nekaterih pozitivnih informacij o muslimanih. V članku »O EU in varovanju človekovih pravic v njej – posvet predstavnikov verskih skupnosti« (Delo, 12.03.2003), Delo pozornost posveča edino rimo-katoliški cerkvi in njenem prispevku, o islamskih predstavnikih in njihovem prispevku pa ni zapisane niti besede.

3. VZROKI ZA MEDIJSKO NEODOBRVANJE ISLAMA

Kot je pokazala analiza, poročanje Dela o muslimanih izhaja iz predpostavke, da so muslimani drugačni od »nas«. Njihova drugačnost je tako samoumevna in dokončna, da je ni treba posebej pojasnjevati. S posebnimi tehnikami stereotipizacije in posploševanja se Delo v poročanju osredotoča na negativne značilnosti muslimanov, kakršne so kulturna različnost, ogrožanje svetovnega prebivalstva, mednarodni terorizem, ekstremizem, fanatizem, fundamentalizem, slabo ravnanje z ženskami, nasilje, nedemokratski režimi.

Prevladujoči ton poročanja o muslimanih so – problemi. Delo se z muslimani ne ukvarja, razen takrat, ko ti storijo nekaj negativnega (predvsem gre tu za mednarodni terorizem) in takrat, ko postanejo težava, ki pesti Slovence (problem gradnje džamije v Ljubljani). Stalno pojavljanje negativnih predsodkov in stereotipov ter nenehno enačenje mednarodnega terorizma z islamom oziroma nenehno označevanje muslimanov kot »ekstremističnih«, »fundamentalističnih« in celo »fanatičnih« vzdržuje in legitimira prevladujočo percepcijo islama kot fundamentalizma in muslimanov kot drugačnih in slabših od nas.

Časnik Delo torej ob iluziji verske tolerance spodbuja nestrpnost in neodobravanje do islama. Kar pa ne preseneča, saj je islam, kot ugotavljajo številni kritični analitiki novinarskega diskurza o islamu (Qutb 1993; Gordon 1991; Milot 1982; Esposito 1995; Donohue 1982), za splošno zahodno javnost »novica« posebno neprijazne vrste. To ne pomeni, da v medijih ne najdemo pozitivnih novic o islamu. Pomeni to, da v medijih očitno prevladujejo negativne podobe islama. Muslimani so v medijih predstavljeni večinoma negativno, stereotipno, kot problem in kot grožnja.

Med spremljanjem medijskih vsebin si ljudje običajno najbolj zapomnimo negativne novice in novice, ki potrjujejo naše predhodno znanje in stereotipe. Ker novinarji vedo, da je slaba novica dobra novica, so osredotočeni ravno na negativne teme. Zato je v neislamskih družbah islam novica takrat, ko se v povezavi z njim dogaja nekaj negativnega. S spremljanjem novic, ki o islamu pišejo na način »mi« nasproti »vam«, si ljudje utrjujejo negativne predsodke do islama, medtem ko za utrjevanje pozitivnih skoraj nimajo možnosti, saj jim mediji ne prinašajo pozitivnih novic v zvezi z islamskim svetom (Van Dijk, 1991:8-14).

Kot ugotavlja Said (1981: x, xi), mediji o islamu ne poročajo kot o socialno-zgodovinskem in religioznem dejstvu, kot o načinu življenja dobre četrtine svetovne populacije, kot o kulturi z bogato umetnostjo, z velikim prispevkom v znanosti ter z izjemno raznolikostjo družb, jezikov in samih vej islama. Namesto tega je islam predstavljen precej travmatično, netočno, neobjektivno in klišejsko. Mediji pri poročanju o islamu odražajo etnocentrizem, pristranskost, včasih celo rasizem in sovraštvo, skoraj vedno pa različne predsodke in stereotipe. Poleg tega se posamezne dogodke obravnava kot tipično islamske, čeprav dejansko z islamom kot religijo niti niso povezani.

Nobena druga religija ni deležna toliko negativne publicitete in toliko stereotipnega pisanja, kot ga je islam. Islam so množični mediji okarakterizirali kot kulturo, ki nujno potrebuje modernizacijo in demokratizacijo. Muslimani so pretirano religiozni, precej je skrajnežev in v tej kulturi se rojeva največ teroristov. Pred mošejami običajno stoji veliko vojske, saj so izgredi in nasilje najbolj pogosti prav tam. To potrjuje predstavo o militantnosti in nasilni naravi islama. Ženske v islamu ne smejo poudarjati svoje ženstvenosti, morajo biti zakrite, nimajo enakih pravic do izobrazbe in do zaposlitve, možu morajo biti vedno na razpolago, ga ubogati in biti poslušne ter si ga v nekaterih primerih deliti tudi z njegovimi ostalimi ženami. Islam se pogosto povezuje z naftnimi polji, totalitarnostjo, primitivnostjo, avtokracijo, teokracijo in srednjeveškim oblikam logike (*»bazaar mentality«*). Obenem zahodnemu svetu islam predstavlja določen mysticizem in eksotiko s kamelami in orientalskim plesom. Novinarji v lovu za dobro zgodbo poudarjajo skrajno negativne veje islama; te so v manjšini in jih zavrača večina muslimanov, na ostale, neprimerljivo bolj demokratične islamske družbe, pa enostavno pozabijo. Po načelu logičnega sklepanja iz posamičnega na splošno afganistanski Talibani zato hitro postanejo priročen primer, kakšen je islam na splošno. Pozabljajo tudi na to, da *»islamski terorizem«* ne odraža islama kot religije in s samim islamom nima nič opraviti. Prej kot to odraža družbeno-ekonomsko stanje tretjega sveta. Odraža revščino in sovraštvo do hegemonističnega zahoda. Prav tako doktrina islama nima nič opraviti z represijo, kratenjem človekovih pravic ali nereprezentativnimi režimi nekaterih držav z večinskim muslimanskim prebivalstvom.

Po Saidu (1981:4-53) so radikalno poenostavljanje, posploševanje, stereotipizacija, manipulacija, redukcija relevantnih informacij, dihotomija (mi-vi) in pogosto tudi senzacionalizem tipične lastnosti novinarskega diskurza o islamu. Islam je nemalokrat karikiran, predstavljen kvazi-objektivno in selektivno ter pogosto nepravilno iztrgan iz

konteksta celote. Množični mediji se ne potrudijo dovolj raziskati ozadja določenih dogodkov in svojemu občinstvu pomagati razumeti moderni islamski svet. Velik del krivde za to nosijo zahodni reporterji. Ko se pojavi politična kriza, so ti poslani v oddaljen, tuj svet, ki ga v kratkem časovnem obdobju ne morejo razumeti, saj ne govorijo jezika domačinov in niso odraščali v tej kulturi. V skladu s splošnim konsenzom domače javnosti, s pričakovanji svojih urednikov in s svojimi predsodki se morajo zaradi običajne časovne stiske hitro odločati, kaj je novica in kako jo bodo predstavili. Pri tem se jim rado zgodi, da dogodke, ki vzročno niso povezani z religijo, direktno označujejo kot islamske. Islam tako v svetovni javnosti dobiva podobo fanatičnosti in ortodoksnosti.

Množični mediji so sproducirali svoj »islam« in se pozabili vprašati, kaj sodobni islam sploh je. Kaj so temelji islama, v kaj pravi musliman veruje in po kakšnih načelih živi? Ali sploh lahko govorimo o islamski mentaliteti in nenazadnje, kdo smo mi, ki si v množičnih medijih jemljemo pravico diskvalificirati legitimnost islama?

3.1. SOVRAŽNOST DO ISLAMA ZARADI ZGODOVINE IN POLITIKE

Kot ugotavlja Said (1981:xv,4,5), je za sovraštvo veliko zgodovinskih, psiholoških in političnih razlogov, vsi pa po njegovem prepričanju generalno izvirajo iz enega samega razloga – islam že vse od renesanse naprej krščanstvu predstavlja mogočno konkurenco in prihajajoči izziv. Islam je geografsko Evropi najbližja nekrščanska religija² in edina religija, ki je v zgodovini krščanstvo resno ogrožala. Latentna moč islama in »*mohamedanski nemir*« sta zato tako zelo moteča.

Islam je bil v svojih začetkih prav gotovo borbena religija. V relativno kratkem času je z vojnami osvojil obsežen teritorij od Evrope (Turki na Dunaju, Mavri v Španiji) do daljne Malezije, Indonezije in Filipinov. Na tem mestu je morda pomembno poudariti, da Koran vsaj na desetih mestih vztraja pri tem, da islama nihče ne sme vsiljevati s silo, in dosledno zagovarja versko strpnost. Arabci, Turki in drugi v dolgi zgodovini muslimanskih osvajanj osvojenih ljudstev niso za vsako ceno silili, naj sprejmejo islam. Zanje je bilo pomembneje, da redno in brez težav pobirajo davek in organizirajo učinkovito državno upravo. Mohamed je

---

² Od vseh nezahodnih religij je islam krščanstvu najbližje ne le geografsko pač pa tudi idejno, saj z religioznega stališča spada v abrahamsko družino religij, filozofsko pa temelji v grški filozofiji (Smith, 1996: 137).

izrecno ukazal, da se v versko življenje osvobojenih ljudstev ne sme nihče vmešavati in da ne smejo rušiti cerkva (Janković, 2000:200).

Zahod je danes v odnosu do islamskega sveta gospodarsko, politično in z globalizacijo množičnih medijev vse bolj tudi kulturno v dominantnem položaju. Vendar pa posebej za Evropo islam še danes predstavlja določeno nevarnost, ki je vedno na obzorju. Kot pravi Edward Said (1996:82) *»islam ni postal brez razloga simbol za nasilje, uničenje, demonsko, za horde osovražanih barbarov. Za Evropo je bil islam dolgotrajna travma. Vse do konca 17. stoletja je otomanska nevarnost ogrožala vso krščansko civilizacijo«*.

Posledica vesplošnega strahu pred islamom in njegovo nepoznavanje povzroča zavračanje islamske vere, kulture in običajev. Iz napačnih predstav o islamu se je rodilo standardizirano stereotipno mišljenje in vrsta predsodkov o muslimanih. Kot je prepričan Said (1996:18), islamizem zahodnemu, predvsem evropskemu svetu predstavlja *»eno najglobjih in najpogostejše nastopajočih podob Drugega«*. Gre za kolektivno predstavo, ki »nas« Evropejce identificira nasproti vsem »tistim« Neevropejcem. Prisotna je ideja, da je evropska identiteta v primerjavi z neevropskimi ljudstvi in kulturami večvredna in s tem superiorna nad zaostalim orientalskim svetom.

Tomaž Mastnak (1998:16-32) meni, da je bilo sovražstvo do muslimanov ključnega pomena pri formiranju Evrope kot ene od zgodovinskih oblik zahodne enotnosti. Zgodovine Evrope po njegovem ne moremo razumeti, če ne upoštevamo njenega odnosa do muslimanskega sveta. Antagonizem med Evropo in muslimani je pripomogel k oblikovanju evropske identitete in konstrukciji muslimanskega sveta kot antiteze zahodnega kristjanstva. Sovražnost do »Turka« je igrala ključno vlogo pri invenciji Evrope kot politične skupnosti, protimuslimanske ideje in sentimentali pa osrednjega pomena pri oblikovanju evropske kolektivne identitete.

Podobno meni tudi Bashy Quarishy (2003) – stereotipna podoba islama je po zatonu komunizma nujna za preživetje zahodne kulturne identitete. Kot piše, velja to posebej za ZDA, ki so po septembrskih napadih na New York in Washington napovedale spopad civilizacij in vojno militantnemu islamu – čeprav pravih dokazov o vpletenosti muslimanov niso imele. Brez proizvodnje strahu pred islamskim množičnim uničevanjem bi Busheva vlada, kot je prepričan Quarishi, le težko dobila mandat za spopad v Afganistanu in Iraku.

Obenem je islam prostor, kamor Zahod lahko projicira negativne aspekte lastne kulture (npr. neenakopraven položaj žensk).

Pri razpravljanju o islamu se večkrat pokaže pomanjkanje znanja in racionalnosti. Zahod je s tem izumil »islam«, ki mu ustreza, ki najbolje zapolni zahodne politične in psihološke potrebe. Namesto na raznolikosti islamskih dežel je poudarek na antitezi vzhod – zahod. Zahod s tem ustvarja polarno nasprotje, proti kateremu lahko zavaruje sebe in svoje vrednote in s čimer lahko oblikuje percepcijo zahodnega sveta. Dežela misterioznosti, nemiru in neurejenosti je postavljena v nasprotje urejenosti zahoda, izobilje pa se sooča z realnostjo potreb tretjega sveta, iz česar izvira strah pred revščino (Quarishi, 2003).

3.1.1. Islamski terorizem nadomesti hladno vojno

Islam je torej danes v nezavidljivem položaju. Predvsem po 11. septembru 2001, po terorističnih napadih na New York in Washington, je v zahodnih medijih pogosto omenjen v negativnem smislu, v povezavi s terorizmom in islamskimi skrajneži. Slabo luč na islam mečejo tudi totalitarni režimi v nekaterih muslimanskih državah, kjer ni demokracije, kjer vlada revščina in kaos in kjer religija ni ločena od politike. Prav sekularizacija, ki omogoča tudi versko toleranco, naj bi bila pogoj za demokratično, sodobno državo. Islamske verske države so zato večkrat ožigosane kot nedemokratične ali celo ekstremistične.

Leta 1995 je takratni generalni sekretar NATA Will Claes izjavil, da je »*po komunizmu militantni islam največja samostojna grožnja atlantsko-evropskim varnostnim povezavam in bo na tem temelju treba graditi nove varnostne strategije*« (Wyllie, 1995:217). Zdi se, da je zahod sprejel »*islamski terorizem*« kot novo globalno grožnjo številka ena, ki je nadomestila komunistično grožnjo iz hladne vojne.

Že leta 1993 je nekdanji ameriški svetovalec za varnost Zbigniew Brzezinski opozarjal na nevarnost islamske ekspanzije, na grožnjo ponovnega džihada in vzpona islama. Skrbele so ga predvsem Turčija, Iran in Pakistan, ki bi znale zapolniti praznino razpadle Sovjetske zveze, ter na drugi strani Saudska Arabija, Irak, Iran, Libija in Sudan, ki naj bi financirale revitalizacijo muslimanske kulture v regiji, razvoj orožja za množično uničevanje, terorizem in sovraštvo do zahodnega demokratičnega sveta (Akbar, 1993:80).

Po terorističnih napadih na ZDA so se tovrstni strahovi še okrepili. Kot ugotavlja Branko Soban (2003), se prenekateri zgodovinarji in analitiki sprašujejo, ali so dejansko po Sovjetski zvezi ZDA odločene obračunati z islamom. Že nekaj časa je namreč glavna ameriška tarča islamski svet, kjer so se Američani začeli usodno vmešavati predvsem v Palestino, Irak, Iran, Afganistan, Libanon, Sirijo in, nenazadnje, tudi Saudsko Arabijo.

Vzporedno z vse večjo pomembnostjo mednarodnega, tako imenovanega islamskega terorizma se v množičnih medijih vse pogosteje pojavljata pojma islamski fundamentalizem in islamski džihad. Ker sta skoraj brez izjeme napačno uporabljena, se mi na tem mestu zdi pomembno njuno vlogo in pomen v islamu podrobneje razložiti.

3.1.2. Islamski fundamentalizem

Pojem islamski fundamentalizem v povprečnem zahodnjaku že sam po sebi povzroča nemir, saj je obremenjen s predsodki in stereotipi. Fundament pomeni temelj. Islamski fundamentalizem zato pomeni »živeti v skladu z islamskimi temelji« (Qutb, 1993:15). Množični mediji nam torej vsiljujejo občutek, da je vsak, ki živi v skladu z islamskimi temelji, islamski fundamentalist v slabšalnem pomenu. Islamski fundamentalizem pomeni tudi željo do preobrata h koreninam, torej k fundamentu. Zaradi krhanja islamskega duha, zaradi razočaranja nad skorumpiranimi režimi, nad procesi modernizacije in amerikanizacije, pa tudi zaradi socialnih in gospodarskih kriz, si fundamentalisti želijo nazaj svojo staro urejenost, mirnost, tradicionalnost. Želijo si zopet čiste in popolne islamske kulture brez elementov tujih kultur. Večina fundamentalistov se za to zavzema mirno, z demokratičnimi, političnimi, nenasilnimi sredstvi. Nekaj pa je tudi tistih, ki vrnitev h koreninam želijo doseči s silo – te so zahodni množični mediji poimenovali (radikalni, skrajni) islamski fundamentalisti. Sporno je, da večina množičnih medijev skrajni ali teroristični islamski fundamentalizem posplošuje in enači z vsemi ostalimi islamskimi fundamentalizmi in, kar je še huje, s celotno islamsko vero (Qutb, 1993:13-34).

Kaj so torej islamski fundamenti? Islamska religija je struktura s petimi glavnimi temelji, to so temeljne verske dolžnosti, ki jih mora izpolnjevati vsak pravoveren musliman.

- Izpoved vere: verovati v Alaha in trditi, da je Mohamed njegov poslanec

- Obredna molitev: čaščenje, ki se opravi petkrat na dan
- Postenje: poteka v mesecu ramadanu
- Dajanje miloščine
- Romanje v Meko (Attantavi, 1996:7-12).

3.1.3. Islamski džihad

Tako kot je vsak musliman lahko fundamentalist, lahko vsak musliman dnevno izvaja džihad, ne da bi s tem kakorkoli koga ogrožal. Enačenje džihada s sveto vojno je neustrezno. Po Davidsonu (1998:172) »*dobesedno džihad pomeni prizadevati si ali boriti se za upoštevanje smernic islama. Ta aktivnost lahko vključuje tudi vodenje vojne za obrambo vere, vendar pa na splošno pomeni dnevno prizadevanje, ki ga posameznik izvaja, da živi življenje pravovernega muslimana. Na Zahodu se beseda džihad uporablja zgolj za oznako fanatične vojne*«.

Islamski fundamentalisti sprejemajo za enega izmed svojih temeljnih ciljev davo. Dava je poziv muslimanom, naj širijo islamsko vero oziroma naj ljudi pripeljejo na Alahovo božjo pot. Sredstvo islamske dave je džihad – sistem akcij in postopkov na individualnem in kolektivnem nivoju s ciljem krepitve islamske vere in širjenja islamske skupnosti. Gre za boj proti slabim muslimanom, boj proti muslimanskim oblastem, ki so opustile islam, boj proti imperializmu in podobno. Poudariti je treba, da nenasilni fundamentalisti džihad sprejemajo kot sklop miroljubnih akcij za doseg tega cilja. Džihad pa razglašajo tudi različne teroristične organizacije (Hezbollah, Hamas, Al Kaida), a njihovo delovanje v islamu kot religiji nima opravičljive podlage in ga tudi večina muslimanov ne odobrava. Koran muslimanom veleva, naj se v imenu Alaha borijo s tistimi, ki jih napadejo, vendar pa naj nikoli ne napadejo prvi. Muslimani lahko posežejo po orožju le v samoobrambi, ko branijo svoje življenje in lastnino (Jevtić, 1998:10,11).

3.2. PSIHOLOŠKO POGOJENA SOVRAŽNOST DO ISLAMA

Pomemben del razlogov za medijsko neodobranje islama kot religije, kulture in samega načina življenja torej izvira iz zgodovinskih in političnih dogodkov vse od srednjega veka naprej. Nič manj pomemben del razlogov pa moramo iskati v psihologiji človeka. Tudi novinarji so namreč le ljudje in tudi novinarji imajo svoje predsodke in stereotipe. Ko poročajo o »*drugačnih od nas*«, naj bodo to begunci, ilegalni pribežniki, Romi ali muslimani, poročajo o njih z določene ideološke pozicije, ki ji pripadajo. Običajno se jim lastna religija, kultura in ideologija zdi boljša od tiste tuje. Gre za občutek, da smo MI boljši, DRUGI pa že po naravi drugačni, manjvredni in zato negativni. Tak občutek v povezavi z nepoučenostjo in nepoznavanjem DRUGEGA pripelje do različnih diskriminacij in sovražnosti – tudi v množičnih medijih. Pri razmišljanju o negativni vlogi islama v zahodnih, krščanskih množičnih medijih zato ne moremo mimo pojmov socialne kategorizacije, stereotipa, predsodka in novega rasizma.

3.2.1. Socialna kategorizacija

Vsi ljudje, vsi posamezniki na svetu, bolj ali manj pripadamo določenim družbenim skupinam. Z njimi se identificiramo po spolu, starosti, rasi, narodnosti, religiji, razredu in podobno. Na podlagi pripadnosti družbenim skupinam gradimo svojo osebnost. To imenujemo socialna kategorizacija. Ljudje čisto avtomatsko in samoumevno razmišljamo in sprejemamo kategorizacijo, saj v naše življenje prinaša red. Pomaga nam poenostaviti kompleksne pojave in sklepati na osnovi omejenih informacij. S pomočjo tega procesa kategoriziramo druge ljudi (Južnič, 1993:167).

Ljudje potrebujemo kategorizacijo objektov, saj je informacij iz okolja enostavno preveč. Pri tem gre za neke vrste varčevanje. Poskus, da bi videli vse na nov način in v podrobnostih, ne pa tipizirano in posplošeno, je preveč utrudljiv. Vendar se te socialne kategorizacije, v primeru, da se povežejo z različnimi reprezentacijami, ki so plod določenih psiholoških, socialnih in ekonomskih interesov vplivnih socialnih skupin, spremenijo v posplošena stališča, torej v predsodke. Ker predpojmovne kategorizacije in z njimi povezana vrednotenja

nastanejo v zgodnjem otroštvu, so predsodki, ki iz njih nastanejo, trajni in dostikrat nezavedni (Nastran Ule, 2000, 156, 157, 194).

Walter Lippman (1999:78-81) pravi, da si mnenja ustvarjamo iz tistega, kar nam sporočajo drugi in ne vedno iz tistega, kar sami neposredno opazimo. Pogosto se celo zgodi, da si o določeni stvari mnenje ustvarimo na podlagi ustaljenih vzorcev ter splošno sprejetih stereotipov. Stvari vidimo tako, kot smo jih bili naučeni videti. Ko nekoga vidimo, na njem opazimo neko lastnost, ki označuje dobro znan tip, ostanek slike pa zapolnimo s stereotipom, ki ga prenašamo s seboj v glavi. Ne vidimo toliko tega konkretnega človeka, prejkone razpoznamo predvsem to, da je ta človek musliman. Temu nato prilepimo etiketo, ki jo imamo o muslimanih. Muslimani so taki in taki, torej je tudi ta musliman tak in tak. Večinoma namreč ni tako, da bi najprej videli in se potem opredelili, ampak se najprej opredelimo in šele potem vidimo. Stereotipna kategorizacija nas pripelje do tega, da vidimo in doživljamo posameznike iz drugih skupin kot manj spremenljive in bolj podobne med seboj kot člane svoje skupine. To ilustrira tako poznana fraza »*vsí so enaki*«.

Kategorizacija objektov je torej osnovni mehanizem, ki vpliva na oblikovanje predsodkov. Prav ta proces pripelje na delitev na »*nas*« in »*vas*« oziroma na »*našo skupino*« in »*druge*«. Gre za enostavno binarno delitev »*mi – vi*«, pri čemer si stojita nasproti dve psevdohomogeni kategoriji: skupina, ki ji pripadam ali ji želim pripadati, in tej nasprotna skupina. Običajno nasprotna skupina združuje mnoge drugačnosti, toda v optiki binarne delitve se te drugačnosti zgostijo v eno kategorijo: npr. Neslovenci, homoseksualci, muslimani. Ti so potem objekt diskriminacije in strahov ali, kot pravi Uletova (1999:311), »*objekt kontrastne ideološke homogenizacije*«.

Blumer (Nastran Ule, 2000:168,169) je definiral štiri osnovne tipe občutkov, ki so značilni za negativne socialne predsodke v dominantnih skupinah:

- občutek superiornosti dominantne skupine
- občutek, da je druga skupina po naravi drugačna in manjvredna
- občutek lastninske pravice do moči, privilegijev, statusa
- strah in sum, da druga skupina ogroža moč, privilegije in status dominantne skupine.

3.2.2. Stereotipi in predsodki

Stereotipna prepričanja so, da so ženske emocionalne in moški agresivni, da so Gorenjci skopuhi, Italijani temperamentni, Nemci natančni, Dalmatinci lenuhi, Židi preračunljivi ali Arabci bogati naftni šejki. Osnovne niti predsodkov so spol, etnična in rasna pripadnost, religija ter družbeni status. Najbolj trdovratni so stereotipi o »*ne-moških, ne-belcih, ne-heteroseksualcih, pripadnikih ne-zahodnih kultur, ne-kristjanih, ne-zdravih itd*« (Pečjak, 1995:53). Pomembno vprašanje tu je, koliko stereotipi ustrezajo resnici. Ali je morda v vsakem stereotipu zrno resnice? Vid Pečjak govori o »*samouresničujočih prerokbah*«. To pomeni, da lahko stereotipi vplivajo na ljudi, da se res vedejo v skladu z njimi. Žrtev diskriminacije se začne obnašati v skladu s predsodki drugih o njej, začne kazati znake, ki drugim dajejo opravičilo, da nadaljujejo diskriminacijo do nje (Pečjak, 1995:53).

Stereotipi so izredno vztrajna verovanja. Hitro se širijo od osebe do osebe in ljudje zanje ne potrebujejo empiričnih dokazil, pogosto jih tudi resna argumentacija ne odpravi. Ko se stereotipom pridružijo še predsodki³ – neupravičena, neargumentirana in nepreverjena stališča, ki jih spremljajo intenzivne emocije, lahko ta verovanja hitro postanejo družbeno vezivo množic. Predsodki se lahko širijo kot virusi in dobijo epidemične razsežnosti. Tedaj se spremenijo v orodje agresije, so napoved linča, opravičilo vsakovrstnih diskriminacij, preganjanja, izganjanja ali prepuščanja ogroženih skupin njihovi »usodi« (Nastran Ule, 1999:299-301).

Predsodkov ne najdemo le med »navadnimi« ljudmi, pojavljajo se tudi v elitnih diskurzih – v politiki, znanosti, izobraževanju, poslovnem svetu in seveda v množičnih medijih (še posebej v dnevnem časopisju), ki predsodke prenašajo naprej na širšo javnost in jih s tem reproducirajo in na nek način tudi legitimirajo in krepijo. Po drugi strani pa ravno javni diskurz lahko prežene predsodke. Kritična javnost lahko delegitimira predsodke in jim odvzame motivacijsko moč. Predsodki namreč dobro živijo, kadar so v senci, odmaknjeni od kritičnega pogleda. Slabo pa se jim piše tedaj, ko se jih zavedamo in o njih razpravljamo (Van Dijk, 1991:3-11).

---

³ Razlika med predsodkom in stereotipom je v tem, da predsodek poleg kognitivne (sicer neargumentirane) komponente vsebuje še močno emotivno-evaluativno in konativno-dinamično komponento (Nastran Ule, 2000:194).

V normalnih razmerah predsodki ostajajo nekako latentno prisotni in enakomerno porazdeljeni v populaciji. Toda če se družbene razmere zaostrijo in se začne politični razvoj, ki širi nasilje, potem se začne množična aktualizacija latentnih predsodkov, sproži se epidemično širjenje kot »socialna okužba« (Nastran Ule, 2000:191).

3.2.3. Sodobni predsodki in novi rasizem

Predsodki so danes veliko bolj prilagodljivi, kot so bili kdajkoli v preteklosti. Značilno za njih je, da se izražajo simbolno oziroma posredno, v mnogo bolj prikriti obliki kot tradicionalni predsodki. Kot zatrjuje Uletova (1999:11,325), moderni rasizem ne izraža odkrito negativnih stališč do diskriminiranih, ampak se vzdržuje pozitivnih. Novi rasizem ni tako izključevalen kot stari, gradi na posrednih odzivih, na prikitem in pasivnem zavračanju ter je bolj izmuzljiv. Nosilci predsodkov niso več jasno določljive skupine, temveč fluidna in neoprejemljiva populacija, »neartikulirane fantazme in strahovi«. Zaradi svojih značilnosti so sodobni predsodki še bolj nevarni za obstoj demokracije. Namesto tradicionalno nasilnega rasizma imamo danes »simbolni, averzivni rasizem«. Ta se zdi bolj kultiviran kot odkrito sovraštvo in nasilje.

Kot še ugotavlja Uletova (1999:325,328), so se do nekaterih tradicionalno stigmatiziranih skupin, npr. do homoseksualcev, duševno bolnih ali do muslimanov predsodki še okrepili, vendar se izražajo na drugačen način – z ignoriranjem, distanco, cinizmom in tihim prezirom. Tipična oblika izražanja kakega predsodka je »nič nimam proti črncem (Romom, homoseksualcem, muslimanom...)«, pri čemer izza »toda« sledi kako navidezno splošno dejstvo, ki meče slabo luč na druge. Na primer »mnogi živijo na račun socialnih podpor in se izogibajo delu« ali »ne znajo ravnati z denarjem« ali »vdajajo se alkoholizmu, mamilom« in podobno.

Tudi Van Dijk (1991:25) ugotavlja, da se je pojmovanje rasizma spremenilo. Meni, da sedaj rasizem ne potrebuje več biološke utemeljitve ras in rasne hierarhije, torej kategorizacijo na podlagi telesnih značilnosti. Sedaj je osnovan na družbeno-kulturnih značilnostih, zaradi česar ga nekateri imenujejo tudi kulturni rasizem. Sodobni rasizem poudarja in opravičuje večvrednost dominantne skupine, medtem ko je tradicionalni rasizem poudarjal manjvrednost marginalne skupine v primerjavi z dominantno.

Van Dijk (1993:1-5) poudarja, da so prav elite tiste, ki igrajo osrednjo vlogo pri produkciji in reprodukciji novega rasizma oziroma sodobnih etnično-rasnih predsodkov in stereotipov. Slednji namreč racionalizirajo in legitimirajo obstoječi status quo v dani družbi, kar je njihova ideološka funkcija. Opravičujejo izkoriščanje marginalnih skupin, razlagajo bedo in nemoč določenih skupin in uspeh drugih s tem, da napravijo te razlike za dozdevno upravičene in naravne. Tovrstni elitni rasizem deluje po načelu »*top-down effects*« in se na subtilen, posreden način iz elit preko množičnih medijev prenaša na ostale ljudi. Reprodukcijska funkcija novega rasizma pa v prvi vrsti služi reprodukciji dominantne, zahodne, elitne kulture.

3.2.4. Stereotipi in predsodki v medijih

Tudi novinarji so le ljudje in tudi novinarji imajo vnaprejšnja prepričanja in predsodke. A ker imajo mediji veliko moč in navsezadnje velik vpliv na javnost in ker družbena konstrukcija realnosti poteka danes prav prek medijev, ki odločujoče (so)oblikujejo stališča, mnenja in vrednote svojih naslovnikov, imajo, kot pravi Day (Poler, 1997:211), novinarji »*moralno odgovornost, da razumejo razlike med stereotipi in realnostjo*«.

Zaradi dolžnosti, da novinar ne diskriminira in podpihuje sovraštva pri svojem poročanju, so novinarji sami zapisali kodekse, ki tako kot različne mednarodne deklaracije, pakti in resolucije prepovedujejo sovražno poročanje (kot primer jih naštevam le nekaj):

- Deklaracija o rasi in rasnih predsodkih (Zbirka mednarodnih dokumentov, 1988, 5. člen/3. točka) množične medije poziva, naj prispevajo »*k izkoreninjenju rasizma, rasne diskriminacije in rasnih predsodkov, še posebej v tem, da se vzdržijo stereotipnega, pristranskega, enostranskega ali tendencioznega prikazovanja posameznikov in raznih človeških skupin*«.
- Deklaracija o temeljnih načelih množičnih občil h krepitvi miru in mednarodnega razumevanja, k pospeševanju človekovih pravic in k preprečevanju rasizma, apartheida in hujskanja k vojni (Zbirka mednarodnih dokumentov, 1988, 3. člen/2. točka) množična občila poziva, naj pri preprečevanju agresivne vojne, rasizma, apartheida in drugih kršitev človekovih pravic, ki jih med drugim porajajo predsodki in nevednost, širijo informacije o ciljih, hotenjih, kulturah in potrebah vseh ljudstev ter

naj zagotavljajo spoštovanje pravic in dostojanstva vseh narodov, ljudstev in vseh posameznikov ne glede na raso, spol, jezik, vero ali narodnost.

- Slovenski novinarski kodeks (Kodeks novinarjev RS 2002, 23. člen) izrecno prepoveduje naslednje oblike diskriminacije: *»Novinar se mora izogibati rasnim, spolnim, starostnim, verskim, etničnim in geografskim stereotipom in stereotipom, povezanim s spolnimi nagnjenji, invalidnostjo, fizičnim videzom in socialnim položajem. Diskriminacija zaradi spola, pripadnosti etnični, verski, socialni ali narodni skupnosti, žalitev verskih čustev in običajev ter netenje mednacionalnih trenj niso dopustni«.*
- Podobno zaščito pred diskriminacijo zagotavlja tudi Ustava RS (1992, 63. člen): *»Protiustavno je vsakršno spodbujanje k narodni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti«.*

Novinarski kodeksi različnih držav navajajo, da se morajo novinarji izogibati senzacionalizmu in etnično pripadnost posameznika omeniti le, če je to potrebno za razumevanje zgodbe. Poleg tega se morajo novinarji zavzemati za čim širše poročanje o življenju posameznikov drugih narodnosti. V kodeksih je zapisano, da mora govorico sovraštva, nestrpnosti in rasnih predsodkov nadomestiti govorica enakosti in strpnosti. Stereotipi in predsodki izkrivljajo resnico in s tem kršijo eno temeljnih novinarskih dolžnosti – dolžnost resnicoljubnosti (Sedmak, 1996:56).

In navsezadnje, če si novinarji prizadevamo, da naša dejavnost ne bi bila zgolj obrt kot vsaka druga, ampak profesija, potem moramo upoštevati tudi pravila novinarske etike in kot temelj novinarske etike postaviti spoštovanje dostojanstva človekove osebe ne glede na veroizpoved, raso ali spol, ki je ključni element Kantove etike dolžnosti.⁴

---

⁴ Po Kantu ima vsak človek absolutno notranjo vrednost ali dostojanstvo. Dostojanstvo je tisto, kar je nad vsako ceno in ne priznava nobenega ekvivalenta. Zato je človek kot moralno bitje vzvišen nad vsako ceno in kot takšen ne sme biti sredstvo za cilje drugih, ampak cilj sam po sebi. Spoštovati dostojanstvo osebe je dolžnost, ki jo ima človek ne le do samega sebe, ampak tudi do drugih (dobrih ali slabih) ljudi. To je razlog, da je treba človeka nagovarjati kot osebo in ne stvar, kot cilj in ne sredstvo (Kant, 1979:53-58).

3.3. SOVRAŽNOST DO ISLAMA ZARADI DOBIČKA

Kljub različnim mednarodnim deklaracijam, resolucijam in novinarskim kodeksom, ki določajo, da je novica temeljna človekova pravica in ne trgovsko blago, je tudi novinarstvo v današnji tržni ekonomiji posel. Kot vsak drug posel mora tudi novinarstvo prinašati dobiček. Vsem moralnim in etičnim načelom navkljub morajo zato novinarji »proizvajati« novice, ki se bodo prodajale. In slaba novica, sploh taka z elementi senzacionalizma, se vedno bolje proda od dobre novice. Tretji sklop razlogov za neodobravanje islama v množičnih medijih moramo zato iskati v današnjem tržno usmerjenem novinarstvu. Tržno usmerjenega novinarstva ne zanima islam kot religija, ne zanima ga islamska kultura, umetnost, zgodovina, jeziki in izjemno raznolika islamska družba. Zanima ga islamski fundamentalizem, islamski terorizem, islamsko zatiranje žensk. Klišejske, stereotipne novice ljudje radi berejo, saj si tako utrjujejo svoje predhodno znanje in stereotipno predstavo o islamu kot slabi religiji ter podobo lastne zahodno-krščanske religije kot pravšnje in boljše.

Množični mediji tako producirajo in reproducirajo negativno mentalno predstavo do islama in muslimanov. Vzdržujejo v ljudeh predhodno ustvarjene negativne predsodke in stereotipe, s tem legitimirajo sovražnost oziroma neodobravanje islama, obenem pa ob tem ustvarjajo še dobičke. Vse to jim lahko uspeva zaradi svoje specifične vloge in moči v družbi.

3.3.1. Mediji in njihova vloga v družbi

V današnji postmoderni, informacijski družbi množični mediji igrajo osrednjo in vse bolj pomembno vlogo.⁵ Kot pravi Polerjeva (1997:22-24), lahko današnjo dobo imenujemo doba množičnih občil ali doba medijske fascinacije, saj prevlada medijskih podob, navideznih svetov in medijska manipulacija odločilno vplivajo na naše razmišljanje in videnje sveta. Množična občila o dogodkih ne le poročajo, ampak sodelujejo v nastajanju podob o dogodkih, ki jih naslovniki dojemajo kot nekaj, kar se je res in točno tako zgodilo. Namesto pasivnega odsevanja objektivne realnosti se dogajata tako »*konstrukcija medijske realnosti*« kot tudi »*medijska konstrukcija realnosti*«. Medijsko realnost Polerjeva na eni strani opredeljuje kot del družbene realnosti, na drugi pa kot posebno realnost, v kateri središčno točko predstavlja novinar. Konstrukcija medijske realnosti poteka skozi štiri temeljne procese: zbiranje (iskanje

⁵ Po Hartleyu (1989:32) so množični mediji celo najpomembnejši tekstualni sistem na svetu, saj imajo čarobno moč vplivanja na posameznike in različne družbene sisteme (politiko, ekonomijo, izobraževanje, poslovni svet...).

in sprejemanje) informacij, selekcijo dogodkov, selekcijo dejstev, izbor žanra in uporabo jezikovnih sredstev.

Množično-komunikacijski sistemi nikjer niso avtonomni, temveč so povsod podsistemi dominantnih sfer – politične in ekonomske. To dejstvo vpliva na odnos novinarstva do stvarnosti. Medijske novice, oblikovane v različnih novinarskih žanrih, tako niso preslikava stvarnosti, ampak so sporočila o njenih različnih podobah ali »*pogledih, ki so se novinarju vsilili*«. Ta pogled prinaša interpretacijo stvarnosti, ki povzroči, da smo o določenem dogodku poročali oziroma nismo in da smo o tem dogodku poročali to, kar smo, in tako, kot smo. Povedano drugače, mediji delujejo kot filtri ali »*gate keepers*« - selekcionirajo dogodke iz stvarnosti in se pri njihovi interpretaciji ravnaajo po pomenih, oblikovanih v družbeno-političnih interpretacijah, ki so tem dogodkom podeljeni. Isti dogodek ima v teh relacijah lahko različne pomene, na enake dogodke se lahko že v kratkem času v isti družbi gleda drugače (Košir, 1988:11,12).

Nekateri kritiki (Day 2000; Mcquail 1994) množične medije zato primerjajo celo z »*glasom oblasti*«, saj nam mediji vsiljujejo mnenja vladajoče ideologije. Mills (Mcquail, 1994:75) je v 50. letih prejšnjega stoletja celo zapisal, da »*mediji vodijo k nedemokratskem nadzoru od zgoraj z le malo možnosti za ugovor*«.

Vendar, kot poudarja Uletova (2000:447-449), sredstva množičnega komuniciranja niso le sredstvo v rokah vladajočih sil, temveč pogosto tudi sama vsilijo svoja pravila onim, ki imajo moč. Sodobni mnenjski vodje so po njenem publicisti, ki ustvarjajo javno mnenje. Formalni politični voditelji in druge vplivne osebnosti se lahko uveljavijo šele skozi medije množičnega komuniciranja. Ti jim ustvarijo ali pa uničijo vpliv. Pri tem imajo odločilno vlogo novinarji oziroma vsi tisti ljudje, ki sporočajo o dogodkih in komentirajo v sredstvih množičnega komuniciranja. Zato skuša vsaka oblast kolikor se le da nadzirati novinarje ali imeti močan vpliv nanje.

Ključno vprašanje je, kako medijske podobe dojemajo naslovniki, ali se zavedajo pomena novinarjeve interpretacije, ali ločijo realnost od govora o njej, ali razumejo medijske vsebine? Koširjeva (Poler, 1997:25) ugotavlja, da »*večina uporabnikov naseda občilom in sprejema njihove podobe kot ogledala, v katerih se zrcali svet*«. Svet je namreč tako poln informacij, da ljudem manjka sposobnosti, da bi jih smiselno dojemali. In kot je prepričan O'Sullivan

(1998:57), imajo ljudje iluzoren občutek, da so ob spremljanju novic iz množičnih občil dobro informirani in da vedo, kaj se dejansko dogaja na svetu.

Poleg tega ima tiskana beseda sugestiven vpliv na ljudi. To, kar se govori, mogoče ni res, kar pa se piše, naj bi bilo res. Ljudje iščejo racionalne informacije in zato usmerjajo svojo pozornost na izjave mnenjskih voditeljev, saj so prepričani, da so ti bolj informirani in bolj kompetentni. Kar vsak dan lahko bereš v časopisih, je za mnoge neizpodbiten dokaz, da nekaj resnično drži, pa čeprav morda ne (Pečjak, 1995:166).

Novice so tako danes proizvod, ki ga je treba »zaviti« tako, da pritegne ciljno občinstvo in s tem izkoristi ekonomski potencial trga. Novica je kratko malo potrošno blago, ki ga je treba prodati, čeprav mednarodno sprejeti dokumenti, med njimi resolucija št. 1003 Sveta Evrope (cit. po Poler, 1997:87) pravi, da novica *»ne sme biti obravnavana kot trgovsko blago, temveč kot temeljna človekova pravica«*.

A žal so tudi medijske hiše tržno usmerjena podjetja, katerih glavna skrb je konkurenčnost in finančna disciplina ter s tem dobiček. Le malo verjetno je, da bi nedobičkonosno delovanje pritegnilo vlagatelje kapitala, potrebnega za širitev, obenem pa dobiček organizaciji omogoča, da vlaga v znanje in opremo, kar je nujno za kakovosten proizvod. V skladu z blagovno–kapitalskimi odnosi so mediji enostavno »prisiljeni« pisati klišejsko in stereotipno in tako na podlagi splošno sprejetega (nenapisanega) družbenega konsenza, pričakovanj večine, vladajoče ideologije in dominantne politične in ekonomske sfere vzdrževati status quo (Lambeth, 1997:15).

Vendar pa bi bilo nepravilno trditi, da so zgolj mediji nedemokratični ali da samovoljno gradijo neko realnost. Resnično in raznoliko obveščanje ter pravična in poštena mnenja, ki naj bi jih množična občila zagotavljala ne glede na to, ali so v javni ali zasebni lasti, je sicer ena temeljnih pravic človeka, kar zapisujejo ustave vseh demokratičnih držav, pa tudi mednarodni dokumenti Združenih narodov in Sveta Evrope. A odnos med demokracijo in komunikacijo obsega tako demokratizacijo družbe kot demokratizacijo komuniciranja. Kot ugotavlja Splichal (1993:3), so *»demokratične komunikacije temelj vsake demokratične kulture in političnega sistema ali splošne demokracije; vendar je tudi demokratično okolje nujno za demokratizacijo komunikacij samih«*.

3.3.2. Mediji in novi rasizem

Van Dijk (1991:6-22 in 1998:176) dokazuje, da imajo množični mediji ključno vlogo v procesu reprodukcije etničnih predsodkov. Kot je prepričan, so glavni tvorci rasnih predsodkov mnenjski voditelji. Ti imajo dostop do in nadzor nad mediji ter potrebno stopnjo verodostojnosti, da jim ljudje verjamejo. Ko (morda tudi nevede) prek medijev posredujejo svoje etnične predsodke širšemu občinstvu, utrjujejo dominantni položaj kulture, rase, religije in ideologije, ki ji pripadajo. Ideologija (družbeno sprejeta prepričanja) določene družbe je pri reprodukciji rasizma ključna, saj z njeno pomočjo definiramo identiteto NAŠE družbe (kot pozitivne in superierne) in ovrednotimo družbe DRUGIH (kot negativne in inferiorne). Ideologija tako legitimizira moč in prevlado določene skupine ter opravičuje neenakost. Kot poudarja Van Dijk, je prav svetovno razširjen strah pred islamskim džihadom fenomen elitnega rasizma, saj so stereotip islamske grožnje ustvarile elite – predvsem politična, ekonomska, celo akademska in seveda medijska.

Čeprav so, kot trdi Van Dijk (1991: 41,42,230), različne elite tiste, ki po načelu prenosa idej od zgoraj navzdol⁶ (top-down effect) prek množičnih medijev širijo etnične predsodke, pa mediji pri tem ne opravljajo zgolj pasivne vloge posrednika. Nasprotno. Tudi sami mediji, uredniki in novinarji, imajo pri tem procesu aktivno vlogo. Brez podpore množičnih medijev se namreč v današnjem času ne more uveljaviti nobena elita. Po drugi strani pa s svojo specifično strategijo selekcije dogodkov, sogovornikov, osredotočenosti na določene teme, načinom citiranja, stilistike opisovanja dogodkov, retorike in načina uporabe jezika mediji avtonomno prispevajo k razumevanju dogodkov na točno določen način. Sklepanje, da so mediji v procesu reprodukcije etničnih predsodkov pasivni, je torej napačno. Enako napačno je tudi sklepanje, da so bralci in gledalci le pasivni sprejemniki pomenov, plasiranih s strani medijev. Ljudje prejeta sporočila mentalno obdelujejo (besedilo v časopisu morajo vsaj delno razumeti, si ga vsaj minimalno zapomniti in si ga individualno interpretirati) in jih na podlagi vpliva svojega socialnega in političnega okolja, družbeno-kulturnih predznanj, kolektivnega spomina, vrednot, že izoblikovanih predsodkov in vsakodnevnih pogovorov z ostalimi izoblikujejo v stališča. Opisan proces je popolnoma ali pa vsaj delno avtomatiziran, saj se ljudje pogosto niti ne zavedajo mentalnih procesov, preko katerih so si iz časopisnega članka oblikovali svoje lastno razmišljanje. Konkreten članek o določenem dogodku ljudje kmalu

---

⁶ Etnični predsodki se v manjši meri širijo tudi od spodaj navzgor (bottom-up effect) preko vsakodnevnih pogovorov, izkušenj ipd.

pozabijo, vendar s ponavljanjem določenih vzorcev poročanja (recimo o muslimanih, terorizmu), nekoč že oblikovano mnenje obnavljajo in posplošujejo. Ko ti vzorci⁷ postanejo že povsem splošni in abstraktni in ko ljudje v časopisih konstantno berejo, kaj in kako o določenem problemu razmišljajo drugi, posredovane vzorce prevzamejo in še sami prično razmišljati na podoben (če že ne popolnoma enak) način. Predhodno izoblikovane predsodke na tak način še utrdijo, jih delno preoblikujejo ali pa v nekaterih primerih morda celo opustijo.

Ker spodbujanje ksenofobizma družbeno ni sprejemljivo, v medijih večinoma ne zasledimo očitnih rasističnih vsebin. Kar pa ne pomeni, da rasizma v medijih ni. Prav nasprotno. Po Van Dijku (1991:246) je ta (čeprav ob iluziji etnične tolerance) tudi danes še kako prisoten, a se izraža na zelo posreden in subtilen način. Množični mediji s pozitivno prezentacijo lastne družbe (kot demokratične, razvite, svobodne) in negativno prezentacijo, v našem primeru islamske družbe (kot nedemokratične, neenakopravne do žensk, nerazvite, nasilne), ljudem ne vsiljujejo toliko konkretnih mnenj o različnih etničnih skupinah, vendar pa v njih razvijajo splošen vzorec oziroma način razmišljanja o njih. S stalnim ponavljanjem določenih tem (recimo povezanost muslimani & terorizem) in stalnim zanemarjanjem drugih tem (recimo obveščanje bralcev o tem, kaj islam kot religija sploh je in kaj ni, kakšna je pravzaprav dejanska vloga islama kot religije v kontekstu terorizma), mediji ljudem nudijo vzorec, kako naj razmišljajo o islamu in zakaj je o islamu sploh pomembno razmišljati (ker se recimo bojimo džamije v Ljubljani, ker se bojimo islamskega terorizma).

3.4. POVZETEK

Razlogov za prikrito sovražen odnos do islama v množičnih medijih, v našem primeru v časniku Delo, je torej več. Med seboj so prepleteni, soodvisni in skupaj tvorijo celoto. Sovražnost do islama ima v zahodni-krščanski kulturi globok in zapleten pomen, saj njene korenine moramo iskati tako v zgodovini, politiki, sociologiji in psihologiji kot tudi v nepoučenosti in nepoznavanju islama kot religije.

Zakaj je prav islam tista religija, ki v množičnih medijih dobiva negativno podobo nasilnosti, skrajnosti, verske fanatičnosti? Zakaj izraelsko nasilje ni nikoli označeno kot židovski

---

⁷ Kot pravi Vreg (1990:37-54), »množični mediji vsak dan hranijo atomizorano množico z unificirano in stereotipno politično informacijo, homogenizirano reklamo in množično reklamo. /.../ Na tak način izvajajo svojevrstno redukcijo kompleksnosti stvarnosti in producirajo izkrivljeno, usmerjeno podobo družbene stvarnosti.«

fundamentalizem, teroristična dejanja Irske republikanske armade kot katoliški fundamentalizem ali terorizem Tamilskih tigrov kot budistični fundamentalizem?

Je islamska religija nekakšen infant terrible ali gre za medijsko konstrukcijo realnosti? Vprašanj je mnogo in na vsa je težko odgovoriti. Zagotovo so množični mediji ustvarili svoj »islam«, pri katerem poudarjajo predvsem mednarodni terorizem, kršenje temeljnih človekovih pravic in zatiranje žensk. Dejansko gre torej za družbeno konstrukcijo realnosti, ki so ji botrovali tako iranska islamska revolucija v osemdesetih letih kot teroristični napadi na ZDA v letu 2001, tako nepoučenost in nepoznavanje islama kot globoko zasidrani predsodki in stereotipi, prav tako pa tudi način poročanja modernih, tržno usmerjenih novinarjev ter zahteve po senzacionalizmu in dramatičnih prvinah v člankih, ki ljudi privlačijo.

Zaradi vsega naštetega novinarji islam večinoma predstavljajo v prikriti negativni luči – z iluzijo verske tolerance pišejo stereotipno in na podlagi splošno sprejetega družbenega konsenza, pričakovanj večine, vladajoče ideologije in dominantne politične in ekonomske sfere vzdržujejo status quo. Vprašanje, koliko je islam kot religija, kot kultura in način življenja sam »kriv«, da je v neislamskih množičnih medijih deležen tolikšne negativne publicitete, pa na tem mestu puščam odprto.

4. PRIPOROČILA ZA POROČANJE O TEMAH, POVEZANIH Z ISLAMOM

Kot sem pokazala v prejšnjem poglavju, do islama množični mediji ne gojijo neodobravanja, skeptičnosti in celo, sicer zakritega, sovraštva brez razloga. Za to obstaja precej, med seboj prepletenih in zapletenih razlogov. Pričakovati, da bodo novinarji čez noč pričeli o temah, povezanih z islamom, in o samih muslimanih ter njihovih običajih pisati brez predsodkov in predvsem popolnoma objektivno, je zato nemogoče.

Da si bodo novinarji pri pisanju o islamu in z njim povezanih temah v prihodnje lahko pomagali ter se z njimi lažje držali zahtev profesionalnega, kakovostnega novinarstva – predvsem zahtev po objektivnosti in resnicoljubnosti, sem oblikovala nekaj priporočil oziroma napotkov. Ti naj bi predvsem spodbudili novinarje, da se odmaknejo od ustaljenega vzorca predstavljanja islama kot religije nasilja ter da pri pisanju razmislijo tudi o lastnih predsodkih in stereotipih – ne le pri pisanju o islamu, temveč na splošno pri pisanju o »drugačnih« od nas, naj bodo to begunci, Romi, ilegalni priseljenci ali muslimani.

1. Že na fakulteti bi se študentje novinarstva morali seznaniti tudi s problemom poročanja o muslimanih oziroma islamu. O diskriminatornem diskurzu si sicer lahko študentje preberejo precej literature, a ta temelji na analizi poročanja o Romih, beguncih, ilegalnih pribežnikih. Več poudarka bi moralo biti tudi na primerih poročanja o islamu oziroma z njim povezanih temami.
2. Novinarji, ki pišejo o temah, ki so na tak ali drugačen način povezane z islamom, si morajo o islamu prebrati vsaj nekaj osnovne literature. Predsodki in stereotipi namreč izvirajo prav iz neznanja in nepoznavanja islama kot religije.
3. Preden se novinar loti pisanja prispevka o temi, povezani z islamom in muslimani, se mora vprašati, kakšni so njegovi predsodki in stereotipi do islama. Kakšno mnenje ima o islamu in zakaj. Od svojih vnaprejšnjih prepričanj se mora poskusiti distancirati.
4. Ko novinar piše prispevek, mora biti pozoren na to, kako predstavlja tematiko – mora se vprašati, ali morda preveč poenostavlja, posplošuje, ali prispevek vključuje vse

pomembne informacije, ali je prispevek morda pristranski, ali favorizira določen vidik problematike (drugega pa zanemarija), ali vsebuje elemente senzacionalizma. Pomembno se je tudi vprašati, ali je dovolj raziskano in pojasnjeno ozadje dogodkov.

5. Pri pisanju se mora še posebej vprašati, kako piše o muslimanih. Ali postavlja rez med NAMI in NJIMI, ali postavlja ločnico med dobrim in slabim (MI diskurz), ali o muslimanih piše na prevladujoč negativen način ali se temu skuša izogniti.
6. Ena pomembnejših dilem pri pisanju je, kdaj je dodajanje besede »islamski«, »muslimanski« (recimo terorizem) relevanten. Omenjanje vere in etnične pripadnosti je namreč opravičljivo samo, kadar je to nujno za razumevanje prispevka. Novinar mora zato dobro premisliti, preden neko dejanje označi za »islamsko«. Novinarji posamezne dogodke namreč pogosto obravnavajo kot tipično islamske, čeprav ti niso utemeljeni v islamu kot religiji.
7. Pri pisanju se je vedno treba vprašati tudi o virih – kdo so naši viri, zakaj smo izbrali te vire, kako jih citiramo, ali je citiranje iztrgano iz konteksta, ali preveč poudarjamo določene izjave, ali smo spet druge izjave zanemarili (npr. ali smo pri pisanju o gradnji džamije v Ljubljani upoštevali izjave predstavnikov islamske skupnosti).
8. Nujno je tudi vprašanje izbire žanra, jezika in stila. Zakaj izbiramo določene besede (beseda Mohamedanec je recimo za muslimane žaljiva, prav tako niso vsi muslimani Arabci), ali o muslimanih pišemo ironično, posmehljivo, s cinizmom. Novinar se mora vprašati, ali je njegov prispevek za muslimane lahko žaljiv, ali vsebuje prikrite elemente sovražnega govora in etnocentrizma. Pomembno se je vprašati, kaj prispevek sporoča – kakšen je njegov eksplicitni in kakšen je implicitni (ne tako očitni) pomen. Ali so v prispevku uporabljene značilnosti novega rasizma: besedna negativizacija, zvrčanje krivde na žrtev, zanikanje rasizma, depersonalizacija, blažitev, pozitivna samoprezentacija in negativna prezentacija drugega – islama. Ali smo navajali nerelevantne podrobnosti, ali smo pretiravali in podobno.
9. Zavedati se je treba, da so vedno na voljo različni načini, s katerimi lahko povemo isto stvar. Razlike v izrazju nosijo s seboj ideološko razliko in s tem razliko v interpretaciji. Moramo se vprašati, kako smo oblikovali naš prispevek – smo morda

kaj prikrojili, smo bili objektivni? Pomembno se je vprašati, kako bodo bralci prispevek razumeli.

10. Novinar se mora vprašati, ali njegov prispevek ustreza merilom kakovostnega, profesionalnega novinarstva, ali ustreza merilom novinarske etike.
11. Pomembno je tudi vprašanje naslovov, podnaslovov in mednaslovov – ali naslovi dejansko odražajo najpomembnejšo informacijo prispevka. Ali so naslovi morda prenapihnjeni, iztrgani iz konteksta in nerelevantni.
12. Pomembno je vprašanje celostne grafične podobe. Kakšne slike objavljamo poleg prispevkov, ali slikovno negativiziramo muslimane (muslimani so najpogosteje prikazani z orožjem v rokah, muslimanke pa skoraj brez izjeme popolnoma zakrite z ruto na glavi), kako so prispevki z islamsko tematiko umeščeni v časopis (v Delu so recimo že tako redki prispevki, ki islam prikazujejo v pozitivni luči, obvezno objavljeni nekje ob strani, z majhnimi črkami, brez mastnih naslovov in brez slik).
13. Zadnje, a ne najmanj pomembno, je vprašanje izbire tem. Tu bi se predvsem uredniki morali vprašati, katerim temam, povezanim z islamom, dajejo poudarek, katere zanemarjajo in zakaj. Vprašati se morajo, ali samo kopičijo negativne podobe islama in muslimanov ali se morda kdaj potrudijo tudi s kakšnim izobraževalnim člankom (recimo o tem, kaj je pravzaprav islamski fundamentalizem) in s kakšno pozitivno obarvano novico iz islamskega sveta. Ali se izogibajo govorici sovraštva, nestrpnosti, rasnih predsodkov, ali se zavzemajo za govorico enakosti in strpnosti, kot to zahtevajo novinarski kodeksi. Ali se zavzemajo za čim širše poročanje o življenju posameznikov drugih narodnosti.

5. SKLEP

V diplomski nalogi sem raziskala, kako časnik Delo poroča o temah, povezanih z islamom. Zanimalo me je, ali podobno kot ugotavlja Edward Said (1981) za zahodno-evropske in ameriške množične medije, tudi Delo pri poročanju o islamu odraža etnocentrizem, pristranskost, včasih celo rasizem, skoraj vedno pa različne predsodke in stereotipe. Zanimalo me je, ali je tudi v osrednjem slovenskem časniku islam predstavljen netočno in klišejsko. Ali se tudi v Delu pri poročanju o temah, ki so na tak ali drugačen način povezane z islamom, pojavlja radikalno poenostavljanje, posploševanje, manipulacija, redukcija relevantnih informacij, dihotomija (mi-vi) in senzacionalizem. Odgovor je – da.

Kot je pokazala analiza, poročanje Dela o muslimanih izhaja iz predpostavke, da so muslimani drugačni od »nas«. Njihova drugačnost je tako samoumevna in dokončna, da je ni treba posebej pojasnjevati. S posebnimi tehnikami stereotipizacije in posploševanja se Delo v poročanju osredotoča na negativne značilnosti muslimanov, kakršne so kulturna različnost, ogrožanje svetovnega prebivalstva, mednarodni terorizem, ekstremizem, fanatizem, fundamentalizem, slabo ravnanje z ženskami, nasilje, nedemokratični režimi...

Prevladujoči ton poročanja o muslimanih v Delu so - problemi. Delo se z muslimani ne ukvarja, razen takrat, ko ti storijo nekaj negativnega (predvsem gre tu za mednarodni terorizem) in takrat, ko postanejo težava, ki pesti Slovence (problem gradnje džamije v Ljubljani). Sem in tja Delo kot zanimivost objavi (obvezno v krajši obliki, brez slik, z manjšim naslovom in brez podnaslovov) tudi kakšno pozitivno novico, a ta vedno izhaja iz predsodka, saj ob pozitivni vsebini izraža nekakšno čudenje – pozitivni dogodki za islamsko družbo namreč niso značilni – so torej prej izjema kot pravilo.

Prevladujoči tematski poudarki pri poročanju o temah, povezanih z islamom, so:

- Muslimani so akterji negativno ovrednotenih dejanj (terorizem, fanatizem, ekstremizem) in pomenijo grožnjo svetovnemu družbenemu redu, pa tudi svetovnim družbeno-ekonomskim interesom (strah pred terorističnimi napadi v zahodnem svetu). Muslimani so tako predstavljeni kot agresivni in nevarni.
- Muslimani imajo drugačno kulturo, mentaliteto in obnašanje, ki ni v skladu z normami večinskega – slovenskega prebivalstva (po prispevkih sodeč naj muslimani ne bi bili Slovenci, čeprav imajo slovensko državljanstvo). Kot taki predstavljajo grožnjo

našemu kulturnemu redu, saj džamija nekako ne sodi v slovenski avtohtoni prostor, moteč je minaret in moteča je politizacija sakralnega objekta.

Če povzamemo – Delo ne zanima islam kot tak oziroma islam kot religija. Zanima ga islamski terorizem in islamski fundamentalizem. Pri tem se novinarji ne vprašajo, ali je ta terorizem res islamski, ali je utemeljen v islamu kot religiji. Poročanje Dela o islamskem terorizmu je zato nekritično, posplošeno, poenostavljeno in nemalokrat temelječe na nepotrjenih mnenjih. Ustvarja se vtis, da islam proizvaja teroriste. Terorizma preprosto ni mogoče identificirati z drugačno religijo in idejami.

Delo polnost in raznolikost islama reducira v monolitni »islamski fundamentalizem«, ki ga enači z nasiljem in terorizmom. S tem ustvarja in potrjuje mit o trikratni islamski nevarnosti: politični, demografski in versko-družbeni. Preteča konfrontacija med islamom in Zahodom je predstavljena kot del zgodovinske zakonitosti muslimanske prepirljivosti in agresije. Muslimani so a priori iracionalni in ekstremistični.

Stalno pojavljanje negativnih predsodkov in stereotipov ter nenehno enačenje mednarodnega terorizma z islamom oziroma nenehno označevanje muslimanov kot »ekstremističnih«, »fundamentalističnih« in celo »fanatičnih« pod pretvezo verske strpnosti vzdržuje in legitimira prevladujočo percepcijo islama kot fundamentalizma in muslimanov kot drugačnih in slabših od nas. Sovražen govor se sicer ne realizira v odkrito rasistični obliki, saj je to družbeno nesprejemljivo in bi poželo preveč javne kritike. Namesto odkritega rasizma so na delu prikrite tehnike tako imenovanega novega rasizma – te se kažejo na bolj specifičen, kompleksen in tih način, a so morda ravno zaradi tega še bolj nevarne in prodorne. Tudi predsodki in stereotipi so najbolj nevarni takrat, ko se jih še ne zavedamo in ko še niso očitni.

V diplomski nalogi sem torej dokazala hipotezo, da **časnik Delo v prispevkih, povezanih z islamom, odraža prikrito nestrpnost oziroma navidezno strpnost do islama. Nagiba se k prikrito negativnemu, stereotipnemu predstavljanju islama kot religije.**

V časniku Delo v prispevkih, povezanih z islamom, prevladujejo teme, ki islam povezujejo z mednarodnim terorizmom. Novinarji Dela v svojih prispevkih mednarodnemu terorizmu pogosto nekritično dodajo pridevnik »islamski«. Prispevki,

povezani z islamom, vsebujejo elemente subtilnega, prikritega, tako imenovanega novega rasizma.

Časnik Delo torej podobno kot zahodno-evropski in ameriški množični mediji (morda pa tudi po njihovem zgledu) ob iluziji verske tolerance spodbuja nestrpnost do islama. Razlogov za to je, kot sem ugotovila v teoretičnem delu naloge, več – med seboj so prepleteni in soodvisni. Strnemo jih lahko v petih točkah:

- Zgodovina Evrope od srednjega veka naprej (vpadi muslimanov v Evropo – Turki na Dunaju, Mavri v Španiji): vse od takrat namreč o islamu krožijo predstave kot o demonski religiji. »Mohamedanski nemir« vse od takrat zahodnemu krščanskemu svetu predstavlja določeno nevarnost, ki je stalno na obzorju. Kot ugotavlja Mastnak, je prav sovražnost do »Turka« igrala ključno vlogo pri invenciji Evrope kot politične skupnosti, protimuslimanske ideje in sentimenti pa osrednjega pomena pri oblikovanju evropske identitete. Nekakšen kolektiven prastrah pred muslimani naj bi v zavesti modernih Evropejcev ostajal še danes (Mastnak, 1998:16-23).
- Novejša zgodovina v drugi polovici 20. stoletja: razglasitev Izraela po drugi svetovni vojni ter dramatične podražitve nafte in iranska islamska revolucija v sedemdesetih in osemdesetih letih. Takrat je islamski svet za Zahod postal pomemben in predvsem težaven, v množičnih medijih so se prvič pričeli pojavljati prispevki o islamu kot religiji nasilja in fanatizma.
- Teroristični napadi na ZDA 11. septembra 2001 in pojav islamskega terorizma kot globalnega sovražnika številka ena, ki zamenja komunistično grožnjo iz hladne vojne. Muslimani v zahodnih in tudi slovenskih množičnih medijih postanejo ekstremisti, fundamentalisti, fanatiki, teroristi. Potrjuje se stereotip militantnega, skrajnega islama, ki smo ga spoznali že sredi sedemdesetih in osemdesetih let.
- Nepoučenost novinarjev: tudi novinarji so le ljudje in tudi novinarji imajo svoje predsodke in stereotipe. A ker imajo mediji pomembno vlogo pri konstrukciji interpretativnega okvira za razumevanje etničnih dogodkov, bi se novinarji pri poročanju o teh dogodkih svojih predsodkov morali zavedati. In če poročajo o temah,

povezanih z islamom, bi se morali o islamu vsaj delno poučiti. Prav nepoznavanje namreč povzroča zavračanje islamske vere, kulture in običajev. Iz napačnih predstav o islamu se izpod novinarskih peres rojeva stereotipno pisanje in vrsta predsodkov o muslimanih.

- Tudi novinarstvo je danes posel. In tudi novinarji morajo »proizvajati« novice, ki se bodo prodajale. Velja splošno načelo, da je slaba novica dobra novica. Slaba novica se bolje prodaja, je bolj zanimiva, še večjo vrednost pa dobi, če ji pripnemo elemente senzacionalizma. Tržno usmerjenega novinarstva ne zanima islam kot religija, ne zanima ga islamska kultura, umetnost, zgodovina, jeziki ali izjemno raznolika islamska družba. Zanima ga islamski fundamentalizem, islamski terorizem, islamsko zatiranje žensk. Klišejske, stereotipne novice ljudje radi berejo, saj si tako utrjujejo svoje predhodno znanje in stereotipno predstavo o islamu kot slabi religiji in podobo lastne zahodno-krščanske religije kot pravšnje in boljše.

Poročanje v novicah je vedno poročanje z določenega zornega kota. Isti dogodek je vedno mogoče opisati na različne načine. Morda se Delovi novinarji niti ne zavedajo, da njihov zorni kot poročanja o temah, povezanih z islamom, (re)producira negativno podobo islama kot religije. Novinarji Dela bi se torej morali zavedati ideološke pozicije, s katere poročajo. To bi jim pomagalo tudi, kadar bi poročali o ostalih etnično drugačnih ljudeh – naj bodo to Romi, begunci ali ilegalni priseljenci. Pri poročanju o z islamom povezanih dogodkih bi morali novinarji pisati bolj kritično in manj posploševati. Znebiti bi se morali lastnih predsodkov in stereotipov ter rutinskega kopičenja podob muslimanov kot islamskih ekstremistov, fundamentalistov in teroristov. Pri poročanju ne bi smeli spregledati ozadja in se vprašati, kdaj je neko dejanje res »islamsko«. Da bi jim to uspelo, bi pri poročanju o tipično »islamskih temah«, kot je recimo islamski terorizem, morali bolje raziskati ozadje dogodkov, temo raziskati bolj kritično in poglobljeno ter upoštevati priporočila, napisana v prejšnjem poglavju. Naučiti bi se morali videti ne le pajka, pač pa tudi mrežo.

6. LITERATURA

1. Akbar, Ahmed S. and Hastings, Donnan (1994) *Islam, globalisation and postmodernity*. London: Routledge.
2. Attantavi, Ali (1996) *Opći prikaz islamske vjere*. Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BIH.
3. Botts, Jack (1994) *The language of news – A journalist pocket reference*. Iowa: Iowa state university press.
4. Böwering, Gerhard (1994) *Islamski izziv: Znamenje*. 5-6, str. 39-50.
5. Človekove pravice – Zbirka temeljnih mednarodnih dokumentov (1988). Ljubljana: Društvo za Združene narode v RS.
6. Davidson, Lawrence (1998) *Islamic fundamentalism*. Westport: Greenwood press.
7. Day, Louis Alvin (2000) *Ethics in media communications – Cases and controversies*. Toronto: Wadsworth.
8. Donohue, John J. and Esposito, John L. (1982) *Islam in transition – Muslim perspectives*. New York: Oxford university press.
9. Erjavec, Karmen, Hrvatin B., Sandra, Kelbl, Barbara (2000) *Mi o romih, diskriminatorški diskurz v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Open society institute.
10. Esposito, John L. (1995) *The islamic threat – myth or reality?* New York: Oxford university press.
11. Etienne, Bruno (1987) *Radikalni islamizem*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
12. Fairclough, Norman (1995) *Critical discourse analysis – The critical study of language*. New York: Longman publishing.
13. Fowler, Roger (1991) *Language in the news – Discourse and ideology in the press*. New York: Routledge.
14. Gordon, Matthew (1991) *Islam – World religions*. New York: Facts on file.
15. Growley, Sharon (1994) *Ancient rhetorics for contemporary students*. Boston: Allyn and Bacon.
16. Hamidullah, Muhammed (1982) *Uvod u islam*. Sarajevo: Starješinstvo islamske zajednice v BIH, Hrvatskoj i Sloveniji.
17. Hartley, John (1996) *Popular reality*. London: Arnold.
18. Janković, Vladeta (2000) *Resnice, miti in legende o judovstvu, krščanstvu in islamu*. Ljubljana: Modrijan.
19. Jevtić, Miroljub (1989) *Savremeni džihad kao rat*. Beograd: Nova knjiga.

20. Južnič, Stane (1993) *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
21. Kant, Immanuel (1979) *Kritika praktičkog uma*. Beograd: Beogradsko izdavački – grafički zavod.
22. Kodeks novinarjev RS (2002). Ljubljana: Društvo novinarjev Slovenije.
23. Korošec et al., Tomo (2002) *Razžalitve v tiskanih medijih*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
24. Korošec, Tomo (1998) *Stilistika poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
25. Košir, Manca (1988) *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: DZS.
26. Lambeth, Edmund B. (1997) *Časnikarstvo kot zaveza – Poklicna etika*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
27. Lippman, Walter (1999) *Javno mnenje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
28. Mastnak, Tomaž (1993) *Evropa med evolucijo in evtanazijo*. Ljubljana: Studia Humanitas.
29. Mcquail, Denis (1994) *Mass communication theory, An introduction*. London: Sage publications.
30. Milot, Jean Rene (1982) *Islam i muslimani*. Zagreb: Krščanska sadašnjost.
31. Nastran Ule, Mirjana (1999) *Predsodki in diskriminacije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
32. Nastran Ule, Mirjana (2000) *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
33. O'Sullivan, Tim, Dutton Brian (1998) *Studying the media, An introduction*. London: Arnold.
34. Pečjak, Vid (1995) *Politična psihologija*. Ljubljana: Samozaložba.
35. Poler, Melita (1997) *Novinarska etika*. Ljubljana: Magnolija.
36. Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti (2002),
<http://mediawatch.ljudmila.org/bilten/seznam/16/analiza> (10.03.2003).
37. Quarishi, Bashi (2003) *Islam in the western media*. [Http://www.bashy.de](http://www.bashy.de) (01.03.2003).
38. Qutb, Mohammad (1993) *Dileme oko islama*. Zagreb: Muslimanski izdavački centar.
39. Said, Edward W. (1981) *Covering islam – How the media and the experts determine how we see the rest of the world*. London: Routledge.
40. Said, Edward W. (1996) *Orientalizem – Zahodnjaški pogledi na Orient*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
41. Sedmak, Marjan (1996) *Uravnavanje in samoupravljanje, svoboda tiska: pravica in odgovornost*. V: Mediji, etika in deontologija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

42. Splichal, Slavko (1993) *Searching for new paradigms, An introduction*. V: Splichal, Slavko, Wasko Janet: Communication and democracy. New Jersey: Ablex.
43. Ustava RS (1992). Ljubljana: Uradni list.
44. Van Dijk, Teun A. (1991) *Racism and the press*. London: Routledge.
45. Van Dijk, Teun A. (1993) *Elite discourse and racism*. London: Sage publications.
46. Van Dijk, Teun A. (1998) *Ideology – Multidisciplinary approach*. London: Sage publications.
47. Vreg, France (1990) *Demokratično komuniciranje*. Maribor: Obzorja.
48. Wyllie, James (1995) *Militant islam and the west – Dangers and dilemmas*: Jane's intelligence review. 4, str. 217, 218.

Seznam analiziranih člankov

1. *Benetton za življenje*. Delo, 03.03.2003: 9.
2. *Bodo kamele prosvetlile Američane?*. Delo, 25.04.2003: 24.
3. *Na današnji dan – 14. februar*. Delo, 14.02.2003: 7.
4. *Odločilni dan pred poroko*. Delo, 22.04.2003: 22.
5. *Ogrožena savdska kulturna dediščina*. Delo, 25.04.2003: 24.
6. *Severna fronta*. Delo, 02.04.2003: 1.
7. *Šiiti spet v Karbali*. Delo, 23.04.2003: 4.
8. *Užaljeni šiiti*. Delo, 29.04.2003: 4.
9. *Ženska, tovarna sinov*. Delo, 27.02.2003: 24.
10. AFP (2003) *Pooostreni varnostni ukrepi v Londonu*. Delo, 12.02.: 24.
11. AFP, Spiegel (2003) *Smrt vodilne islamistke*. Delo, 04.02.: 24.
12. AGP, STA (2003) *Dva milijona romarjev preplavilo Meko*. Delo, 10.02.: 24.
13. Anketa Dela (2003) *Več Ljubljančanov za džamijo kot proti*. Delo, 01.02.: 1.
14. AP (2003) *Danes zadnji dan hadža*. Nedelo, 09.02.: 24.
15. AP, Reuters, AFP (2003) *Islamska konferenca: o Iraku ploha besed in niti črke*. Delo, 06.03.: 4.
16. Besednjak, Tamara (2003) *So muslimani manjvredni?*. Delo, Ona, 25.02.: 61.
17. Blažič, Gašper (2003) *Svoboda je in mora ostati večna*. Delo, Sobotna priloga, 15.02.: 31.
18. Brglez, Alja (2003) *V osrčju ne kralj ne vezir, temveč vojak*. Delo, 04.02.: 10.
19. Čibej, Boris (2003) *Američani pri Bagdadu*. Delo, 04.04.: 4.

20. Čibej, Boris (2003) *S polno paro do nove ustave*. Delo, 15.02.: 4.
21. Der Spiegel (2003) *Pogon za vojno*. Delo, Sobotna priloga, 25.01.: 14-16.
22. DPA (2003) *V izraelskih operacijah ubitih devet Palestincev*. Delo, 18.03.: 24.
23. DPA (2003) *Valentinovo za muslimane*. Delo, 25.02.: 24.
24. Felc, Vlasta (2003) *Ženska je luč, biser islama*. Delo, 03.02.: 3.
25. Ferlic, Kristina (2003) *Ubijanje v imenu Alaha?*. Delo, Ona, 25.03.: 77.
26. H.T. (2003) *Muslimani naravni zavezniki rdečih brigad*. Delo, 06.03.: 4.
27. H.T. (2003) *Vojna sproža terorizem, opozarja Vatikan*. Delo, 27.03.: 24.
28. Hočevar, Barbara (2003) *Britanci z vzhoda izpodrivajo črno Afriko*. Delo, Sobotna priloga, 26.04.: 26, 27.
29. Hočevar, Tone (2003) *Papež Wojtyła ne molči*. Delo, 07.03.: 3.
30. Jokić, Branko (2003) *Muslimani ali Bošnjaki?*. Delo, 31.03.: 4.
31. Jokić, Branko (2003) *Zakaj se ubijajo Črnogorci?*. Delo, 14.02.: 4.
32. Jud, Ana (2003) *Mogoče bo zvenelo staromodno, ampak za življenje v dvoje je potrebno biti skrben in odgovoren*. Delo, Ona, 11.02.: 9-12.
33. K. B. (2003) *V Nemčiji aretirali domnevna visoka člana Al Kaide*. Delo, 12.02.: 4.
34. K.B. (2003) *Ugrabitelj avtobusa islamski samomorilec?*. Delo, 26.04.: 4.
35. K.J. (2003) *O islamu, Koranu in evangeliju*. Delo, 06.03.: 2.
36. Kozinc, Milan (2003) *Džamija*. Delo, Ona, 11.02.: 61.
37. Kramžar, Barbara (2003) *Islamistom do 12 let zapora*. Delo, 11.03.: 4.
38. Kramžar, Barbara (2003) *Je kancler omilil svoja načela?*. Delo, 19.02.: 4.
39. Kramžar, Barbara (2003) *Komu koristi razcep?*. Delo, 11.02.: 3.
40. Kramžar, Barbara (2003) *Petnajst let za prijatelja Mohameda Ate*. Delo, 20.02.: 22.
41. Krašovec, Jože (2003) *Prerok ni v časti v svoji deželi*. Delo, Sobotna priloga, 05.04.: 22, 23.
42. Kregelj, Ciril (2003) *O vsem se odloča v džamiji*. Delo, Ona, 01.04.: 76.
43. Mazzini, Miha (2003) *Pišite svojemu poslancu*. Delo, 08.04.: 10.
44. Moe, Christian (2003) *Kdaj je molilnica politični center?*. Delo, Sobotna priloga, 01.02.: 12, 13.
45. Nardin Aleksander (2003) *Džamija na oblakih*. Delo, 04.03.: 3.
46. Novak, Karlo Drago (2003) *Žarek upanja, imenovan Ghazali*. Delo, Ona, 25.03.: 77.
47. Obolnar, Sabina (2003) *Džamija*. Delo, Ona, 04.02.: 5.
48. Oshish, Khalid (2003) *Glede džamije bodo čakali le do pomladi*. Delo, Sobotna priloga, 07.02.: 31.

49. Osolnik, Marko (2003) *Višje cene nafte prinesle razcvet*. Delo, 12.02.: 9.
50. P.D. (2003) *Islam spremljajo premnogi predsodki*. Delo, 07.03.: 2.
51. P.D. (2003) *O EU in varovanju človekovih pravic*. Delo, 12.03.: 2.
52. Pašić, Faila (2003) *Obredno klanje*. Delo, Ona, 08.04.: 61.
53. Pavlič, Peter (2003) *Posluh za drugačne*. Delo, Ona, 11.03.: 77.
54. Pehlič, Dejan (2003) *Džamija*. Delo, Ona, 11.03.: 62.
55. Pirc Marjanovič, Bogdanka (2003) *Muslimanka ima dostojanstvo?*. Delo, Ona, 01.04.: 76.
56. Požar, Bojan (2003) *Tel Aviv, na meji med plažo in bombami*. Delo, Ona, 11.02.: 24-27.
57. Prijatelj, Mihael (2003) *Džamija v Ljubljani*. Delo, 04.02.: 3.
58. Pudgar, Avgust (2003) *Aktivna nevtralnost in nasprotovanje ZDA*. Delo, 08.04.: 4.
59. Pudgar, Avgust (2003) *Naslednja tarča Damask?*. Delo, 16.04.: 8.
60. Pudgar, Avgust (2003) *Nič dialoga, samo teroristično – vojaška opcija*. Delo, 18.03.: 3.
61. Pudgar, Avgust (2003) *Pomoč Irana proti Sadamu?*. Delo, 11.02.: 4.
62. Pudgar, Avgust (2003) *Sporna zmaga generala Obasandža*. Delo, 24.04.: 4.
63. Pušenjak, Dejan (2003) *Dialog se je začel z grožnjami*. Delo, Sobotna priloga, 25.01.: 6.
64. Pušenjak, Dejan (2003) *Džamija nima nič s številom muslimanov*. Delo, 03.02.: 1.
65. Pušenjak, Dejan (2003) *Otroci se učijo arabščino, da lahko berejo Koran*. Delo, 03.02.: 3.
66. Pušenjak, Dejan (2003) *Šeriat ni sekanje rok*. Delo, 08.03.: 3.
67. Rasiewicz, Januš (2003) *Svoboda je in mora ostati večna*. Delo, Sobotna priloga, 15.02.: 31.
68. Repovž, Grega (2003) *Demokracije ne uvedeš z vojno*. Delo, Sobotna priloga, 29.03.: 4, 5.
69. Repovž, Grega (2003) *Strah je negativen izraz za varnost*. Delo, Sobotna priloga, 15.03.: 4-6.
70. Reuters (2003) *Četrty dan globalnih protestov*. Delo, 24.03.: 24.
71. Reuters (2003) *Karieristke iz Savdske Arabije*. Delo, 22.04.: 22.
72. Reuters (2003) *Pokol v Kašmirju*. Delo, 25.03.: 24.
73. Reuters (2003) *Proti skrajnežem, a tudi proti vojni*. Delo, 11.02.: 24.
74. Reuters, AP (2003) *Po vojni sto Bin Ladnov*. Delo, 01.04.: 4.
75. Reuters, AP (2003) *Z granatami odgovorili na bombo*. Delo, 04.04.: 24.
76. Reuters, FPA (2003) *Spet iskre med Francijo in ZDA*. Delo, 24.04.: 1.
77. S.B. (2003) *Rusija je proti vojni*. Delo, 29.03.: 4.
78. Slapšak, Svetlana (2003) *Opazujmo iraške ženske*. Delo, Ona, 22.04.: 7.
79. Slivnik, Danilo (2003) *Kdaj je molilnica politični center*. Delo, Sobotna priloga, 01.02.: 30.

80. Soban, Branko (2003) *Priložnost za oblast prva po skoraj sto letih*. Delo, 30.04.: 4.
81. Soban, Branko (2003) *Svoboda prihaja z neba*. Delo, 22.03.: 2.
82. Soban, Branko (2003) *Washington stavi na šiitsko večino*. Delo, 12.04.: 4.
83. STA (2003) *Izraelski napad na Gazo*. Delo, 12.04.: 24.
84. STA (2003) *Med tradicionalnim romanjem v Mini umrlo 14 ljudi*. Delo, 12.02.: 24.
85. STA (2003) *Rok za odstranitev Abu Sajafa*. Delo, 01.03.: 4.
86. STA (2003) *Smrtna kazen za napad na ameriški konzulat*. Delo, 15.04.: 4.
87. STA, AP, DPA (2003) *Obasanjo vodi na predsedniških volitvah v Nigeriji*. Delo, 22.04.: 24.
88. Steržaj, Alen (2003) *Dvigne roke, nekaj začebnja in seže v desni zadnji žep*. Delo, 09.04.: 14.
89. Steržaj, Alen (2003) *Kaj reči Mavretancu s puško v roki in grdim pogledom?*. Delo, 19.02.: 9, 12.
90. Štokelj, Silvan (2003) *Džamija*. Delo, Ona, 25.02.: 76.
91. Štokelj, Silvan (2003) *Nisem primitiven in nestrpen*. Delo, Ona, 25.03.: 77.
92. Šurk, Barbara (2003) *Bagdaski predvojni bluz*. Delo, 15.02.: 4.
93. Šurk, Barbara (2003) *Dve zasedeni državi za en narod*. Delo, 09.04.: 8.
94. Šurk, Barbara (2003) *Iraški predsednik: daleč od oči, bliže srcu*. Delo, 02.04.: 4.
95. Šurk, Barbara (2003) *Jože in Joco v arabski civilizaciji*. Delo, 09.02.: 14.
96. Šurk, Barbara (2003) *Kri do kolen?*«. Delo, Sobotna priloga, 25.01.: 15.
97. Šurk, Barbara (2003) *Naj jim hudič sede na brke*«. Delo, 10.03.: 1.
98. Šurk, Barbara (2003) *Ni kralja, ki bi se vdal sovražniku*. Delo, 12.03.: 4.
99. Šurk, Barbara (2003) *Sadam je mrtev, Husein živi*. Delo, 24.04.: 4.
100. Šurk, Barbara (2003) *Zmaga v Bagdadu – vojna na Bližnjem vzhodu*. Delo, Sobotna priloga, 05.04.: 13, 14.
101. Šurk, Barbara (2003) *Naj strela z neba sestrelji njihova letala!*. Delo, 29.03.: 4.
102. Taspinar, Omer (2003) *Evropska muslimanska ulica*. Delo, 19.04.: 4.
103. Taškar, Jana (2003) *O postavitvi džamije bi morala odločati država*. Delo, 01.02.: 2.
104. Tomažič, Agata (2003) *Ponju bi šla tudi na Luno, le v Irak ne*. Delo, 11.02.: 13.
105. Utenkar, Gorazd (2003) *Muke po Abasu*. Delo, 24.04.: 4.
106. Utenkar, Gorazd (2003) *Obletnica v senci urana*. Delo, 12.02.: 1.
107. Utenkar, Gorazd (2003) *Stari gverilec dobil novo vlado*. Delo, 30.04.: 4.
108. Utenkar, Gorazd (2003) *Ubit vodja Hamasa*. Delo, 18.02.: 4.
109. Utenkar, Gorazd (2003) *Volitve in spopadi*. Delo, 09.04.: 4.

110. Videmšek, Boštjan (2003) *Prvi obrisi fronte na severu Iraka*. Delo, 01.04.: 4.
111. Vidmajer, Saša (2003) *Dalil Boubakeur*. Delo, Sobotna priloga, 26.04.: 3.
112. Vodovnik, Dejan (2003) *Dve temni senci nad muslimani*. Delo, 12.02.: 2.
113. Vodovnik, Dejan (2003) *Želja, stara več kot 30 let*. Delo, 03.02.: 3.
114. Vogrin, Zvonko (2003) *Kaj je džamija ter kakšna in kje bo v Ljubljani*. Delo, 05.02.:
3.
115. Žitko, Stojan (2003) *Povsem v ozadju, a z velikimi načrti*. Delo, 29.03.: 3.